دخبر او نظر نړۍ

عبدالجلیل وجدي

دخبر او نظر نړۍ

عبدالجلیل وجدي

The N...

Abdu...

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خبر او نظر نړۍ

عبدالجلیل وجدي

۱۳۸۷ لـمریز لېږدیز

د خبر او نظر نړۍ

لیکوال: عبدالجلیل وجدي
اهتمام: نقیب الله وجدي
کمپوز او ډیزاین: سید عبدالله ولي زی
خپرندوی: بیهقي کتاب خپرولو مؤسسه
حقوقي او مالي ملاتړ: د هېواد د پوهنیزو څېړنو او پرمختیا مرکز
د خپرېدو لړ: لومړی
د چاپ نوبت: لومړی
چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ ځای: کابل
چاپچاري: کاروان مطبعه
چاپ کال: ۱۳۸۷ لمریز لېږدیز
ای ایس بی اېن ISBN 978-9936-20-045-6

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د اروابناد استاد وجدي له هيلو سره سم د ا کتاب د افغانستان د دريو لسيزو د غميزو د خبر او نظر د ډگر سپيڅلو مبارزو او شهيدو ژورنالیستانو هر يو:

سيد بهاءالدين مجروح، عبدالرحمن پژواک، عزيزالرحمن الفت

او د دې لارې د نورو مبارزو پاکو ارواوو ته ډالۍ کېږي.

مهتمم

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه

په ساده، روانه او عامه ژبه د استاد د لیکنو په اړه څه نه لیکم او نه هم دې ته تم کېږم چې استاد په کورني چاپېریال کې له موږ سره څومره له مینې ډک چلند کاوه، خو دا وایم چې استاد خپله ژبه او قلم د افغانستان د سمسورۍ او د خپلو هېوادوالو د ارامۍ په هیله خوځولي، په دې لار کې یې خولې تویې کړې، ستړیا یې ګاللې او مبارزه یې کړې ده.

د استاد ډېرې لیکنې او کتابونه له چاپ څخه پاتې دي، په دغو ناچاپو کتابونو او لیکنو کې داسې لیکنې هم شته چې له استاد څخه ورکې شوې وې او یو کتاب یې ښاغلي استاد حبیب الله رفیع ته د علامه پوهاند عبدالحی حبیبي په کتابتون کې لاس ته ورغلی و، دغه کتاب استاد د کتنې لپاره پوهاند حبیبي ته ورکړی و چې بیا په کشمکشونو کې ورک شو او اوس له نېکمرغه د ښاغلي استاد رفیع لاس ته ورغی، هیله ده دغه کتاب هم په همدې نژدې راتلونکې کې چاپ شي. د لادرکه شویو کتابونونو له جملې څخه بل همدا کتاب و چې اوس ستاسې په لاس کې دی.

استاد د په علمي او فرهنګي ډګر کې د ځوانانو له روزلو سره ډېره مینه درلوده، چې د خبر او نظر نړۍ کتاب یې په همدې موخه لیکلی

و، د ارواښاد استاد دا تلوسه وه چې د دې کتاب د خپرېدو له لارې د ځوانو ژورنالیستانو په روزنه کې مرسته وکړي، خو د ځینو ستونزو له کبله د دې کتاب چاپ وځنډېدو. دغه کتاب په ۲۰۰۴ کال کې ارواښاد استاد په داسې حال کې چاپ ته چمتو کړی و چې د زړه د ناروغۍ له امله ډاکټرانو له ډېرو لیکنو څخه منعه کړی و، خو په همدغه حالت کې هم استاد زیار کاږه چې د راتلونکي او ځوان کهول لپاره مرسته وکړي.

له ډېرو هڅو او منډو ترړو وروسته مې ایله کتاب د روان کال د زمري په میاشت کې ترلاسه کړ او د استاد د هیلې د پر ځای کولو په خاطر دا دی د مرغومې په میاشت کې ترتیب او خپور شو.

د کتاب د چاپ په برخه کې له محترم عبدالمتین وردګ، ښاغلي حفیظ الله غبښتلي، ښاغلي استاد پوهنیار محمدشفیق وردګ او ښاغلي سیدعبدالله ولي زي څخه مننه کوم، دوی د کتاب د چاپ په برخه کې غوره سلا او مشورې راکړې.

په مینه او ادب

نقیب الله وجدي

مرغومی ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتنه

د استاد و جدي لنډه پېژندنه .... ک

د خبر او نظر په نړۍ کې نوی سفر .... س

سريزه .... ف

لومړی ځپرکی د ميډيا تاريخ ته لنډه کتنه ۲

دويم ځپرکی موږ اتلان وو، که خبر جوړونکي؟ ۲۴

دريېم ځپرکی د شاهدۍ ويلو رسالت زموږ دی، که د نورو؟ ۳۴

څلورم ځپرکی آزاد که مسؤل مطبوعات؟ ۵۰

پنځم ځپرکی د هوا جنګيالۍ ځپې ۹۶

شپږم ځپرکی مفاهمه/ ابلاغ يو ډېر پياوړی انقلابي ځواک ۱۲۰

اووم ځپرکی ډله ييزه مفاهمه/ ابلاغ عامه ۱۴۶

اتم ځپرکی مرکه ۱۶۸

نهم ځپرکی ادب او ژورناليزم ۱۸۰

نيوليک

ځپرکی ------- سرليک -------------------------- مخونه

د استاد وجدي لنډه پېژندنه .... ک

د خبر او نظر په نړۍ کې نوی سفر .... س

سريزه .... ف

لومړی ځپرکی د ميډيا تاريخ ته لنډه کتنه ۲

د افغانستان د مطبوعاتو پرون ته يوه کتنه.... ۴

راډيو په افغانستان کې ۱۷

تلويزيون په افغانستان کې ۲۰

دويم ځپرکی موږ اتلان وو، که خبر جوړونکي؟ ۲۴

دريېم ځپرکی د شاهدۍ ويلو رسالت زموږ دی، که د نورو؟ ۳۴

څلورم ځپرکی آزاد که مسؤل مطبوعات؟ ۵۰

آمرانه نظريه ۵۱

د آزادو مطبوعاتو نظريه ۵۴

د اجتماعي مسؤليت نظريه ۵۸

اسلام او د مطبوعاتو آزادي ۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

	د حکومتونو هوښیاري: د مطبوعاتو آزادي	۶۷
	جمهوري اختناق؟	۷۰
	مطبوعات د خیر غوښتونکي	۷۶
	د ډاکټر نجیب ډېره ناوخته هوښیاري	۷۹
	د «جنګ» جنګ کول او څنګ نیول؟	۸۰
	د خلکو هوښیاري او مطبوعات	۸۶
	د مطبوعاتو لپاره زموږ خپل معیارونه	۸۹
	انتقاد که پېغور؟	۹۰
	ژورنالیزم او انتقاد	۹۲
	انتقاد او ادبي/ هنري دنیا	۹۳
پنځم څپرکی	د هوا جنګیالۍ څپې	۹۶
شپږم څپرکی	مفاهمه/ابلاغ یو ډېر پیاوړی انقلابي ځواک	۱۲۰
	د ابلاغیاتو تاریخي پس منظر	۱۲۴
	د مفاهمې/ ابلاغ تعریفونه	۱۲۶
	د ابلاغ یا مفاهمې خصلت	۱۳۰
	د ابلاغ توکي	۱۳۲
	د مفاهمې د پروسې عملي اړخ	۱۳۶
اووم څپرکی	ډله ییزه مفاهمه، ابلاغ عامه	۱۴۶
	ډله ییزه مفاهمه د نورو ډولونو په پرتله	۱۴۸
	له خپل ځان سره د یو چا مفاهمه	۱۴۸
	مخامخ مفاهمه	۱۵۱

	د کوچني ګروپ مفاهمه	۱۵۲
	د لوی ګروپ مفاهمه	۱۵۳
	عامه یا ډله ییزه مفاهمه	۱۵۳
	میډیا او ژورنالیزم	۱۵۹
	الکترونیک ژورنالیزم	۱۶۰
	د خبرونو تنظیم شوی پروګرام	۱۶۵
اتم څپرکی	مرکه	۱۶۸
نهم څپرکی	ادب او ژورنالیزم	۱۸۰
	د ادب له ژبې سره د مطبوعاتو د ژبې اړیکې	۱۹۲
	د لیکنې ښکلا او رنګیني	۲۰۸
	پایلې او وړاندیزونه	۲۱۵
اخځلیکونه		۲۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد وجدي لنډه پېژندنه

استاد عبدالجلیل وجدي له نن څخه ۶۷ کاله د مخه د چک ولسوالۍ د سپوکې په سپیدار نومي کلي کې دغې نړۍ ته سترګې غړولي.

لومړنۍ زده کړې یې په عربي، صرف، نحو، فقه کې د خپلې کورنۍ په چاپېریال کې کړې دي.

پر ۱۳۳۰ لمریز کال یې په پښتو ټولنه کې لومړنی رسمي ماموریت پیل کړی. پر همدې کال په یوه مالي او اداري کورس کې شامل شو، چې له درې کاله تجربوي زده کړو وروسته یې په بریالیتوب سره لومړۍ درجه برۍ لیک ترلاسه کړ.

د استاد رسمي زده کړو یو بل پړاو د ژورنالیزم زده کړې یوه لوړه دوره وه، چې د کابل پوهنتون او د بهرنیو وتلیو استادانو له خوا تدریس کېده. استاد له دغه کورس څخه په امتیازي لوړو نومرو لومړۍ درجه برۍ لیک ترلاسه کړ چې بیا د اصلاح ورځپاڼې مسلکي غړی شو.

پر ۱۳۴۱ لمریز کال د اطلاعات او کلتور وزارت له خوا په میمنه کې د مطبوعاتو مدیر او د ستوري ورځپاڼې چلوونکي په توګه

وټاکل شو. څه له پاسه دوه کاله وروسته یې پر همدې دنده په ننګرهار کې پیل وکړ، چې پوره یو کال یې د ننګرهار ورځپاڼه وچلوله. له هغه وروسته په کابل کې د پیام حق دیني مجلې مسؤل مدیر و ټاکل شو، چې بیا د فولکلور د نوي تأسیس شوې څانګې مدیریت ورو سپارل شو. وروسته له هغه د ولسي جرګې لپاره د چک ولسوالۍ له خوا کاندید شو، چې پر وړاندې یې د کورنیو چارو پخوانی وزیر ډاکټر عمر وردګ و. په انتخاباتي مبارزه کې له ماتې او یو څه لالهاندیو وروسته د هېواد ورځپاڼې د مرستیال په توګه مقرر شو. د شهید محمد داود خان په جمهوریت کې د هېواد ورځپاڼې رئیس وټاکل شو. له هغه یو کال وروسته د اطلاعات او کلتور وزارت د پښتو پرمختیا او پراختیا آمریت ورو سپارل شو. په دغه موده کې یې یوه اکاډمیکه پښتو مجله د جمهوریت پلوشې په نامه تأسیس کړه او وروسره یې په وروستیو دوو پېړیو کې د پښتو د چاپي آثارو د نړیوال سیمینار د جوړولو اړونده اداري چارې پر مخ بوتلې، چې په همدې یوه کلنه دوره کې یې په ننګرهار کې د نارنج ګل مېله د ګل سرخ مېلې سطحې ته لوړه کړه. دا په دې مانا چې د هغه وخت ټولې هنري او فرهنګي موسسې لکه کابل ننداري، افغانستان راډیو، افغان فلم او داسې نورې یې دې ته وهڅولې، چې ډېرې غوره او په زړه پورې ننداري نوموړې مېلې ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد له پښتو او دري سربېره په انګریزي باندې هم ډېرې لیکنې کړې دي، خپل هېواد، خلک او کلتور یې نړیوالو ته ورپېژندلی دی.

ده د ادین خېل، سپوکي او په نورو نومو نو هم لیکنې کړې. لنډې کیسې یې هم کښلي هغسې چې جایزې یې هم ترلاسه کړي دي، چې ښایي په کتابي بڼه راټولې کړای شي.

استاد وجدي د ځوان نسل په روزلو کې پوره او بشپړه ونډه اخیستې ده. استاد چې کله په فرهنګي حلقه کې د یوه مسول په توګه کار وه، نو پوهنتوني ځوانان به یې د عملي کار لپاره تر خپل څنګ تر روزنې لاندې نیول.

د غوایي له کودتا سره څه موده و زګار شو. بیا یې د هېواد په ورځپاڼه کې چېرې، چې د ریاست چارې پرمخ بیولې، د یو عادي خبریال په توګه مقرر شو. څه موده وروسته د وخت چارواکو وردګو ته د روغې جوړې په جرګه کې واستاوه. خو دا پخلاینه ممکنه نه وه او همالته له خلکو سره پاتې او د مجاهدینو د قومي شورا غړی شو. څه موده وروسته د وردګو له خوا پېښور ته واستول شو. چې هلته په ممثله لویه جرګه کې یو کال په خدمت بوخت و او د هغې جرګې فرهنګي چارې یې برمخ بېولې. له دې وروسته استاد وجدي کوېټې ته لاړ او هلته یې په نړېواله مرستندویه موسسې کې د ژباړن په توګه دنده سرته رسوله له څلورو کالو راهیسې استاد کاناډا ته کډه شو.

استاد غوښتل، چې هېواد ته راستون شي. ډاکټرانو ورته ویلي وو چې نور یې روغتیا ښه ده، کړای شي چې په سفر لاړ شي. استاد هېواد ته د تګ ټولې چارې بشپړې کړې وې او ټاکل شوې وه، چې د مې پر ۱۵ مه نېټه د خپل ټاټوپي په لوري راوخوځي. خو لوی خدای (ج) خپل لوري ته وباله او له دې نړۍ څخه یې د مې پر څلورمه نېټه سترګې پټې کړې.

استاد په لسګونو کتابونه لیکلي او همدارنګه یې په پښتو، دري او انګریزي ژبو په سلګونو لیکنې چاپ شوي دي.

د ده له مشهورو کتابونو څخه (په افغانستان کې د عنعنوي جرګو نن او پرون، د لویې لوبې ستېج د زړونو او دماغونو ماینونه او د روښانیانو روښانه ملي لار) کتابونه دي. استاد د مهاجرت په کړاوجنو شېبو کې هم لیکنې، څېړنې کړي او په علمي غونډو او سیمینارونو کې یې برخه اخیستې.

د خدای بښلي استاد جنازه په کابل کې له رسمي تشریفاتو وروسته په درنو مراسمو د خپل کلي په هدیره کې خاورو ته وسپارل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خبر او نظر په نړۍ کې نوی سفر

د خبر او نظر نړۍ د ژورنالیزم درسونه دي، هره برخه یې جلا لوست دی، چې له یو بل سره پېیلي دي. د پوهاوي اغېز یې داسې دی چې لوستونکی ځان په ټولګي کې د ښوونکي په وړاندې ګڼي، د دغې لړۍ د لوستو پر وخت ما ځان همداسې ګڼلی، لوستونکو هم ګوربت مجلې ته په خپلو لیکونو کې دې ته ورته تأثر څرګند کړی دی.

یوازې تیوریک او نظري درسونه، نه بلکې استاد وجدي په ځینو اړخونو کې د خپل ژورنالستیک ژوند تجربې او د سړې جګړې په اړدو کې د لویدیځ او ختیځ، د کابل رژیم او مقاومت مطبوعاتو لوری، شخړې، سیالی او ورسره د پاکستان او لویدیزو هېوادونو مطبوعاتي او ژورنالستیک پرمختګونه هم راسپړلي پرون یې له نن سره نښلولی او بیا یې بېرته د نن د پرمختګونو رڼا ته ځلولی، په دې توګه یې د میډیا انقلاب د څپو، شورمور ته را رسولي دي.

تیوریک درسونه داسې وي چې په عملي اړخونو کې ترې د ګټې د مخه یې خنډونه، آن چې تړلي وي- زموږ د ځینو استادانو نوټونه همداسې وؤ زده کوونکي اړ وؤ چې ټکی په ټکی یې یاد کړي-

هغوی چې داسې کولای شوای ښوونځي او زده کوونکو په ژبه یې «میخانیک» باله او چې ما غوندې یې ماغزه ستومانه ؤ په آزموینه کې یې هم برخه خواره وه. خو ځینې داسې وي چې سړی ته داسې یوه کړکۍ، پرانیزي چې له رڼا او تودوخې سره یې باندنی ښکلا هم مخې ته کېږدي. د استاد وجدي په دغو لیکنو (درسونو) کې همدغه روح په څپو او غزېدو دی، ځکه خو یوازې نظري او تیوریک نشو ورته ویلای- بلکې په عملي ډګر کې هم د لوستونکو مخه رڼوي.

په افغانستان کې چې په دې اړه څه خپاره شوي ډېری د بهرنیو او هغه هم زړو آثارو وچې ژباړې دي، و به د لوست، خو سر به دې خلاص نشو ګڼلای- په بیا بیا لوستو دې هم خپله ورکه په ګرانه پکې په ښه کولای شوای.

استاد وجدي لوستونکي له دغې لالهاندې را ګرځوي- استاد په دغو درسونو کې پر یوه وخت د ژورنالیزم زده کړې، مطبوعاتي کار کوونکي، د ژورنالیزم ښوونکي او همداسې عام لوستونکي له لاس څخه نیسي او هر یو خپلې لارې ته سیخوي چې د دغه لیکنې ارزښتمنه ځانګړنه ګڼلای شي. دغه اثر به د درسي او مرستیال درسي کتاب په توګه هغه تشه ډکه کړای شي چې په دې اړه زموږ ټولو پر وړاندې ده.

په ډېر ادب

شهرت ننګیال

لندن

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

«موږ د اطلاعاتو او مواصلاتو په عصر کې ژوند کوؤ، دا کلیشه یې عبارت، په افغانستان کې د رواني غمیزې د پیل کېدو نه مخکې وختو کې، د خلکو په خولو کې لوېدلی ؤ. بیا کله چې افغانستان د چا خبره، د ډول ډول انقلابي تودو جګړو ډګر وګرځید، ورسره د «میډیا د انقلاب» شورماشور هم زیات شو او افغانستان د ډېرو سترو او مهمو پېښو د مرکز په توګه د میډیا د انقلاب یو آزموینځی او د نړۍ د هر ګوټ د ژورنالیستانو د پریکټس پخولو یوه ساحه وګرځول شو.

نړېدلی شوروي اتحاد، د میډیا په جګړو کې د خپلې سیالۍ پر مخ بیولو لپاره، په افغانستان کې د راډیویي او تلویزیوني شبکو ډېرې پیاوړې دستګاوې په کار واچولې او له دې لارې یې کولای شواې چې د آسیا پر زیاترو هېوادونو د «خبر او نظر» بارانونه واوروي. خو د وچو تبلیغاتو دغو مصنوعي بارانونو داسې غم نه درلود چې د خلکو زړونو او دماغونو ته لاره وباسي څکه چې دا وخت خلکو ته د دوی له خوا د خپرې شوې ایدیالوژۍ اصلي ماهیت څرګند

شوی ؤ. وروستیو پایلو وښودله چې په افغانستان کې د شوروي د نظامي زور او ځواک د اوبه کېدو تر څنګ د دغه رژیم ستومانوونکی پروپاګنډې سیالۍ هم د رژیم د اقتصاد د ملا په ماتولو کې غټه ونډه لرله.

په وړاندې یې، د شوروي اتحاد اصلي سیال یعنې د امریکا متحده ایالاتو په دغه سیالۍ کې شمېرلي ګامونه په مخکې اخستل، هغه وخت امریکا، څه نا څه له شوروي سره مخامخ د تودې جګړې کولو څخه ډډه کوله خو د نورو تر شا درېدله او خپل ټوپکان یې د همدوی پر اوږو ایښودل. په پروپاګنډې جګړه کې یې هم رویه په همدې ډول وه. هڅه یې کوله چې په نورو هېوادو کې د لویو دستګاوو د درولو ملاماتوونکی لګښتونه په غاړه وانخلي، بلکې د راډیو بروډکاسټینګ کوچنۍ کوچنۍ سیارې دستګاوې برابرې کړي او ځینو تنظیمونو ته یې ورکړي او داسې بوسترونه برابر کړي چې په پټه او په آسانۍ سره په قاچاقي توګه داسې هېوادونو ته صادر کړل شي چې هغوی د لوېدیځې نړۍ په تېره د امریکې د تلویزیوني خپرونو په وړاندې بندیزونه لګوي.

همدا ډول خبرې په یو سیمینار کې، د یوې امریکایي ډیپلوماتې یعنې په اسلام آباد کې د امریکې د لوی سفیر د ماندینې میرمن اوکلي "Phyllis E. Oakley" له خولې څخه، ایران ته د خپل زور ښودلو په ترځ کې، ووتلې. دا سیمینار د ۱۳۷۰ کال د غویي په

(c) ketabton.com: The Digital Library

میاشت کې، په اسلام آباد کې د افغانستان ثقافتي شورۍ جوړ کړې ؤ.

دغې په عمر پخې امریکایي مېرمنې چې د هغه هېواد د میډیا سره یې مسلکي تړون درلود د اطلاعاتو پر مختللې ټکنالوژۍ ته له صنعتي انقلاب څخه وروسته د دویم انقلاب درجه ورکړه خو خپله دا خبره یې د یو شمېر پوهانو په څېړنو پټه کړه دې د اطلاعاتو د هغو بارانونو یادونه وکړه چې د لویدیځو هېوادونو تلویزیونونو او نورو رسنیو وسیلو په ختیځه اروپا واورول او هلته یې د خپلواکۍ او آزادۍ په لوري د بهیرونو لپاره د زمانې تناوونه را لنډ کړل. ګواکې لویدیځې میډیا د اووښتون زمانه په پولنډ کې لسو کلونو، په مجارستان کې لسو میاشتو، په ختیځ آلمان کې لسو اوونیو، په چکوسلواکیا کې لسو ورځو او په رومانیا کې لسو ګړیو ته را لنډه کړه.

حقیقت هم دا دی چې د لویدیځوالو تلویزیوني شبکو د پراخې غوړېدلې وریځې په څېر، دا ټوله نړۍ په خپل جال کې رانغښتې ده چې په هره خوا او هره برخه باندې یې د خبر او نظر (News and Views) بارانونه اوروي. خو که امریکایي مېرمنې د سیاسي تبصرې په ځای خپل مسلکي نظر ښودلی وی نو دې ښایي دا خبره هم کړې وی چې د لوېدیځو هېوادونو په میډیا کې د افغانانو د جهاد او زړورې مبارزې انعکاس د ختیځې اروپا د ملتونو له سترګو خوب، وېره او ډار وتښتول. دوی په خپلو ټولو حواسو دا حقیقت درک کړ چې افغان

غوندې یو ملت چې د نفوسو په لحاظ کوچنی او د شتمنۍ په لحاظ بې وسه دی، د خپل پیاوړي ایمان او مورال په برکت او طاقت یو زبرځواک د شا په لوري تګ او تېښتې ته اړ کړ.

د ژورنالیزم له نظره افعال (Verbs) یعنې کارونه او اکشنونه له نومونو یا اسماؤ (Nouns) څخه زیات ارزښت لري. په بله ژبه نومونه یا اسمأ هغه وخت «خبر جوړونکی» ګرځي چې «افعال» ورڅخه صادر شوي وي او یا خو څه کارونه او اکشنونه ورباندې شوي وي. په دې حساب «افغان» د هغه ملت نوم دی چې کردار او ټینګار یې د پېړۍ په یوه څلورمه کې د ټولې نړۍ د میډیا لپاره د «خبرونو» د لیکلو او د «نظرونو» ښودلو زمینې زیاتې کړلې.

دلته دا ټکی هم د یادونې وړ دی چې ژورنالیزم په خپل خاص سبک کې د صفتونو (Adjectives) کتارونه نه خوښوي. کسان یا شیان په ښو نومونو نه ستایي په بدو نومونو یې هم نه یادوي. بلکې د هر چا او هر شي ښېګڼې یا بدۍ د څرګندو، ژوندیو او خوځنده حقایقو د لیکلو او ښودلو له لارې تجسیموي. په دې توګه نړیوالې میډیا د افغان ملت اتلولي او زړورتیا همدارنګه په سیاست کې د دغه ملت زړه ځوروونکي ناکامي، د توصیفولو په ځای، ډېر څله د حقایقو له لارې ښودلې او شرح کړې ده.

زموږ جهاد، همدارنګه زموږ کورنیو جګړو نړیوالې مېډیا ته ډېر شیان په لاس ورکړل، خو زموږ لپاره یې د خیر او برکت لورینه ډېره لږ وه. د مېډیا هغه ماشینري چې په خپله په سیاستونو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکېلو افغانانو په لاس چلېده، د «خبر» په ځای زیاتره د «نظر» په محور چورلېده. تعلیمي اړخ یې همداسې ؤ. د تفریحي اړخ په باره کې ښایي دا خبره بس وي چې «په جنګ کې ګوړې نه ماتېږي.» نظریات هم د بېلابېلو تنظیمونو او سیاسي ګروپونو په قالبونو کې اچول شوي وړاندې کېدل. د «کیڼ اړخ» یا «ښي اړخ» دې ډول واردو شویو او قالبي نظریاتو زموږ له یو شمېر غوره ملي ارزښتونو سره هم، وخت په وخت ټکرونه درلودل. همدا سبب دی چې د یو اړخ نظریاتو زموږ ملي ارزښتونه د «ارتجاع» او د بل اړخ نظریاتو هغه د «جهالت» په سپکو کاڼو یا تېږو وتلل. پر موږ قصداً د داسې یو کلتور د تپل کېدو هڅه کېدله چې د هغه تر بدمرغ سیوري لاندې «خپل پردي کړو او پردي را خپل کړو» چې پایلې یې له بده مرغه د فاسدو کینو او ډېرو کرغېړنو کورنیو جګړو په بڼه راووتلې.

اصلي خبره داده څومره چې زموږ خپله مېډیا د نورو په لاس او یا د نورو تر اغېزې لاندې چلېدلې ده هومره یې د افکارو د روښانولو په ځای د ماغزو مینځلو دنده پر مخ بیولې ده. نو اوس موږ دې ته سخته اړتیا لرو چې له خپلې میډیا څخه د جنګونو دوړې او ګردونه او پر هغې باندې نور تپل شوي شیان پاک کړو او دا هینداره دومره صافه او شفافه کړو چې هر څوک او هر شی موږ ته په خپله اصلي بڼه او څېره کې را ښکاره کړي یعنې دا چې موږ له اصلي خوځښتونو او حقایقو څخه څنګه چې دي هغسې خبر کړي.

زه دنیمې پېړۍ راهیسې د هېواد مطبوعاتو په خدمت مصروف شوی یم. په دې دومره موده کې مې د هېواد د مطبوعاتو ډېرې هسکې او ټیټې څپې لیدلي ما په خپله هم، په دې څپو کې د لاهو کېدو له امله د هسکېدو او رالوېدو مرحلې تېرې کړې دي. د کار او خدمت په دې دومره موده کې د ژورنالیزم یو دری کلن کورس همدارنګه یو بل څو میاشتنی کورس چې د یو امریکایي پروفیسر له خوا تدریس کېده، زه د ژورنالیزم د مسلکي لارې او لیکې سره یو څه آشنا کړم. د کار په جریان کې ماته د دې زمینه هم برابره شوه چې د هغو کسانو سره د کار په ساحه کې د ملګرتیا ویاړ ولرم چې د ژورنالیزم په رشته کې یې د ډوکتورا یا ماسټرۍ ډیپلومې تر لاسه کړې وې. له بلې خوا د هېواد په ورځپاڼه کې زما د نسبتاً اوږدې مودې خدمت کولو ماته څه نا څه داسې یو صلاحیت را ښبلی ؤ چې د کابل پوهنتون د ژورنالیزم د پوهنځي له شاګردانو سره د عملي ژورنالیزم په پرېکټس کې مرستې وکړی شم.

زما ځینو ملګرو له پخوا راهیسې له ما نه غوښتنه لرله چې د ژورنالیزم په باره کې خپل اخستل شوی یاددښتونه سره برابر کړم او د خپلو تجربو سره یو ځای یې د مقالو په بڼه ولیکم. ما په داسې وخت کې په دغه کار باندې لاس پورې کړ چې زما او زما د مسلک تر منځ د شپږو کلونو یو واټن راغلی ؤ. په دغه موده کې مې له یوې امریکایي موسسې (ایم.سي.آی.) سره چې د جنوب لویدیځ افغانستان لپاره یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روغتیا پالانو د روزلو دنده په غاړه درلودله، د یو ژباړونکي په توګه کار کاوه. په دغه وخت کې د طبي مضامینو ژباړلو ته اړ شوی وم او سختو طبي اصطلاحاتو زما ذهن زیات مصروف ساتلی وؤ. نو مانشو کولای چې د ژورنالیزم پر مخ تلونکي بهیر ګام په ګام وڅارم. ښايي له دې امله زما په کار کې نیمګړتیاوې زیاتې وي. سره د دې هم د ګوربت د مجلې مدیر ګران ورور غښتلي په دې خبره هڅولم چې د دې لړۍ مضامین د پوهنتونونو د ژورنالیزم د څانګو شاګردان په پرله پسې توګه لولي او ګټه ورڅخه اخلي.

په دې مضامینو کې د نظري ژورنالیزم په باره کې ځینې موضوعات شرح شوي دي. سمدلاسه دلته عملي ژورنالیزم په باب د څه لیکلو څخه ځکه ډډه شوې ده چې هغه د یو فن په توګه د ډریوری په څېر یوازې د لیکنې له لارې نه ښودل کېږي بلکې تطبیقي او عملي کارونو ته زیاته اړتیا لري. زه باور لرم چې استادان به، په دې ساحه کې شاګردانو ته مخامخ ډېر څه وښيي. سره د دې هم که زه دلته په کاناډا کې د عملي ژورنالیزم په باره کې نوې، آسانه او په زړه پورې

لارې چارې ومومم، هغه به د افغانانو د اړتیاوؤ او امکاناتو په نظر کې نیولو سره ترتیب او وړاندې کړم.

خدای (ج) دې وکړي چې زما په دې لیکنه کې، زما د هیلې او د مینه والو دغوښتنو سره سم داسې مواد ځای شوي وي چې زموږ په هېواد کې د یو سالم او روڼ ژورنالیزم د ودې سره مرسته وکړی شي او همدغسې یو ژورنالیزم د ټولنې د روغ او رمټ عصبي نظام په څېر زموږ په ملي هوښیارۍ او ملي تفکر کې د ونډې خاوند وګرځي.

و من الله التوفیق

عبدالجلیل وجدي

د اپریل ۱۳/ ۲۰۰۴

تورونټو-کاناډا

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د میډیا تاریخ ته لنډه کتنه

د میډیا تاریخ ته لنډه کتنه

داسې ویل کېږي چې چینایان، لومړني خلک وو چې یو ډول چاپ یې د لومړي ځل لپاره را ایستلی وُ. دا خبره هم مشهوره ده چې کاغذ هم د لومړي ځل لپاره په چین کې اختراع شوی دی. همدارنګه لومړنی کتاب هم په (۸۶۸) میلادي کال کې په چین کې چاپ شوی دی. دا هم ویل کېږي چې له ټولو څخه پخوانۍ درباري جریده (Court Gazette) هم په چین کې راوتلې ده. که خبره داسې وي نو شرق د مطبوعاتو په پیدایښت کې له غرب څخه ډېر وړاندې وُ. غرب د طباعت چل له چین زده کړی دی. خو په خپله چین د ۹- ۱۰ پیړیو په موده کې خپل دغه فن ته وده ورنکړای شوای.

اروپائیانو په (۱۵) پېړۍ کې دغه فن ته د وخت د شرایطو سره سمه وده ورکړه. د جرمني د مینز د ښار یو زرګر ګوتنبرګ د طباعتي حروفو جوړولو کار دومره پرمخ بوتلو چې دغه کار یې یوازې د مطبوعاتو پیلامه ونه ګرځید، بلکه د تاریخ یوه بله مبداء هم وبلله شوه. بالاخره دی په دې بریالی شو چې د لرګیو د ټوټو په ځای فلزي حروف جوړ کړي. ددغو حروفو لپاره یې مناسب رنګ (سیاهي) هم جوړه کړه. ګوتنبرګ په ۱۴۵۶ کال کې د انجیل (۳۰۰) نسخې چاپ کړلې. تر دې وروسته د طباعت صنعت په ډېرو نورو هېوادو کې هم رواج وموند. د ایټالیې د وینز ښار هغه ځای وُ چې د طباعت د ښکلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکز وګرځید. دا هغه وخت ؤ چې هم حکومت او هم کلیسا د طباعت صنعتګران هڅول. کګزټون (Caxton) د انګلستان لومړنی طباعتي صنعتکار ؤ چې انګریزي ژبه یې په ۱۴۷۶ کې له طباعت سره آشنا کړه. تر دې دمخه به کتابونه یوازې په لاتیني ژبه چاپېدل. تر دې وروسته د نړۍ په تجارتي مراکزو کې طباعت ډېر زیات رواج وموند. لومړۍ ورځپاڼه په ۱۷۰۲ کې په لندن کې (The daily Courant) په نامه راووتله.

اروپایي استعماریونو چې له مطبوعاتو څخه یې د یوې استعماري وسیلې په حیث کار اخیست، په نړۍ کې د دغه صنعت لمنه زیاته خپره کړې ده. بنجامین هریس لومړنی انګریز دی چې امریکا ته د تګ سره سم یې هلته په ۱۶۹۰ کال کې یوه جریده (Publick Occurrences) په نامه راو ایستله. تر ده وروسته یو امریکایي جان کمپبل (John Campbell) په ۱۷۰۴ کال کې یوه امریکایي ورځپاڼه چې (Boston News-letter) نومیده خپره کړه. فکر کېږي چې لومړنی روسي خپرونه په ۱۷۰۳ کې خپره شوې ده.

پرتګالیانو په ۱۵۵۰ م کې هند ته مطبعه راوړې ده. لومړی به په دغه مطبعه باندې مذهبي کتابونه چاپېدل. خو جې.اې.هیکي (J.A.Hichey) لومړنی سړی ؤ چې په کلکته کې یې د (Bengal Gazette) په نامه یوه جریده په انګریزي ژبه کې خپره کړه.

زموږ د هېواد دوې لویې ژبې هم د لومړي ځل لپاره اروپائیانو د خپلو خاصو مذهبي او استعماري هدفونو لپاره له طباعت سره آشنا کړې دي. د دري ژبې لومړنی چاپي اثر د «داستان مسیح» په نامه د لاتیني ژباړې سره یوځای په ۱۶۳۹ میلادي کال کې په لندن کې چاپ

شوی دی. همدارنګه د پښتو لومړنی چاپي اثر د ګولډن سټیټ ډکشنري ده چې په ۱۷۸۷ کې چاپ شوې ده.

د افغانستان د مطبوعاتو پرون ته یوه کتنه:

په افغانستان کې هم مطبوعات او ډله ییزې مفاهمې نورې وروستنۍ وسیلې د مهمو حوادثو، بدلونونو، اوښتونونو او بحرانونو مولودې او هم محرکې دي. د هېواد د مطبوعاتو پرون ته یوه لنډه کتنه دا څرګندوي چې په افغانستان کې مطبوعات د ۱۹ پیړۍ په زړه کې چې له انګریزانو سره د افغانانو تقریباً سل کلنه مبارزه د بشپړتابه یوې مهمې مرحل ته داخلېده او د اصلاحاتو پروسه هم د دې لویې مبارزې یوه برخه ګرځېده، منځ ته راوستل شول.

د افغانستان مطبوعاتو د پیدایښت له لومړۍ ورځې څخه تر ننه پورې د باراني او طوفاني ورځو په څېر خپل پوره او ډېر روڼ مخ خلکو ته نه دی ښودلی. د بېلوبېلو وختونو د بحرانونو، اختناقونو، جنګونو او انقلابونو، وریځو، دوړو او ګردونو او په وروستیو وختو کې د جنګونو لمبو او دودونو هغه یا په بشپړ ډول د خلکو له نظره پټ کړي او یا یې پوره په خپل اصلي شکل نه دي ورښودلي.

د هېواد د مطبوعاتو په آسمان کې لومړنی راختلی ستوری شمس النهار ؤ چې له نن څخه کابو یوه نیمه پیړۍ د مخه یې د امیرشیرعلی خان د سلطنت په دویمه دوره (۱۸۶۸ م) کې په خپلو خپرونو پیل کړی دی. ځینې څېړونکي لیکي چې د دغسې یو اخبار خپرول د هغو اصلاحاتو یوه برخه وه چې سید جمال الدین افغاني یې امیرشیرعلي خان ته د ده د سلطنت په لومړی دوره (۱۸۶۶) کې سپارښتنه کړې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویل کېږي چې په ځینو وختو کې به دغه جریده، په دوؤ اوونیو کې یو ځل چاپېدله. د شمس النهار لومړنۍ ګڼې ته له کتنې څخه څرګندېږي چې جریده، په افغانستان کې د یوې نوې پدیدې په حیث مجبوره شوې ده چې په خپله د خپل ځان د پېژندنې په باره کې ډېرې خبرې وکړي. له مشترکینو سره د خپلو اړیکو او له هغوی څخه د اشتراک د پیسو د ترلاسه کولو په لارو چارو رڼا واچوي. مثلاً د «اشتهار»، «اطلاع ضروري» عناوین له همدې موضوع سره اړه لري.

د شمس النهار د داسې یوې خبرې څخه چې (... سعی درین خواهد بود که خبرباز اری و پوچ هر گز در این اخبار درج نگردد...) څرګندېږي چې دغه اخبار د ښاري او محلي خبرونو په مقابل کې داسې یو دریغ درلود چې ننني ژورنالیزم یې نه تائیدوي البته په اصطلاح د «د پوچو خبرونو» د نه خپرولو په برخه کې ورسره توافق لري. د افغانستان د مطبوعاتو دغه عنعنه چې د پخوانیو څراغونو په څېر تر خپلو سترګو لاندې ځمکه په تیاره کې ساتي له همدغه وخت څخه پیل شوې ده.

په ټول اخبار کې یوازې په کابل کې د بې سارې سختې واورې د اورېدو او سختې یخنۍ په باره کې یو خبر محلي جنبه درلوده چې د خلکو د ژوندانه سره یې ډېره نژدې رابطه هم لرله. خو هغه د یوې داسې طبیعي پېښې په باره کې ؤ چې غیر عادي حالت یې د څو کسو د وژل کېدو پایله ورکړې وه. اجتماعي ارزښت یې یوازې دومره ؤ چې په بیک توت کې څو تنو، دوؤ ښځو ته د نجات ورکولو په باره کې خپله انساني وظیفه سرته ورسوله. یو-دوه داسې خبرونه هم په کې راغلي دي چې د افغانستان د خلکو سره یې روحي او عقیدوي نژدې والی درلود. او هغه د څو کسانو د مسلمان کېدو د پېښو په باره کې وؤ. د

شمس النهار د لومړنۍ ګڼې نور خبرونه د لیرې هېوادو او لیرې قارو سره اړه لري. د افغانستان د خلکو او حکومت د کارونو او فعالیتونو اجتماعي هڅو او اجتماعي تحولاتو په باره کې چې دغه وخت پیل شوي وؤ خبرونه یا تبصرې نه لري.

سره د دې هم، د دې جریدې څو نورې ګڼې چې نورو څېړونکو لوستې دي دا راښیي چې په دولتي اعلامیو او خپرونو یې علاوه خبرونه، ادبي لیکنې ځینې نورې داسې مقالې یې هم خپرولې چې د لوستونکو د فکرونو په روښانه کولو او د دوی په خبرتیا کې بې تأثره نه وې. مثلاً په خپله یوه مقاله کې یې لیکلي دي چې په افغانستان کې، خلکو له دې امله چې پومبه یې انګلستان په ارزانه بیه اخستله او په مقابل کې یې خپل ټوکران ورباندې په لوړه بیه خرڅول، د پومبې له کرنې څخه ګټه نشوای کولای بلکه زیان یې لیده، سبب یې دا وؤ چې دغه خلک د علم او کمال څخه بې برخې پاتې شوي وؤ.

یوې یوویشت کلنې تورې دورې چې له (۱۲۵۹ ل- ۱۸۸۰ م) څخه تر (۱۲۸۰ل – ۱۹۰۱) پورې یې دوام وکړ د مطبوعاتو لمر په تورو وریځو کې پټ او بیا ورک کړ. په دغه موده کې چې د امیرمحمد یعقوب خان او امیرعبدالرحمن خان د سلطنت دورې دې ملت دوؤ فشارونو (انګریزي استعمار او داخلي استبداد) لاندې راغلی ؤ. نو ځکه د اختناق اندازه ډېره زیاته وه. که څه هم د امیرعبدالرحمن خان د پاچاهۍ په موده کې کابل ته یوه بله مطبعه هم راوړل شوه، خو هغه مستقیماً د امیر تر کنترول لاندې راغلې وه. په خپله امیر هر څه حتی لیکوال هم ؤ. د ده په زمانه کې کومه جریده نه چلېده خو ځینې دیواني خپرونې لکه فرمانونه، ابلاغیې، اعلامیې او داسې نورې مروجې وې مګر د کتابونو چاپولو کار نسبتاً ښه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ روان ؤ لکه چې د ده د سلطنت په موده کې لږ او ډېر (۳۰) ډوله کتابونه چاپ شوي او خپاره شوي دي.

د کوم ملت د زړه په کور کې چې د مطبوعاتو د لمر ځرک لګېدلی وي، هغه په تورو تیارو کې هم د لارې ایستلو هڅه د لاسه نه ورکوي. لکه چې د هغه وخت د استبداد په خېټه کې یو نوی غورځنګ خپله وده پیل کوله. دا غورځنګ د مشروطیت غوښتونکو نهضت ؤ چې د امیرحبیب الله خان پاچاهۍ په موده کې یې خپل ځان راښکاره کړ. د حبیب الله خان سلطنت په حقیقت کې د عبدالرحمن خان د سلطنت ادامه وه خو یوې جزوي پېښې پکې د ښلوالي کرښه راوایستله هغه دا وه چې د افغانستان د ژورنالیزم پلار محمود طرزي چې د مرحوم پوهاند حبیبي په قول په ترکیه کې یې د سید جمال الدین افغان له مخامخ خبرو څخه زیات اثرات اخیستي ؤ. په ۱۹۰۱ کال کې د امیرعبدالرحمن خان د فاتحې اداکولو او د امیرحبیب الله خان د جلوس د مبارکۍ لپاره کابل ته راغی. د ده فضل او پوهې په امیر اغېزه وکړه او هیله یې ترې وکړه چې کابل ته راستون شي. دې پخوا د امیر عبدالرحمن خان سره د ناوړه تفاهم له امله د خپلې کورنۍ سره دمشق ته تللی ؤ. کله چې محمود طرزي په ۱۹۰۲ کال کې کابل ته راغی لومړی یې د ژول ورنر داستانونه په دري واړول چې امیر یې ولولي. خو دغو کارونو د ده د لیکوالۍ او سیاسي غوښتنو تنده ماته نه کړه نو د یوې جریدې د خپرولو لپاره یې خپلې هڅې پیل کړلې.

د ده دغو هڅو په پایله کې، له شمس النهار څخه وروسته دویمه جریده د افغانستان سراج الاخبار په نامه د ۱۹۰۶ جنوري په ۱۱ نېټه راووتله، مسؤل مدیر یې د شاهي مدرسې مدرس مولوي عبدالرؤف خان کندهاري ؤ. د افغانستان سراج الاخبار یوازې یوه ګڼه

خپره شوې وه. ویل کېږي چې د درولو علت یې د بریتانیې د حکومت مداخله وه. د دغه اخبار په درېدو سره یو ځل بیا د تورتم حالت راپیدا شو خو په دې موده کې د کتابونو چاپولو لړۍ په ټپه ونه درېده. د ۱۹۱۱ کال په وروستیو وختو کې هغه ډېوه چې د بلېدو سره سم یې رڼا ورکه شوه، یو ځل بیا راپیدا شوه او د سراج الاخبار افغاني په نامه یې خپلو خپرونو ته دوام ورکړ.

داځل د تنویر اور تودو چې دغه طاقت د علامه محمود طرزي په شان یو لوی سیاست پوه، ادیب او مدبر شخصیت په لاس ورغی. د افغانستان د ژورنالیزم پلار محمود طرزي اخبار په لنډ ډول خو په ډېره جامع توګه په خپلو الفاظو کې داسې تعریف کړی دی: (اخبار جمع خبر است که ضد آن بی خبری است.) په دې توګه دی د خبرتیا او بې خبرۍ تر منځ توپیر ته اشاره لري او خبرتیا د هر چا لپاره ضروري بولي. د سراج الاخبار د لومړنۍ سرمقالې څخه ځرګنده شوه چې ده هغه وخت د خبر لیکنې دری مهم هدفونه (خبرول، تعلیم ورکول او مصروف ساتل) په مخکې اچولي وؤ. د افغانستان د هغه وخت په شرایطو کې د محمود طرزي د خبرنګارۍ ځلورمه وظیفه د استعمار ضد ملت پالنه وه.

د دوؤ روسي څېړونکو (ماسون او رومادین) د لیکنو له مخې په ترکستان کې د تزاري روسیې حکمران جنرال کورا پاتکین، د سراج الاخبار د خپرونو څخه شکایت درلود. دغه اخبار په افغانستان کې د مشروطیت غوښتونکو له خوا چاپېده چې نورو محکومو ولسونو ته یې هم د آزادۍ پیغامونه درلودل. روسان د دغه اخبار د خپرونو څخه انګریزانو ته په شکایت ورغلل او ورته ویې ویل چې د افغانستان په امیرحبیب الله خان فشار واچوي چې د دغه اخبار ژبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنده کړي، ځکه چې سراج الاخبار په خلکو کې د آزادۍ غوښتنې جذبه راوېښوي او خلک د روس او انګریز په ضد را پاروي. خو انګریزانو په خپله هم، له دوی څخه د مخه دا ډول شکایت درلود. د ډیلي چیف کمشنر (W.M.Haily) د ۱۹۱۴ کال په سپتمبر کې د جنايي اطلاعاتو سرمامور ته ولیکل چې د سراج الاخبار د خپرونې لهجې زموږ ګټې له سخت زیان سره مخامخ کړي دي. باید په هند کې د هغه د خپرېدو مخه ونیوله شي.

په هند کې برتانوي نایب السلطنه (وایسرای) د ۱۹۱۴ کال د دسمبر په میاشت کې د افغانستان له امیر څخه وغوښتل چې په سراج الاخبار کې د برېتانیا په ضد د خپرونو مخه ونیسي. په دغه وخت کې د سیمې د شاوخوا مطبوعاتو لکه د کلکتې (حبل المتین) او د ایران (عصر آزادی) او (نهضت شرق) جریدو هم د افغانستان د نهضت او مطبوعاتو پیروي کوله.

سراج الاخبار اته کاله خپور شوی دی چې د امیر حبیب الله خان د مړینې سره سم یې نشرات پای ته رسېدلي دي او «امان افغان» د هغه ځای نیولی دی. په دې دوره کې د خپرونو بل مهم ګام د مسلکي خپرونو خپرېدل وؤ لکه چې د سراج الاخبار افغانیه ترڅنګ د افغاني ماشومانو لپاره د سراج الاطفال په نوم یوه جریده خپروه شوه.

د خپلواکۍ له ترلاسه کولو وروسته د هېواد د هر اړخیز پرمختګ لپاره د پروګرامونو د طرحې په ترڅ کې د خپرونو د پراختیا او پرمختګ هڅه هم وشوه. په لومړۍ مرحله کې د خپرونو ژبه د هېواد د آزادۍ ساتلو او د پرمختګ لپاره وګومارله شوه او په بله مرحله کې د خپرونو د غږ رسېدلو او رساکېدو لپاره پراختیایي او پرمختیایي

ګامونه پورته شول. د خپرونو وسعت او تنوع ته پاملرنه وشوه او دهېواد ګوټ ګوټ ته د هغه د رسېدلو هڅې پیل شوې.

د مرکزي اخبار «امان افغان» تر خپرېدو لږ وروسته لاندې خپرونې پیل شوې:

اتحاد مشرقي (۱۲۹۸ ش) په ننګرهار کې، الغازي (۱۳۰۰ ش) په پکتیا کې، اتفاق اسلام په هرات کې، طلوع افغان (۱۳۰۰ ش) په کندهار کې، بیدار (۱۳۰۰ ش) په مزار شریف کې خپلې خپرونې پیل کړې. همدارنګه اتحاد، ستاره، افغان، اصلاح د ولایاتو له خپرونو څخه وې.

د «افغان» په نامه د افغانستان لومړنۍ ورځپاڼه د لومړي ځل لپاره په مرکز کې راووتله. همدارنګه ارشاد النسوان (د ښځو لپاره اختصاصي جریده)، ابلاغ (قانون خپروونکې دیواني جریده) او د حقیقت جریده یوه په بله پسې خپرې شوې. ورسره د معرف معارف، مجموعه عسکریه، آینه عرفان، مجموعه صحیه او پښتون ږغ مجلې خپرې شوې.

د افغانستان د لومړني اساسي نظامنامې (اساسي قانون) چې په ۱۳۰۱ لمریز کال کې تسوید او تصویب شو. په خپله ۱۱ مادو کې د افغانستان د خلکو لپاره د فکر او بیان آزادي تضمین کړه او بیا په ۱۳۰۳ کال کې د افغانستان د مطبوعاتو د لومړنۍ نظامنامې په خپرېدو سره عملاً د ثروت، انیس، نسیم سحر او نوروز آزادي جریدې رامنځ ته شوې. همدا وخت د مطبوعاتو لومړنۍ ریاست جوړ شو او لومړنۍ آزاده مطبوعاتي محاکمه وشوه.

په افغانستان کې د مطبوعاتو د دې بیړنۍ او چټکې ودې له اوج ته رسېدو سره یو ناڅاپه د سقوي دورې د اړو دوړ له امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطبوعات له سقوط او رکود سره مخامخ شول خو بيا هم رژيم ته د تبليغ د اړتيا له امله په ټپه و نه درېدل. عاجل فرامين او ابلاغيې نشر شوې او ورسره د هېواد مرکزي اخبار «امان افغان»، «حبيب الاسلام» په نامه خپور شو. همدارنګه د کندهار «طلوع افغان» نوم په «مؤيد الاسلام» وګرځول شو. په خان آباد کې د «اصلاح» پر ځای «نهضت الحبيب» او په مزار شريف کې د اتحاد اسلام بيا «بيدار» پر ځای «رهبر اسلام» جريدې خپرې شوې. «الايمان» د يوې ديني جريدې په توګه په ننګرهار کې خپور شو او «الاصلاح» او «اتحاد افغان» په پکتيا کې د نادرخان او شاه محمودخان له خوا چې دا وخت له سقويانو سره په جنګ وو خپاره شول. په همدې توګه دا وخت څو نورې جريدې د «غيرت اسلام» «د کور غم» او «سورسات» په نومونو په کندهار او ننګرهار کې خپرېدلې. دا وخت د «افغانستان» په نوم يوه جريده له لاهوره هم خپرېده چې د هېواد خواخوږو پکښې کار کاوه.

په نادري دوره کې په سرکاي سطحه اکثره مړې شوې خپرونې را ژوندۍ او ځينې نوې خپرونې رامنځ ته شوې. په کابل کې د کابل «مجله»، کابل کلنۍ، اقتصاد مجله، «حی علی الفلاح» مجله، په کندهار کې «پښتو» په هرات کې ادبي مجله او د هرات د ښاروالۍ مجله نوې خپرې شوې.

په ۱۳۲۹ کال په افغانستان کې د مطبوعاتو د دويم قانون په نافذېدلو سره، د سياسي تنفس لپاره نسبتي زمينه برابره شوه او مطبوعاتو د ويښ زلميانو تحريک ته په انعکاس ورکولو سره د خپلې ودې او پرمختګ په لاره کې يو بل مهم ګام اوچت کړ.

دا وخت تر اماني دورې وروسته، د آزادو مطبوعاتو دويمه څپه پيل شوه او په کابل کې د «انګار»، «وطن»، «ندای خلق»، «اولس»، «نيلاب» او «آئينه» جريدې خپرې شوې، د کابل انتخابي ښاروالی د «پامير» او د ميمنې ښاروالی د «اتم» په نامه جريدې راوايستې او د دوی تر څنګه «الفبا» ته په کندهار، «صدای ملت» ته په هرات او «پيام افغان» ته په کابل کې د نشر اجازه ورکړ شوې وه.

په هېواد کې د دموکراسۍ د لسيزې (۱۳۴۲- ۱۳۵۲) په پيل کېدو سره حتې دسرکاري خپرونو لهجه هم بدله شوه او په لومړۍ مرحله کې چې لا آزادي جريدې نه وې خپرې شوې په اصلاح، انيس او هېواد کې هم د انتقادي مقالو خپرېدل پيل شول او د مطبوعاتو د يو کيفي بدلون لپاره زمينه برابره شوه. په دغه دوره کې يو زيات شمېر شخصي او حزبي جريدې راووتې لکه:

«وحدت»، «پيام امروز»، «افغان ملت»، «خلق»، «مردم»، «پيام»، «وجدان»، «مساوات»، «پرچم»، «ترجمان»، «سبا»، «شعله جاويد»، «صدای عوام»، «کاروان»، «خيبر»، «کمک»، «پروانه»، «هدف»، «جبهه ملی»، «سپيده دم»، «ګهيځ»، «پکتيا»، «افغان ولس»، «اتحاد ملی»، «روزګار»، «ملت»، «افغان»، «رمز صحت»، «شوخک»، «آزادي»، «آينه روز»، «دارو درمل»، «ميهن»، «برهان»، «افکارلو»، «پيکار» او «ندای خلق».

د دموکراسۍ د لسيزې آزادو مطبوعاتو د ويښ زلميانو د دورې په څېر په ډېره سمبوليکه ژبه خبرې نه کولې لهجه يې څه ناڅه روښانه او واضح وه. دې جريدو کولای شوای چې د خپلو امکاناتو سره سم حقايق را لوڅ کړي، د وخت په سياسي او فکري جريانونو رڼا واچوي، د زړونو خبرې را برسيره کړي او پټې شوې عقدې رالوڅې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي ورسره يې د واردو شويو ايديالوژيو د تخمونو د کرلو لپاره هم زمينه برابره کړه.

د ۱۳۵۲ کال د چنګاښ په ۲۶ د جمهوريت د کودتا په کېدلو سره د ديموکراسۍ د لسيزې پاڼه ونغښتله شوه. شخصي او آزادي خپرونې ټولې بندې شوې. رسمي خپرونې زياتره په خپل حال پاتې شوې خو د کيفيت له اړخه د خپرونو ژبه او لهجه بدله شوه او حتی ټولې سرکاري خپرونې هم د دولتي مطابعو د مسوؤل مديريت له خوا کنټرول کېدې او په خلاص مټ سانسور پکې کېده. دا سانسور هم يوازې د انتقادي مطالبو د مخنيوي لپاره ؤ خو چې افکارو خصوصاً د جمهوريت په لومړيو څو کلونو کې په خلاص مټ سرکاري خپرونو او راډيو ته لاره ومونده نو کمونيستو ليکوالو پکې ځای ونيو.

د جمهوريت په دوره کې د هېواد د مرکزي اخبار نوم «جمهوريت» شو چې د «اصلاح» د ورځپاڼې ځای يې ونيو او ورسره د جمهوريت په نامه پښتو، دري، انګريزي او عربي مجلې هم خپرې شوې.

د ثور د خونړۍ کودتا له کېدو سره د هېواد نورو شتمنيو ترڅنګ نشراتي او خبرني وسايل هم ټول د دوی لاس ته ولوېدل او له هماغه لومړۍ ورځې نه يې د خپلو کمونستي اهدافو لپاره استخدام کړل.

د کمونيستانو مطبوعاتو دری بڼې درلودې:

۱- د خلقيانو په وخت کې د کمونستي کولو پروسه: په دې دوره کې د جمهوريت ورځپاڼه، «ثور انقلاب» په ورځپاڼه واړوله شوه.

د هېواد نورې عامې علمي او مسلکي خپرونې يې هم په کمونستي رنګ ولړلې او ټول علمي مسايل يې د مارکسيزم سره خم ته واچول.

۲- د روسي کولو پروسه: د ۱۳۵۸ کال د مرغومې په ۶ نېټه، افغانستان ته د روسي لښکرو په راتلو سره روسانو د خلقيانو ځای پرچميانو ته وسپارلو په ټولو ساحو کې يې د خپلو ګڼو مشاورينو په وسيله کارونه پيل کړل او پرچمي جمهور رئيس، صدراعظم او وزيران او نور تش په نامه وؤ.

روسانو په لومړۍ مرحله کې د ګوند او حکومت چارې سره بېلې کړې، د «ثور انقلاب» مرکزي ورځپاڼه يې د روسيې د پراودا په تقليد او ترجمه د «حقيقت...» په نوم د ګرځولو او د ګوند د نشراتي ارګان په توګه يې نشر کړه. د «هېواد» ورځپاڼه يې د حکومت د اورګان په توګه «ژوندون» يې د ليکوالو د اتحاديې، «پيش آهنګ» د ماشومانو د سازمان، «درفش جوانان» يې د ځوانانو د سازمان، «زنان افغانستان» يې د ښځو د سازمان «کار» يې د صنفي اتحاديو، «هنر» يې د هنرمندانو د اتحاديې او «سباوون» يې د ژورنالستانو د اتحاديې له خوا نشر کړل او «حقيقت سرباز» يې د وزارت دفاع له خوا خپور کړ.

کمونستانو قومونو ته چې دوی ورته مليتونه وايي، د حقوقو ورکولو په نامه د ازبکو، ترکمنو او بلوڅو لپاره د «يلدوز»، «ګورش» او «سوب» په نومونو جريدې د دوی په ژبو خپرې کړلې، خو په حقيقت کې يې دا کار د افغانستان د وړوکو قومونو د سره اچولو، د دوی تر منځ د دښمنيو د راپيدا کولو او د بيلتون راوستلو لپاره د خپل ښکيلاکي پلان له مخې کاوه. همدا راز د پښتنو قبايلو لپاره يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «جرګه» په نامه مجله نشر کړه او غوښتل يې چې د جرګې تر عنعنوي نامه لاندې دوی د کمونيزم په لومه کې ښکيل کړي.

کمونيستانو په کابل کې د روسي خپرونو د ويشلو لپاره هم زمينې برابرې کړلې، لکه د «ځلميان»، او «جوانان» جريدې په خپله د روسيې کلتوري مرکز خپرولې. دغه مرکز د کمونيزم ايډيالوژيکه مجله هم د «سولې، ترقۍ، او سوسياليزم» په نامه په کابل کې خپره کړه. «پيوستون» او «همبستګي» او «دوستي» دوې نورې خپرونې وې چې دوی د خلکو د ماغزو مينځلو لپاره خپرولې.

٣- د عادي کولو پروسه: په افغانستان کې د کمونيزم او روسانو د ماتې خوړلو په پايله کې، د کمونيستانو وروستنی جمهور رئيس نجيب الله، د ملي روغې او پخلاينې سياست ته لاس وغزاوه. له يوې خوا يې د فرمايشي حزبونو د جوړولو لپاره اجازه ورکړه چې خپل نشراتي ارګانونه هم ولري او له بلې خوا يې هڅه وکړه چې دولتي خپرونو ته ملي بڼه ورکړي. او د کمونستي کولو او روسي کولو پرځای يې د عادي کولو لاره ونيوله. په دې سلسله کې يې يو شمېر کسانو ته اجازه ورکړه چې په اصطلاح آزادې جريدې خپرې کړي او حزبونه نشراتي اورګانونه ولري. د دې ډول آزادو جريدو په لړ کې د «پلوشه»، «ياحق»، او «نګاه» په نوم جريدې خپرې شوې. د فرمايشي حزبونو په لړ کې د افغانستان د خلکو اسلامي حزب «الاسلام»، د افغانستان د زحمتکشانو انقلابي سازمان چې د ستمي کمونيستانو يوه ډله ده د «ميهن» او د بزګرانو د عدالت ګوند د «عدالت» په نامه جريدې خپرې کړې.

د سرکاي خپرونو په لهجه او کړو وړو کې هم بدلون راغی. د «حقيقت انقلاب ثور» خپرونه يې بنده او د هغه پر ځای يې د «پيام» په نوم خپرونه را و ايسته. د «اخبار هفته» په نوم ظاهراً يې يوه آزاده جريده نشر کړه چې په روسيې، نجيب او حکومت يې هم انتقادونه کول خو په حقيقت کې دا جريده د خاد د ادارې له خوا اداره او خپرېدله.

زموږ د نن د مطبوعاتو بل طلايي اړخ د مقاومت او جهاد خپرونې دي چې د کمونيستانو له کودتا او تيري سره جوخت پيل شوي او د وسله وال جهاد ترڅنګ يې قلموال جهاد او مقاومت پيل کړ. په لومړۍ مرحله کې جهادي خپرونې د پوسترونو، ابلاغيو، رسالو او جريدو په بڼه په يو ډېر محدود چوکاټ کې پيل شوې. د جهادي خپرونو لومړۍ شروع په پېښور کې وه، بيا په ايران، هند، اروپا، امريکا او نورو نړۍ کې هم پيل شوې.

«شهادت» د انجنير ګلبدين حکمتيار د حزب اسلامي نشراتي ارګان او «مجاهد» د جمعيت اسلامي افغانستان نشراتي ارګان د جهاد لومړنۍ خپرونې وې چې په ١٣٥٧ کال په پېښور کې نشر شوې. «صف» په اروپا کې د افغاني محصلانو د اسلامي ټولنې خپرونه وه چې په ١٣٥٧ کال کې راووته او هم «سوم عقرب» د مقاومت لومړۍ خپرونه وه چې مائويستو محصلينو په اروپا کې په ١٣٥٧ کال کې خپره کړه. د جهاد په جريان کې د خپرونو شمېر کال په کال زيات شوی دی.

په عمومي ډول څومره خپرونې چې د افغانستان د پرون په کابو يوه نيمه پيړۍ کې شوې، تر هغه زياتې خپرونې د جهاد په لس کلنه دوره کې شوي دي. د يوې هغې احصائيې له مخې چې ښاغلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

رفیع (۱۶) کاله مخکې په افغانستان کې جوړه کړې وه زموږ د ټولو مهالنیو خپرونو شمېره (۱۹۶) عنوانونو ته رسید ه خو هغه احصائیه چې څو کاله د مخه ښاغلي ننګیال د جهادي مهالنیو خپرونو په برخه کې برابره کړې وه او ښاغلي رفیع تکمیل کړې وه، د جهادي خپرونو شمېر (۲۳۶) عنوانو ته رسېده. په دواړو احصائیو کې یوازې هغه خپرونې راغلي چې په پښتو او دري ژبو خپرې شوې وې. د نورو ژبو خپرونې چې یا هغه وخت یا دا وخت شوی په دې احصائیه کې نه دي نیول شوي همدارنګه ټولې هغه خپرونې چې په هېواد کې، د ننه او یا په نورو هېوادو کې روانې دي، تراوسه په دقیقه توګه نه دي شمېرل شوې، یا داچې زه نه یم ورڅخه خبر شوی، ځکه خو سمدلاسه په دې اړه څه نشم لیکلی.

راډیو په افغانستان کې:

د اعلیحضرت امان الله خان په وخت کې چې د هېواد د صنعتي کېدلو لپاره بیړنۍ هڅې روانې وې، نو د مطبوعاتو د پراختیا او پرمختګ په څنګ کې راډیو نشراتو ته هم پاملرنه وشوه. لومړی پلا د راډیو دوه کوچنۍ دستګاوې د افغانستان د هغه وخت د حکومت له خوا راونیولې شوې چې یوه یې په ۱۳۰۶ کال کې په کابل کې نصب شوه او په نظر کې ؤ چې بله یې په کندهار کې فعاله شي. په هغه وخت کې د راډیو داسې یوه ۲۰۰ واټه دستګاه په زیاترو آسیایي هېوادونو کې نه وه فعاله شوې. لومړی ځل د راډیويي نشراتو د خپرېدو توان ډېر زیات نه ؤ. د دستګاه له نصب کېدو څخه د مخه (۳۰) بټرۍ لرونکې راډیوګانې په خلکو ووېشلې شوې. د راډیو لومړنۍ دستګاه په لندني کوټۍ (کوتی لندني) کې نصب او آنتن یې هم د دې کوټۍ په

چمن کې ودرول شو. د راډیو اداره په کورنیو چارو وزارت پورې تړل شوی وه یوازې دوه ساعته خپرونې یې لرلې.

د امانې دورې له پای ته رسېدلو او په افغانستان کې د اغتشاش له راتلو وروسته راډیويي خپرونې هم په ټپه ودرېدې په دغه وخت کې د خبرونو او موسیقي لپاره پارېدلې تلوسه د برتانوي هند ، آلمان او روسیې او نورو ځایونو راډیوګانو ته په غوږ نیولو سره تسکینېدله. په دغه وخت کې په افغانستان کې د انګلستان، امریکې، ایټالیې او روسیې له خوا جوړې شوې راډیو ګانې د افغاني سوداګرو له خوا واردېدلې او په بازارونو کې خرڅېدلې. په اردو ژبه د هندوستان خبرونو او هندي موسیقي په افغانستان کې زیات اورېدونکي درلودل.

په اساسي ډول د راډیو د خپرونو د بیا پیل کولو لپاره مقدماتي کارونه له ۱۳۱۴ څخه پیل شول. د منځنۍ څپې د یوې راډیويي دستګاه د رانیولو او نصبولو یو تړون د آلمان سره لاس لیک شو. همدرانګه حکومت له ټولو نایب الحکومه ګانو څخه وغوښتل چې د خپلو مربوطو تیمو څخه شاعران، ادیبان، هنرمندان او د ذوق خاوندان ورمعرفي کړي. په کابل کې د راډیو نشراتو لپاره یوه فني اداره او یو تخنیکي کورس جوړ شو. د دستګاه د راوړلو نصبولو کارونه تر ۱۳۱۹ کال پورې بشپړ شول د راډیو اساسي خپرونې د ۱۳۲۰ کال د حمل په لومړۍ نېټه، د هغه وخت د صدارت د لومړي مرستیال او د پوهنې د وزیر سردارمحمد نعیم خان په پښتو وینا پیل شوې.

تر دې وروسته د راډیو په تخنیکي او نشراتي ساحو کې ډېرې پرمختیاوې محسوسېدلې، د پرمختیا دې سلسلې بالاخره خپل ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد د انکشافي پلانونو سره ونښلاوه. تر دې چې د کابل په انصاري واټ کې د راډیو افغانستان نوې مجهزه او عصري ودانۍ پرانیستل شوه اود هېوا د دویم پرمختیايي پلان له مخه د راډیو افغانستان تخنیکي او نشراتي امکانات پراخ شول او تر دې وروسته هڅه دا وه چې سیمه ییز لېږدوونکي او آخذې بشپړې شي.

په ۱۳۴۵ کال کې راډیو د ورځې ۱۴ ساعته خپرونې لرلې په دغه وخت کې په بهرنیو خپرونو کې په روسي او جرمني ژبو هم خپرونې پیل شوې وې. په ۱۳۴۶ کال کې یې خپرونې تر (۱۵) ساعتو ورسېدې چې (۷۵) جلاجلا خپرونې یې لرلې. د داود خان له کودتا سره (۱۳۵۲ سرطان) د راډیو افغانستان په خپرونو کې څه ډېر زیات محسوس بدلونونه رامنځ ته نه شول.

د ثور د کودتا سره سم راډیو زموږ د ملت او شاوخوا ګاونډیو هېوادو په ضد د تبلیغاتي جګړې یوه لویه اډه وګرځول شوه. د راډیو بشپړ کنټرول ګوندیانو واخیست. د خپرونو محتویات یې د خپل ګوند د کمونستي مرامونو په اساس وټاکل. په راډیو کې یې د خپلو فکري او ګوندي غوښتنو په بنسټ ځینې نوې خپرونې رامنځ ته کړې. په دغه وخت کې په راډیو کې روسي اثرات او تأثیرات زیات شول. د خپلو تبلیغاتو لپاره یې د ورونو قومونو ژبو څخه هم زیاته استفاده وکړه.

له روسي یرغل څخه وروسته د راډیویي امکاناتو د لا زیاتو پراخېدلو هڅه وشوه. دا کار د دې لپاره وشو چې له یوې خوا خپل تبلیغات د افغانستان د خلکو او هم نړیوالو ته ورسولی شي او له بلې خوا دا چې د راډیویي خپرونو شمېر او امواج او فریکونسي دومره متنوع کړي چې خلک د نړۍ نورې راډیوګانې وانه ورېدلی شي. په

دې منظور په بېلابېلو وختونو کې د راډیویي نشراتو او حتی جلا جلا راډیو ګانو د رامنځ ته کېدلو لپاره هڅې وشوې. په جلال آباد، کندهار، هرات، بلخ، ګردېز، خوست او د ځینو نورو ولایتونو په مرکزونو کې محلي ولایتي راډیوګانې فعالې شوې او د هغوی د تبلیغاتو په خدمت کې ولوېدې او د نشراتو حجم ډېر زیات شو. په وروستیو کلونو کې د شرقي آلمان په مالي او تخنیکي مرسته راډیو افغانستان د مرکزي سټوډیو ګانو د پراخېدو او نویو سټوډیوګانو د جوړولو کار د راډیو تلویزیون د ودانۍ غربي اړخ ته پیل شوی ؤ.

ټلویزیون په افغانستان کې:

د ۱۳۵۱ کال په وروستیو میاشتو کې هغه وخت چې ارواښاد محمد موسی شفیق د شاهي رژیم یو پوه او فعال صدراعظم ؤ او د ژورنالیزم یو استاد ښاغلي صباح الدین کشککي، د اطلاعاتو او کلتور د وزارت چارې پرمخ بیولې، په افغانستان کې د تلویزیون د جوړېدو پلان تصویب شو.

د کابل په ښار کې د تلویزیون مرکزي سټډیو د راډیو افغانستان په انګړ کې د مرحوم داود خان د جمهوري ریاست په موده کې د جاپان په تخنیکي او علمي مرستو جوړه شوه. دغه تلویزیون په لومړي سر کې د تعلیمي خپرونو او صحي پروګرامونو لپاره چې د ورځې به له یو نیم تر دوؤ ساعتونو پورې خپرونې کولې، جوړ شوی ؤ چې په امتحاني ډول یې د ۱۳۵۶ کال د حوت د میاشتې په ۲۵ نېټه خپرونې پیل کړې. په نظر کې ؤ چې د ۱۳۵۷ل د سرطان په ۲۶ به پرانیستل کېږي. مګر له بده مرغه داسې ونه شول. د افغانستان تلویزیون د پرانیستل کېدو د مخه د روسانو اود هغو د نوکرانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدمت کې ولوېد، د افکارو، د تعمیر په ځای د افکارو د تخریب لپاره وسیله وګرځیده. دغه تلویزیون د جاپان په مرسته په پال سکیم ډول جوړ شوی ؤ چې د نړۍ له عصري دستګاوؤ څخه شمېرل کېده او په سیمه کې یې ساری نه درلود.

د ۱۳۶۶ کال په پیل کې د مسکو د تلویزیون یو ډایرکټر راوستل شو چې د کابل د تلویزیون خپرونې په روسي سیسټم برابرې کړي. د راډیو تلویزیون روسي مشاورینو په مستقیم ډول د تلویزیوني خبرونو په ایډټ کې برخه اخیستله. تر دې چې د مرکزي کمیټې روسي مشاورینو په مستقیمه توګه خپل امرونه صادرول.

روسانو غوښتل چې د سیمې له دې مهمې تلویزیوني دستګاه څخه د خپلو تبلیغاتو لپاره د نړیوالې اډې په توګه کار واخلي. نو دوې سترې مخابراتي دستګاوې یې د راډیو تلویزیون په انګړ کې ودرولې چې یوه یې د مارس دستګاه او بله یې د شمشاد دستګاه وه. د مسکو د تلویزیون خپرونې او هغه څه چې روسانو آسیایي سیمو ته خپرولې، د مارس د دستګاه په وسیله له مصنوعي سپوږمۍ (انترسپوتنیک) څخه اخیستل کېدې او خپرېدې. روسانو په دې ډول غوښتل په افغانستان کې د نورو ګاونډیو هېوادونو د تلویزیوني خپرونو مخه ونیسي. د دې دستګاه زور او قوت زیات نه ؤ ځکه هغه د افغانستان څخه وایستل شوه، ویل کېدل چې هغه کوم افریقایي هېواد ته واستول شوه. پرځای یې یوه بله دستګاه چې «لوتوس» نومېده او رژیم د شمشاد نوم ورباندې کېښود په ۱۳۶۱ کې له روسیې څخه راوړل شوه. دغې ډېرې مجهزې دستګاه څو کانالونه درلودل چې د تلویزیوني خپرونو څخه علاوه په مخابراتي او استخباراتي چارو کې هم ورڅخه کار اخیستل کېده. د شمشاد دستګاه کولای شول چې د

کابل د تلویزیون له مرکزي سټډیو نه د نړۍ هرې تلویزیوني شبکې ته د انترسپوتنیک له لارې مواد ورکړي او له نورو شبکو څخه هم اطلاعات ترلاسه کړي. د دې دستګاه ټول ښه امکانات یوازې او یوازې د شوروي او کمونیزم د تبلیغاتو لپاره وقف شوي وؤ.

له دې امله چې تلویزیون د کمونستي او روسي پروپاګنډې د خپرولو ډېره ښه وسیله وه نو د تلویزیوني شبکې لمنه د هېواد نورو ولایاتو ته هم وغځېدله لکه چې تر ۱۳۶۶ کال پورې د کابل په ګډون په بدخشان، بغلان، بلخ، جوزجان، هرات، فراه، هلمند، کندهار، خوست، ګردېز، غزني، ننګرهار او کنړ کې هم د تلویزیون خپرونې پیل شوې.

د افغانستان تلویزیوني شبکه په خپله د افغانستان د خلکو لپاره نه دې سالمې خبرتیا او نه د سالمې تفریح وسیله و، لوی هدف یې د دښمن په ګټه تبلیغات کول او د افغانستان د خلکود عامه افکارو تخریبول وؤ. د دې دستګاه اود هغې د کارکوونکو په ضد د خلکو کرکه ورځ په ورځ زیاتېدله.

د کابل ښاریانو د راډیو تلویزیون د دولتي کمیټې د رئیس، د تلویزیون د رئیس، مرستیال او نورو مسؤلینو د تیلیفون لمبرونه اخیستې وؤ. کله به چې خپرونې پیل شوې نو د کنځلو تیلیفونونه به هم ورسره سم پیل شول. د یول مسؤل د خولې خبره وه چې: «من بعد از شش بجه در تیلیفون مستقیم هیچ ګپ نمی زنم، زیرا که غیر از دوزدن چیزی دیګري نیست» دغه راز د تلویزیون د هغه وخت رئیس عبدالله شادان به ویل چې: «هرشب من بیش از صدها بار دشنام می شنوم لاکن چه کنم چاره چیست؟» د تلویزیون کمونستي کارکوونکو یو بل ته یوازې په یوه خبره تسلي ورکوله او هغه دا وه: «موږ د مخالفینو ګولۍ منلي دي خبرې خو یو عادي کار دی».

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

موږ اتلان وؤ که، که خبر جوړونکي؟

موږ اتلان وؤ، که خبر جوړوونکي؟

له روسانو سره د جهاد په موده کې هر مجاهد افغان فکر کاوه چې له دين، وطن او خپلې ملي آزادۍ څخهددفاع ډېر لوی رسالت په غاړه لري او يو ځل بيا د نورو ملتونو له غاړو څخه د غلامۍ د زنځيرونو د ماتولو په لويه مبارزه کې د مخکښۍ وياړ ترلاسه کوي، نو ځکه هر يوه ته خپل ځان اتل او قهرمان ښکارېده. خو د نړۍ نورو ډول ډول ټولنيزو ګروپونو په هغوی ځينې نور ښه يا بد نومونه اېښودل. د نړيوالو لويو خبري آژانسونو له نظره زموږ د هغه وخت تکړه، تر ځان او مال تېر مجاهدين تر هر څه زيات، خبر جوړوونکي (Newsmakers) يا داسې مولدين وو چې توليدات (خبرونه) يې په تودو بازارونو کې لاس په لاس ګرځېدل. خو ګټه يې د نورو وه.

په ۱۹۸۲ کال کې، هغه وخت چې زموږ جهاد يوې ډېرې تودې مرحلې ته رسېدلی و، پنځو لويو بين المللي خبري آژانسونو (اسوشيېټډ پرس، يونايټډ پرس، رويټرز، فرانسپرس او تاس) چې د نويو صنعتي او تجارتي کمپنيو د اتحاد (Cartels) پوره ته ختلي وو، د نړۍ په بېلابېلو برخو کې له (۵۰۰) څخه زياتې نمايندګۍ لرلې. دغو د خبرونو په کار و بار اخته ادارو په نړۍ کې د (۴۳۱۹) خبريالانو يا نمايندګانو يو لښکر خپور کړی و.

په قلمونو، مايکروفونونو او تلويزيوني کامرو باندې دغه مجهز پوځ د جګړو په تودو ډګرونو کې هم د چريکانو څنګ نيولی و

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هره ورځ به يې (۱۷)میلیونه ویبونه یا لفظونه لیکل، چاپول او یا به يې په الکترونیکو څپو کې فضا ته سپارل، چې بیا به د نړۍ د خلکو سترګو او غوږونو ته رسول کېدل.

د هغو ډېرو ژورنالیستانو په جمله کې چې د افغانستان د حالاتو په باره کې يې ډېر مهم او ډراماتیک خبرونه لیکل د نیویارک ټایمز ورځپاڼې خبریال په خاصه توګه د یادونې وړ دی. دغه ۶۲ کلن ژورنالیست په افغانستان کې داسې له تکلیفونو او خطرونو ډک سفرونه کړي دي چې ځینو ژورنالیستانو یې جرات نه شو کولای. ده خپلې ورځپاڼې ته د تازه تازه خبرونو له مخابره کولو نه علاوه د افغانستان د حالاتو په باره کې داسې زیات، په زړه پوري او ډراماتیک حالات راټول کړي دي چې لیکوالو ته د ښو فلمي سناریو او رومانونو لیکلو موضوعات په لاس ورکوي. ده خپل دا معلومات د"Among the Afghans" (دافغانانو تر مینځ) په نسبتاً پنډ کتاب کې راټول کړي او چاپ کړي دي.

نورو تکړه ژورنالیستانو د بېلابېلو هېوادونو د پوځي مشاورینو او د جاسوسي موسسو د کارکوونکو په څېر غوښتل چې د مجاهدینو په صفونو کې او کتارونو کې ملګري پیدا کړي، له همدغه امله د جهاد د ځینو وتلیو قوماندانانو ته د سپکو او درنو وسلو تر څنګ، د تلویزیون حساسې کامرې هم له یو شمېر کسیټونو سره یو ځای ورکول کېدلې.

ځینو تنظیمونو په جهاد کې، د خپلو فعالیتونو د پوره انعکاس لپاره هڅه کوله چې خارجي ژورنالیستان ونازوي چې د دوی په ګټه زیات تبلیغات وکړي. خو ژورنالیستانو د خپلو خپلو مقصدونو لپاره کار کاوه. ویل کېدل (غاړه دې د راوي بنده وي) چې

یو تنظیم خاص د دې لپاره چې چریکي عملیات یې، د دوی له خوښې سره سم د نړۍ په لویو تلویزیوني شبکو کې انعکاس وموموي نو یې په پکتیا کې بې وخته او بې ضرورته یوه ناڅاپي جګړه پیل کړه. په دې جګړه کې هغه اکټونه یا اکشنونه ډېر وو، چې فلم اخیستونکي زیات خوشاله کولای شي. البته دې ناڅاپي جګړې په ګردېز کې د پوځیانو یوې چوڼۍ ته سخت زیانونه ورسول خو څرنګه چې مجاهدینو تعرضي حالت درلود نو د دوی تلفات د دښمن د پوځیانو په نسبت زښته زیات وو.

د خبرونو برابرول او وېش (یا عرضه) یو نړیوال کاروبار یا بېزنس دی. لکه څنګه چې د شرق او غرب جنوب او شمال تر منځ سیاسي سیالۍ شته، هماغسې اقتصادي سیالۍ روانې دي چې د خبرونو د ورکړې راکړې په کاروبار کې هم دا دواړه ډوله سیالۍ موجودې وې او دي.

په اسلامي دنیا کې د تونس د اطلاعاتو یو وزیر ښاغلي مصطفی مسرودي د اطلاعاتو په ساحه کې د شرق او غرب بیا د شمال او جنوب تر منځ په یوه ویرونکې نا انډولۍ پوهېدلی دی. ده لیکلي دي چې د نړۍ په سلو کې اتیا خبرونه د لویو لویدیزو آژانسونو له خوا ټولېږي. دا نا انډولي خپله دا ښیي چې د نړۍ خبرونه د غریبانو د انحصار په منګول کې ورغلي دي. په داسې ډول چې د نړۍ له څلورو څخه درې برخې خلک د دغو خبري لویو کمپنیو یا کارټلونو په مقابل کې د ډاډ وړ دفاعي وسیلې نه لري د تونس د اطلاعاتو وزیر په وینا د ۱۹۸۲ کال په شاوخوا کې، په سلو کې ۴۵ وروسته پاتې یا پرمختیایي هېوادونو د تلویزیون سټېشنونه، نه درلودل. نو په یوه لویه سیالۍ کې پاتې راغلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میډیا، نامتو نړیوالې موسسې «یونسکو» ته د اټومي انرژۍ په څېر یو غټ تعمیري او هم تخریبي طاقت په نظر ورغلی دی. دوو تنو څېړونکو رابرټ ایل. سټېون او ریچارد. آر کول په دې باره کې د یونسکو دا اندېښنې څېړلې دي او په دې باره کې یې د یونسکو د څو غونډو نتیجې تر ارزیابۍ لاندې نیولې دي. دوی لیکي چې غرب د دوو لویو ذریعو په مرسته د خبر نړۍ تر خپل کنټرول او نفوذ لاندې راوستلې ده. یوه ذریعه یې د خبر د وړاندې کولو (عرضي) کامیاب سیستم دی، چې د لویو لویدیزو خبري آژانسونو خدمتونه یې د منښې او ستاینې وړ ګرځولي دي. بله ذریعه یې هغه تخنیکي آسانتیاوې دي چې غرب یې په سیالۍ کې له نورو څخه مخکې کړی دی.

په ۱۹۷۱ کال کې اسوشیېټډ پریس د یو اټکل له مخه ولیکل چې له امریکې څخه د باندې هم یو بلیون خلک د همدغه لوی خبري آژانس له خوا برابر شوي خبرونه لولي او یا یې اوري، همدارنګه د ویس نیوز (Vis News) موسسه چې په ۱۹۷۵م کال کې رویټر او بي. بي.سي. په ګډه جوړه کړې ده، د یوې ادعا له مخې د نړۍ د ټولو تلویزیونو لپاره خبري فلمونه برابروي، یعنې دا چې د نړۍ ټول تلویزیونونه اړ کېږي چې د هغې لږ یا ډېر مستند خبري فلمونه واخلي او خپاره یې کړي. په دې توګه غربي اطلاعاتي په تېره انګرېزي- امریکایي موسسو (Englo-American Organization) د خبرونو د بهیر بندونه او ویالې جوړې کړې او هغه یې په خپل انحصار کې راوستلې دي.

دې حالاتو لویدیزې نړۍ په تېره د امریکې لپاره، په نورو هېوادو کې د فرهنګي نفوذ لپاره امکانات ډېر کړي دي. د برتانیې یو لنګویسټ (ژبپوه) جارج سټېنر فکر کوي چې د سبا نړیواله ژبه همدا

اوس زېږېدلې ده او هغه امریکایي انګرېزي ژبه ده چې ټول نوي اجتماعي فرهنګي او اقتصادي ارزښتونه به بیان کړي.

که دا منو چې علم یو طاقت دی، نو دا به هم ضرور منو کوم ملت چې پوهنه زېږوونکي اطلاعات یې په کنټرول کې وي، هغه یو ډېر پیاوړی ملت بلل کېدای شي. په دې حساب کمپیوټر او مصنوعي سپوږمیو لویدیزو هېوادونو ته یو خاص طاقت ښنلی دی. اوس کمپیوټر خپل ځان د ټلیفون له لینونو سره نښلولی دی په دې توګه یې د نړیوالو ډېرې خولې ستاسې غوږونو ته او ډېرې صحنې یې ستاسې سترګو ته او که انټرنیټ په نظر کې ونیسو نو کمپیوټرونو خپل پټ او ښکاره نري نري تارونه د انسانانو د عصبي سیستم له بې شمېرو نریو نریو رشتو سره تړلي دي. چې دغه تړون او پیوستون د ژورنالیزم په دنیا کې یوه بله پدیده او یوه بله اصطلاح (Cyber Journalism) را پیدا کړې ده.

د مصنوعي سپوږمیو له لارې د اطلاعاتو بارانونه او توپانونو او د انټرنیټ له لارې د پروپاګندو او خپرونو هجوم د درېیمې نړۍ د هېوادونو د ملي حاکمیت پولې ورانې کړې دي او د نړۍ د دې برخې د ملتونو او خلکو د اسرارو د خوندي ساتلو امکانات له منځه تللي او دا دی د دوی په ډېرو خصوصي حالاتو او مسائلو باندې هم تجارتونه روان دي. لویدیزه میډیا چې د درېیمې نړۍ په فضا کې یې معلوم او نا معلوم جالونه غوړولي دي، د نړۍ د دې برخې د هېوادونو د ژوندانه بد اړخونه ښیي او په مثبتو کارونو او خویونو یې سترګې پټوي.

د کالیفورنیا د پوهنتون یو استاد هربرت سکیلر او د ده نور ملګري چې له غرب نه اوښتي کاږه نظریات لري، فکر کوي چې لویدیځ د ډله ییزې مفاهمې وسایل، غربي کلچر او د اطلاعاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیسټمونه یې چې په نوره نړۍ باندې کوم نفوذ لري هغه د نوي کلچري امپریالیزم مختلف اړخونه دي چې په ۱۹ پېړۍ کې د اروپایي کلاسیک امپریالیزم او له دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته د امریکې د سیاسي او نظامي لوړتیا غوښتنې ځای نیسي.

نو «د اطلاعاتو د آزاد بهیر» په باره کې لویدیځه نظریه دغرب د فرهنګي واکمنۍ معنی هم لري. یو برتانوي ټولنپوه اندټون ستهال چې د معتدل نظر خاوند دی، خبرونو او هم پاپ موسیقي او کلچر ته د تجارتي مالونو په سترګه ګوري او وايي چې په درېیمه نړۍ کې داسې هېوادونه هم شته چې لویدیځه ولسواکي په خپل قد او اندام برابره نه بولي خو بي. بي. سي ته غوږ نیول یا د نیویارک ټایمز لوستل ورته ډېر اهمیت لري.

هو ! له غرب څخه د اطلاعاتو د آزاد باد چلېدل، په خپل بهیر کې د لېرو پرتو قارو کلچري توکي که زموږ خوښ وي او که نه، د خلو خځلو په څېر یا د نظر فریبه شیانو په بڼه ورسره راوړي. زموږ د خلکو اکثریت غربي کلچر نه خوښوي، خو د مجبوریت له مخه، غربي راډیوګانو ته غوږ نیسي او هغه کسان چې په خارجي ژبو پوهېږي د دوی ورځپاڼې لولي. په دې توګه، زړه نا زړه د غربي کلچر په مخ د خپلو زړونو او دماغونو ورونه پرانیزي. دا هغه ټکی دی چې د شرق په تېره بیا د اسلامي نړۍ پوهان، سیاست پوهان او ژورنالیستان فکر کولو او تصمیم نیولو ته رابولي.

لویدیځ ژورنالیستان تل دا لاپې شاپې کوي چې د دوی د خبرونو لیکلو سټایل مسلکي دی او د وړاندې کولو طریقه یې غوره ده او ادعا کوي چې په خبرونو کې د حقایقو انډول ساتي.

نړیوالې علمي موسسې هم، پخوا د اطلاعاتو نوي نړیوال نظام ته د غرب په سترګو کتل، خو د اطلاعاتو په ساحه کې یې د داسې یو نظام غوښتنه کوله چې خبرونه هم په کې د اقتصادي سرچینو په څېر، د عادلانه وېش اساس ولري. دې نړیوالې موسسې د خبرونو د تهیې او وېش د سیسټم په اړه څلور کنفرانسونه جوړ کړي دي. دلته یې دوه، د دې موضوع په اړه، د یادونې وړ دي چې یو یې د پاریس کنفرانس او بل یې د بلګراد کنفرانس دی.

د پاریس په کنفرانس کې چې په ۱۹۷۸ کې جوړ شوی و، د مطبوعاتو د آزادۍ د اصل په تصویبولو سره د اطلاعاتو په اړه د غرب عنعنوي ارزښتونه تایید کړل شول. داسې چې د غربي میډیا ځینو استعماري اړخونو ته هېڅ ګوته ونه نیول شوه. خو په بلګراد کې د یونسکو د یو بل لوی کنفرانس د پرېکړې په محتوی کې یو بدلون راغی. په دې پرېکړه کې چې په ۱۹۸۰م کې وشوه د «آزاد» تر څنګ د «متوازن» قید هم ولګول شو. همدغه د متوازن قید دی چې اطلاعات له پروپاګندې حالت څخه وباسي.په دې توګه د «اطلاعاتو آزاد او متوازن نړیوال بهیر» په باره کې د یونسکو د لوی مدیر وړاندیز یا تجویز ته «هوکې» وویل شو. د اطلاعاتو د آزاد او انډولیز بهیر هدف ته رسېدو لپاره یو کمیسیون چې د کمیسیون مشر مک برید (Mac Brid) په نوم یادېږي وټاکل شو. کمیسیون ډېره هڅه وکړه چې د ډله ییزې مفاهمې په باره کې ډول ډول نظریې یا فلسفې یوه له بله سره پخلا کړي. د کمیسیون رپوټ چې د یوه نړۍ او ډېر غږونه په نامه خپور شو، په رنګ او خوند کې خو ښه و، مګر په یونسکو کې د راغونډو شویو هېئتونو لوړه او تنده یې پوره نه شوه ماتولای. سره له دې هم د بلګراد کنفرانس په یونسکو کې دننه د یو انسټیټیوټ بنسټ کېښود. د انسټیټیوټ کار دا و چې د ډله ییزې مفاهمې د موسساتو تر منځ همآهنګي راولي. او د اطلاعاتو د آزاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او متوازن بهير مخه د يونسکو د موخې په لوري سمه کړي. خو ګټو او هدفونو ټکر دغه همآهنګي روغه او رمته پرې نښودله او سياسي موضوعاتو د بلګراد فيصلې بشپړې کاميابۍ ته پرې نښودلې او د اطلاعاتو په برابرونه او وېشنه باندې د لويديزې نړۍ په کنټرول کې د کمښت نښې نښانې نه ليدل کېږي.

تر دې ځايه پورې به محترمو لوستونکو ته دا اندازه لګېدلې وي چې د اطلاعاتو آزاد بهير د ډېرو نورو تجارتي فعاليتونو په توګه د لويديزې نړۍ د ګټو وټو د سياليو په بهير کې روان و. افغانستان هم د سياليو د دغه بهير په څنډه کې پاتې شوی نه و، بهير زموږ په هېواد کې د بربوکۍ په څېر دوراني حرکتونه را پيدا کړي وو. دا داسې يو توپان و چې د پېښو دوړو يې زموږ سترګو ته خاورې غورځولې دي. ځکه خو د ميډيا شورماشور او د مطبوعاتو شنل شويو پاڼو او تورو موږ د خپل هېواد د پېښو له اصلي ماهيت څخه خبرولی نه شوای.

د کميت په لحاظ زموږ په هېواد کې د ميډيا سيالي ډېره په مخ کې روانه شوه. د جهاد په لسيزه کې د هغې چاپي او برېښنايي پديدو ډېره ګړندۍ وده کړې وه. يوازې په لسو کلونو کې د نويو راوتلو جريدو او مجلو شمېر له ۳۰۰ څخه زيات شو. د افغانستان د پخوانيو مطبوعاتو چې ۱۳۲ کلونو اوږده لاره وهلې وه د جهاد د لسيزې خپرونو هغه په لسو کلونو کې رالنډه کړ، بلکې ګامونه يې تر دې هم چابک وو. همدې سياليو د تلويزيون په ساحه کې هم ډېر بېړني او ګړندي ګامونه زموږ د سترګو په وړاندې تېر کړل. د سيالۍ انګېزه وه چې جاپان ته د ثور د کودتا نه د مخه، افغانستان ته يوه ډېره ماډرنه تلويزيوني دستګاه چې هغه وخت يې په سيمه کې سارى نه درلود، بښلې وه.

هغه وخت په اروپا کې د «ايرووژن» او په سوسياليستي کمپ کې د «انټروژن» په نومونو د پراخو تلويزيوني شبکو شتوالی په جاپان

باندې د سيالۍ تبه راوستلې وه او هڅه يې کوله چې د «ايرياوژن» په نامه د آسيا د جنوب او جنوب شرق لپاره يوه پراخه تلويزيوني شبکه وغځوي چې په افغانستان کې د يوې ماډرنې دستګاه موجوديت له دې هدف سره ښه مرسته کولای شوه. بله خبره دا ده چې که د تلويزيون سټېشونه نه وي، نو د تلويزيون دستګاه بې اغېزې يوه تخنيکي پديده ګرځي، نو خلک مجبور دي چې له خپلې دستګاه څخه د استفادې کولو لپاره تلويزيونونه واخلي، په دې صورت کې د جاپان د تلويزيوني سيټونو د خرڅلاو لپاره ښه بازار پيدا کېږي، همدا سبب دی چې جاپان وکولای شول په افغانستان کې د تلويزيون د دستګاه په جوړېدو سره زموږ هېواد ته ډېر زيات سيټونه راوارد کړي.

په کابل کې د شمشاد په نامه د شوروي اتحاد له خوا د يوې لويې او ډېرې مجهزې دستګاه په جوړېدو سره، شوروي هم په دې سيالۍ کې ډېر وړاندې ګامونه واخيستل. لکه چې د دې لړ مضامينو په يوه بله برخه کې يې هم يادونه شوې ده، د شمشاد دستګاه کولای شول چې د ايران او پاکستان په سرحدي سيمو کې د دغو هېوادونو د تلويزيوني خپرونو مخه ونيسي او په مقابل کې يې د کابل د تلويزيون خپرونې د نړۍ ډېرو لېرو پرتو هېوادونو ته ورسوي.

په هر حال د جهاد په لسيزه کې افغانستان ته د ډله ييزې مفاهمې د وسيلو ډېر ګړندی راتګ او زموږ په هېواد کې د چاپي او برقي خپرونو ډېرښت په سيمه او نړۍ کې لويې هنګامې جوړې کړې وې. هره ورځ به په ميليونونو وييونه يا کلمات، ډول ډول تصويرونه او غږونه د جنګ او جګړو د ګوليو په څېر تبادله کېدل خو اغېزې يې، زموږ لپاره په غوږو لوښيود اوبو د رغړېدو نه زياتې نه وې. دې ټولو پېښو او له هغو سره اړوندو خپرونو په عمده توګه دوه شيان موږ ته ښښلي وو هغه دا وو چې موږ خپل ځانونه قهرمانان بلل او نورو راته د خبر جوړوونکو په نظر کتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربیم ښپرکی

د شاهدۍ ویلو رسالت زموږ

دی که د نورو ؟

د شاهدۍ ویلو رسالت زموږ دی، که د نورو ؟

او همدا رنګه موږ تاسې منځګړی امت وګرځولئ چې په (نورو) خلکو شاهدان شئ او رسول(ص) په تاسې باندې ډېر ښه شاهد دی.

بقره سوره، ۱۴۳آیت

ښه مې په یاد دي د ۱۳۵۸لمریز (۱۹۷۹م) کال شپې ورځې وې، کابل ته په نژدې سیمو کې دکمونیستي رژیم دفاعي کرښې یوه په بله پسې ماتېدلې، نو د رژیم قواوې سختې سوربېدلې او هرې خواته د مرګ او ژوبلې په پراخو عملیاتو بوختې وې.

موږ هغه وخت په کلیو کې اوسېدلو، له حالاتو څخه د خبرتیا لپاره مو د کوچنیو راډیوګانو او له لرې او نژدې ځایونو څخه د توپونو له غږونو څخه پرته نورې وسیلې نه لرلې. کله به چې له شاوخوا سیمو څخه د الوتکو د تګ راتګ یا توپونو ویشتلو غږونه واورېدل شول موږ به پوه شوو چې زموږ د استوګنې سیمې ته نژدې، په کومه خوا کې اخ و ډب روان دی. بېګا به مو چې دکابل راډیو خبرو ته غوږ ونیو نو نطاق به راته په دروغو وویل چې په هغه سیمه یانې د توپونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډزو په ځای کې "د هغه ځای شریفو خلکو د خلقي پرتمین انقلاب په ګټه لوی مارش ایستلی و ".

خلقیانو به ډېر ځله د مارش کلمه د شفر په ډول د جګړې په مفهوم کاروه. بي بي سي، امریکا غږ، آلمان غږ، د ایران او پاکستان راډیوګانو ورو ورو موږ له دې رمز سره آشنا کړو، هغه داسې: چېرته به چې د کابل راډیو په وینا شریفو خلکو مارش ایستلی و، نورو راډیوګانو به په هماغه ځای کې د سختو جګړو د کېدو په باره کې خبرونه خپاره کړل.

دکمونستي خپرونو ماهیت له پخوا ځخه ټولې نړۍ ته ځرګند و، ځکه چې ددغه سیسټم ستنې تر ډېره حده په پروپاګندونو درول شوې وې، خو د جنګ حالاتو او د تنظیمونو تر مینځ تودو سیالیو د جهاد په خپرونو کې هم پروپاګندي رنګونه زیات کړي وو. ډېر ځله داسې پېښې شوي دي چې دې خپرونو خپل اسلامي رسالت او مسلکي مکلفیت لکه څنګه چې لازم و هغسې نه دی پر ځای کړی، د تنظیمونو ترمینځ اختلافونو د ټولنې اجتماعي اعصاب هم چې د همدغه چاپي او برېښنایي (الکترونیکي) خپرونې دي، مختل کړي وو.

په دې حقیقت زموږ ډېر لوستونکي خبر دي چې هر تنظیم ټولې یا ډېرې کامیابۍ د ځان بللې. د مثال په ډول یو ځل د بګرام د هوایي ډګر د پاسه یوه الوتکه په توغندیو وویشتل شوه، دریو تنظیمونو ددې بري ادعا کوله. داسې هم شوي دي کله به چې یو ټانګ وویشتل شو نو د ډېرو ټانکونو د تخریب ادعاګانې به کېدلې، تر یوه وخته بي. بي. سي د تنظیمونو د ویاندویانو د خولو خبرونه خپرول، خو ځینو خبرونو پر بي.بي.سي هم د شرم خولې وبهولې ځکه چې بي. بي. سي که

دروغ ویل هم وغواړي نو هغه دومره بربنډ دروغ نه وي څه ناڅه یو څه وراغوندي او یو څه یې په مسلکي لیکه او لاره هم برابروي.

د پاکستان د تجارتي مطبوعاتو حالت خو داسې و چې څو ځله یې د افغانستان په قضایاوو کې ښکېل شوي کسان وژلي او بیا یې ژوندي ښودلي دي. کله کله به یې د افغانانو لپاره داسې په زړه پورې "تخیلي او ډراماتیک " خبرونه هم خپرول چې د دوی مړاوو هیلو ته به یې تازه ګي ببښله او له دې لارې به یې حتی په غریبو او مفلسو افغاني مهاجرینو هم خپل اخبارونه خرڅول. ځینو اخبارونو د پیسو ګټلو یو بل چل زده کړی و د ځینو کسانو ویناوې، خبرونه یا یې عکسونه د پیسو لپاره خپرول، دوی به غالباً هغه کسان وو چې غوښتل یې کوم تنظیم جوړ کړي او یا د یو ښه، تکړه او پوه مجاهد یا قوماندان په توګه وځلېږي.

ربښتیا به وایو هغه وخت د ایران راډیوګانو ډېر اورېدونکي درلودل، ځکه چې دغو راډیوګانو د افغانستان جهاد ته زیات انعکاس ورکاوه. پر دې سربېره ایران یو داسې هېواد و چې اسلامي انقلاب یې کړی و او د "نه شرقي او نه غربي... " شعار یې ډېر ځله تکرارولو. د همدغه شعار روحیې ایجابوله چې ددغه هېواد د میډیا هېنداره د شرق او هم د غرب له لوري د چلېدونکو خیرنو بادونو له دوړو څخه باید پاکه وساتله شي.

تر هرڅه زیات ایران د خپل اساسي قانون هغې برخې ته چې د مطبوعاتو په باره کې حکمونه لري، د قرآن مجید د بقره سورې د ۱۴۳ آیت په لیکلو سره خاص لوینښت، درنښت او منښت ښښلی دی. د دې مبارک آیت په تفسیر کې راغلي دي چې لوی خدای(ج) اسلامي امت ته فرمایي: د دې لپاره مو تاسې منځګړي او غوره امت وګرځولئ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسې پيغمبر(ص) مو د نورو پيغمبرانو څخه مخکې او اکمل وګرځاوه چې تاسې د خپلې دې لوړتيا له مخې په نورو امتونو باندې د شاهدۍ ورکولو وړتيا ولرئ او حضرت محمد(ص) ستاسې په عدالت او صداقت ګواه وي.

له بده مرغه له ځينو اسلامي هېوادونو لکه سعودي عربستان، عراق او بيا وروسته د افغانستان له ځينو تنظيمونو سره په شخړو کې د کېوتلو له امله د ايران رسندويو وسيلو دغه قرآني رسالت لکه څنګه يې چې هيله کېدله هغسې سرته ونه رساوه، ځکه د ايران ميډيا، په ځای د دې چې په بې طرفۍ سره د خبرونو خپرولو له لارې د ګاونډيو هېوادو او نورې نړۍ په قضاياوو سمه شاهدي وويلای شي، رسندويه وسيلې يې تر ډېره حده په پروپاګندي جګړو کې مصروفې وساتلې.

پاکستاني ميډيا هم چې نسبتاً ښه عصري وسايل په لاس کې لري، خپل زيات وخت او ډېر امکانات د هندوستان په وړاندې تبليغاتي جګړو ته ورکړي دي، (په دې باره کې په يو بل بحث کې کافي رڼا اچول شوې ده. محترم لوستونکي هغه لوستلای شي.) موږ هم د جهاد په موده کې ډېرې ښې او زياتې رسندويه وسيلې په خپل لاس کې لرلې، لکه چې دمخه يې يادونه شوې ده، په کابل کې د شمشاد تلويزيوني دستګاه د وخت په پروپاګندي جګړه کې د يوې مضبوطې اډې حيثيت درلود، په دې ساحه کې مجاهدين هم بې وسه نه وو. د جهاد په لسيزه کې زموږ د جريدو او مجلو شمېر له (۲۹۹) څخه واوښت چې په دې کې (۱۱۱) مجلې او (۱۸۸) جريدې شاملې وې. د يوې احصايې له مخې چې د جهاد له پيل کېدو نه مخکې ترتيب شوې وه، زموږ د ټولو مهالنيو خپرونو شمېر (۱۹۶) عنوانونو ته

رسېده. د (۱۳۲) کلونو اوږده زمانه په کار وه چې د اجتماعي او سياسي تحولاتو د مهمې بېلګې په توګه د مهالنيو خپرونو شمېر دومره شي. خو له شوروي سره زموږ د ټکرونو په لسيزه کې دغه شمېر په ډېره ګړندۍ توګه زيات شو. تقريباً (۵۰۰) خپرونو ته لوړ شو، په دې ډول زموږ مطبوعاتو چې تر دې دمخه يې په يوه پېړۍ کې يوه اوږده لاره وهلې وه، هغه يې تقريباً په لسو کلونو کې رالنډه کړه. خو د خپرونو دغه زياتوالي زموږ هغه اړتيا نه پوره کوله چې موږ يې د خپلو مسايلو په باره کې د خارجي مطبوعاتو لوستلو يا د لويديځ راډيوګانو ته غوږ نيولو ته اړ ايستلي وو.

په عمومي توګه زموږ په مطبوعاتو کې "نظر" ته له "خبر" څخه لومړيتوب ورکړ شوی دی. که کوم خبرونه خپاره شوي هم دي- سانسور- ګوډ او مات کړي او د خبرولۍ روحيه يې ور وژلې ده. موږ ډېر لږ کامياب شوي يو چې په خپلو مطبوعاتو کې تازه خبرونه خپاره کړو شو. پر دې سربېره په دولتي، حزبي او داسې نورو تبليغاتو کې له افراط څخه کار اخيستلو زموږ، د ايران، پاکستان، د اسلامي نړۍ د ځينو نورو هېوادو د مطبوعاتو اعتبار ډېر زيات کم کړی دی. ځکه خو خلک د دوی خبرونو او خبرو ته ډېر لږ غوږ نيسي. دغه حالت بي. بي. سي، امريکا غږ او ځينو نورو غربي راډيوګانو ته موقع ورکړې ده چې د مسلمانانو يوه دنده په غاړه واخلي، تر دې چې په اسلامي هېوادونو باندې هم سمه يانا سمه شاهدي ووايي. موږ حتی د خپل هېواد د روانو کشالو په باره کې د دوی خبرونو او خبرو ته غوږ نيسو د طالبانو او د شمالي اتحاد د جنګي او سياسي فعاليتونو حال دوی موږ ته بيانوي. پاکستان، ايران، چين، تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان زموږ ډېر نژدې او په پوله شريک ګاونډيان دي. خو دا بې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بي. سي او نورې غربي راډيوګانې او تلويزيونونه يا د انټرنيټ شبکې دي چې موږ د خپلو ګاونډيانو په حالاتو خبروي او زموږ ښه او يا بد دوی ته بيانوي.

ظاهراً بي. بي. سي او نورې لويديزې خبر رسوونکې موسسې په خپلو خبرونو او تبصرو کې د لفاظيو ډېره مالګه او مرچ نه ګډوي او د حقايقو ترمينځ يو څه موازنه هم ساتي، خو د مسلک خاوندان پوهېږي چې دغه موسسې څنګه يوې خوا او بلې خوا ته د حقايقو سپکې يا درنې تيرېږي، کاږې او ډېرې ږدي او نه شي کولای چې د کلمې په بشپړ مفهوم سره عادلانه او د حسي او سياسي ملاحظو نه آزادې شاهدي وويلای شي.

د دې لپاره چې موږ د ټولنيزې شاهدۍ په اصلي مفهوم ښه وپوهېدلای شو، يو ځل بيا د قرآن مجيد د پورته ذکر شوي آيت تفسير ته ورګرځو. دغه آيت، برسېره په هغه تفسير چې په کابل کې چاپ شوی، په تفسير کې يې راغلي دي، مجاهدو خپرونو هم د جهاد په جريان کې د خپل فهم او ادراک له مخې تفسير او تعبير کړی دی. لکه چې د ځينو تنظيمونو خپرونو له هغه څخه په نورو امتونو د قضاوت کولو ان حکومت کولو معنی او مفهوم هم اخيستی دی. د قرآن مجيد د ايجاز او اعجاز يوه لويه نښه دا هم ده چې د دغه الهی کلام په هر آيت کې د ماناګانو يو سمندر ځای شوی دی. له همدغه امله د پورتني آيت په باره کې چې تراوسه کوم تفسيرونه او تعبيرونه ليکل شوي او زموږ په جهادي مطبوعاتو کې منعکس شوي دي، سم بلل کېږي.

د اسلام له نظره قضا د حکومت (دولت) دومره پياوړې قوه ده، چې حکم يې د دولت په مشر (امير المؤمنين) هم شرعاً نافذ دی. ګواه

او شاهد د صحيح قضاوت له مهمو اساساتو څخه بلل کېږي. حقيقت او صداقت د شاهدۍ اصلي عناصر دي، همدغه عناصر دي چې قضاوت، شاهدي او سياست د يو مثلث په شکل يو له بل سره مرتبط ساتي. يا به ووايو چې دا حقيقت او رښتينولي ده چې اسلامي شهادت، قضاوت او سياست د لويديځ له ماکياوليزم څخه جلا کوي. د اسلام د څلورم خليفه حضرت علی(ک) د شخصي ژوندانه په يوه پېښه کې د دغه مثلث درې واړه خواوې (اضلاع) په ښه توګه منعکس شوي دي، کيسه يې جالبه ده:

حضرت علي (ک) چې پخپله د وخت د دولت مشر (اميرالمؤمنين) و، په يوه يهودي باندې يې دعوی کړې وه، چې هغه دده زغره لرونکی کميس پټ کړی دی اوس حاضر نه دی چې هغه بېرته ورکړي. يهودي ادعا کوله چې دا کميس د امير المؤمنين نه بلکې دده خپل دی. کله چې دا قضيه د عدل اسلامي محکمې ته وړاندې کړل شوه، نو حضرت علي (ک) او يهودي دواړه په مساوي توګه د قاضي په وړاندې دربدلي وو. قاضي له حضرت علي(ک) څخه دوه تنه شاهدان وغوښتل، ده خپل يو زوی او يو غلام د شاهدانو په توګه ورمعرفي کړل. خو قاضي هغه ځکه ونه منل چې يو يې زوی او بل يې غلام و، فکر کېده چې دوی دواړه به حضرت علي(ک) ته د نژدې والي له امله پوره او سمه شاهدي ونه وايي.

يهودي چې دغه حالت وليد او په اسلامي قضاوت، شهادت او سياست کې د حق او حقيقت رڼا يې وليده، نو هغې رڼا دده زړه او دماغ منور کړل، په هماغه ځای مسلمان شو او اعتراف يې وکړ، چې دا کميس دده نه، بلکې د حضرت علي (ک) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلامي نظام کې حق او حقيقت اصلي محک دی چې صحيح شهادت، سالم قضاوت سم او کامياب سياست ورباندې معلومېږي.

اسلام پېژندونکي پوهان وايي کله چې اسلامي سياستونه کامياب شوي دي لويه وجه يې دا ده چې هلته خلکو ته اصلي حقايق په مخ کې اچول شوي دي او د ماکياوليزم له هر ډول دوکو او خدعو څخه ډډه شوې ده او کله چې خلک په حقايقو راټول شوي دي، نو له هغه څخه ډېر پياوړی او نه ماتېدونکی طاقت جوړ شوی دی. د حقايقو راټولولو، روښانه کولو او عامو خلکو ته د هغه رسونه د مطبوعاتو کار دی. د هغې قوې کار دی چې په حالاتو سمه شاهدي وايي او له عام قضاوت سره موثره مرسته کوي.

اوس دا خبره ډېره مشهوره شوې ده چې مطبوعات د دموکراسۍ څلورم رکن يا د دولت څلورمه قوه ده. که موږ دا کليه منو، بيا نو د يو لړ شواهدو له مخې دا خبره هم د منلو وړ برېښي، چې د مطبوعاتو (يا د ټولنې ميډيا) قوه اصلاً او اصولاً له قضائيه قوې سره ډېر ورته والی او نژدې والی لري.

د امريکې يو حقوق پوه سيمون اي. سوبېلاف چې يو وخت د هغه هېواد لوی څارنوال و، د فيدرال د لوی قاضي په توګه يې هم کار کړی دی، عقيده لري چې مطبوعات او عدلي محکمې يو ډول مسووليتونه لري. په ټولنه کې د قاضي او د اخبار د مدير د وظيفې اهميت او موثريت يو شان دی. سوبېلاف چې په ۱۹۵۵ کال کې د نايمن فيلوز (Nieman Fellows) په نوم د ژورناليزم د مسلکي ټولنې په يوه غونډه کې برخه اخيستې وه، په دې موضوع کې يو څه وړاندې

څي او مطبوعاتو ته زيات اهميت ورکوي، وايي چې عدلي محکمې د مطبوعاتو له انتقادونو او موشګافيو څخه معافيت نه لري.

دی، د خپل بل حقوق پوه ملګري هنري اېل. مېنکېن د خولې خبره، چې وايي "قاضي يوازې د حقوقو يو شاګرد دی" رااخلي زياتوي، چې قاضي د يوه شاګرد په توګه د امتحان پر پاڼه باندې د "سم" او "ناسم" نښې راکاږي. ټولې محکمې په خپلو کړو وړو کې، همدغسې کار کوي. بالاخره د آزموينې دغه پاڼه د ټولنې په مخ کې اچوله کېږي. ټولنه ده چې په هغې باندې د "سم يا ناسم" قضاوت کوي. همدارنګه دا اخبارونه دي چې خبرونه او تبصرې يې د ټولنې لپاره د دغه راز قضاوت زمينه برابروي.

يو بل حقوق پوه بلک ويلي دي چې په يوه متمدنه ټولنه کې آزاده وينا او په يوه عدلي محکمه کې، د قاضي په مخکې، د سوال او ځواب جريان دواړه دفاعي او ځان ساتنې پاليسۍ دي، دده يو ملګری قاضي فرانکفورتر وايي چې کله کله، د پرنسيپونو او اصولو جګړه د قضاوت کار سختوي. په دې اړه يو بل قاضي "هول ميس" ويلي دي چې ټول حقوق او پرنسيپونه يې په دې هڅه کې دي چې په افراطي ډول خپل خپل ځانونه تثبيت کړي. خو په حقيقت کې ټول اصول تر هغه ځايه پورې آزادي لرلای شي، چې نور ورته پرنسيپونه نفي نه کړي. مثلاً آزاد قضاوت او آزاد مطبوعات دواړه غوره پرنسيپونه دي. خو کله کله دا دواړه پرنسيپونه دومره په ځان ستاينه او مسلکي وياړنو باندې اخته کېږي، چې غواړي يو اصل بل مقابل اصل تر خپلې اغېزې لاندې راولي حتی محکوم يې کړي.

يو وخت په يوه ځوان باندې چې په خپله ټولنه کې ښه منل شوی و، داسې يو تور ولګول شو، چې هغه په بد اخلاقو ښځو باندې ګټې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وتړې کوي. قاضي مطبوعاتو ته اجازه ورنه کړه، چې د محکمې جریان وګوري. په دې باره کې د قاضي استدلال یوازې دا و چې نه غواړي مطبوعات د یو چا شخصي مسایل بازار ته د تجارتي توکي په توګه وړاندې کړي، ځکه چې په دغه کار سره هم یو لړ بشري حقوق تر پښو لاندې کېږي. دا هماغه ځای دی چې په لویدیزه ولسواکۍ کې ددې ولسواکۍ دوه منل شوي اصلونه "د عدلي محکمې خپلواکي" او "د مطبوعاتو آزادي" یو له بل سره ټکر کوي. یو اصل دا دی چې عدلي محکمه دا حق لري چې د خلکو شخصي مسایل له تجارتي ګټو وټو څخه خوندي وساتي. په مقابل کې یې دا هم یو منل شوی اصل دی چې مطبوعات دا حق لري چې د ځینو کسانو ناوړه کړه وړه رسوا کړي.

سرمقاله د هرې خپرونې لپاره که هغه چاپي وي او که د الکترونیکي برودکاسټ له لارې خپرېږي، د قضاوت کولو یوه ذریعه ده، خو په خواشینۍ سره باید ووایو چې سرمقاله هم په غرب کې د رانده قضاوت په څېر کله کله د رشوت یا تجارت وسیله ګرځېدلې ده. د امریکې د آریګان د پورټلنډ ښار د هاربرډ په جنوب لویدیزه خوا کې یوه موسسه هم، خبرونو ته د بیا کتنې د صنعتي موسسې (Industrial News Review) په نامه یادېدله. د دې موسسې د خاوند هافر په زړه پورې او ګټور تجارت دا و چې په اخبارونو باندې یې لیکلې سرمقالې پلورلې.

د ۱۹۴۸کال د اپریل په لومړیو ورځو کې د امریکا لږ ترلږه (۵۹) ورځپاڼو او اخبارونو چې ټولو یې په ګډه سره (۳۹۰۰۰۸) تنه مشترکین درلودل، یوه متحد الشکله سرمقاله خپره کړله. له دې جملې څخه یوازې شپږو جریدو د دې سرمقالې په عنوان او ځینو سطرونو کې څه ګوتې وهلې وې او نورو (۵۳) ورځپاڼو او جریدو هماغه

سرمقاله، کټ مټ، بې له دې چې اقتباس یې وبولي، خپله لیکل شوې سرمقاله وګڼله او خپره یې کړله.

له دې عجیب حقیقت څخه پخپله د یو امریکایي لیکوال او څېړونکي لویس ایم. لیانز (Louis M. Lyons) مطلب اخیستنه دا ده چې یا د هغو ورځپاڼو مدیران ډېر تنبل او بې کفایته کسان وو، یا دا چې په دې کار کې سیاسي رشوت لاس درلود او غوښتل کېدل چې د خلکو احساسات د فیدرالي طاقت په مقابل کې استخدام کړي.

اوس خبر نه یو چې دا "صنعتي موسسه؟" اوس هم فعاله ده او که نه؟ آیا نورې دا ډول موسسې هم راپیدا شوې دي که نه؟ مګر یوه خبره چې له هر ډول شک او تردید څخه وتلې ده دا ده چې په نننۍ نړۍ کې تبصره په مختلفو بڼو سره پلورلې کېږي. د نامتو ورځپاڼو تبصره لیکونکي له دې مدرکه د حق الزحمې په نامه ښې پیسې ترلاسه کوي. آزاد مطبوعات د حکومتونو ځینې اعلامیې که څه هم د ټولنې عامه ښېګڼې په نظر کې ولري د اعلانونو په توګه د پیسو په مقابل کې خپروي. ډېرې داسې نورې تبصرې حتی تیار جوړ شوي راپورتاژونه، سره د دې چې ښه په زړه پورې ارخونه هم ولري، اخبارونه یې د اعلان په توګه خپروي. د افغانستان ځینو دولتي او غیر دولتي اخبارونو، د اساسي قانون په لسیزه کې دغه کار کاوه. په کابل کې اوسېدونکو خارجي مطبوعاتي آتشو به کوښښ کاوه چې له اخبارو سره دوستانه اړیکي ولري او خپل پروپاګندي شیان ورباندې په اصطلاح تېر کړي یا افغاني مطبوعات د دوی نویو ایجاداتو او ابتکاراتو او نورو فعالیتونو ته زیات انعکاس ورکړي.

ځینو اخبارونو چې غوښتل یې خپله څېره یو څه سپېڅلې وساتي نو د دې ډول فرمایشي مضامینو د خپرولو په وخت کې به یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو لويو عنوانونو تر څنګ د "اعلان" کلمه د يو ډېر کوچني فرعي عنوان په توګه هم راوستله. دا حاشيوي عنوان به په کوچنيو تورو (عادي ۱۲) کې چاپ کېده. دې ډول مضامينو به د اړوندو هېوادو په ځينو پرمختياوو داسې رڼا اچوله چې يو عادي لوستونکي به اصلاً دا فکر نه کاوه چې کوم فرمايشي مضمون لولي. ترجمه کولو ته به يې هم ضرورت نه و. دوی به هغه تيار په پښتو او دري ژبو ليکلي او صفا به يې ټيپ کړي وو، پښتو او دري به يې دومره ښه ليکله چې ګوتو وهلو ته به ضرورت نه پېښېده. له ښکلو او صفا عکسونو سره د هغو تياري جوړې شوې کليشې به يې هم چې د لوړ تخنيک په مرسته به ډېرې روښانه جوړې شوې وې، له دغو مضامينو سره يو ځای د اخبارونو ادارو ته استول کېدلې.

دې ډول سوغاتي راپورونو به داسې سياسي اړخونه هم نه درلودل چې د چا خبره سرکاري قاطرې وتوروي. نو ځکه اخبارونو هغه د پيسو په مقابل کې په پوره بې غمۍ خپرول. خو يوه خبره وه هغه دا چې دولتي اخبارونه مکلف وو چې د دې ډول مضامينو په خپرولو کې د شرق او غرب تر مينځ د تبليغاتو موازنه په نظر کې ونيسي چې د وخت سوپرطاقتونو څخه کوم يوه ته داسې شک پيدا نه شي چې د افغانستان دولتي مطبوعاتو يو اړخ نيولی دی.

په هرحال موږ د اطلاعاتو د باران او د تبليغاتو د سيلاب په وړاندې بې اغېزې نه شو پاتې کېدلی. زموږ يو درانه سپينږيري مرحوم پاچاخان ښه خبره کوله. ويل به يې له هرې خوا سيلاوونه راروان دي. وينې ملتونه ځانونه ورڅخه ساتي. يا که يې مخه د آبادۍ او ښېرازۍ په لوري برابروي هغه ويده قامونه دي چې سيلاوونه يې ورسره لاهو کوي.

سياسي يا اجتماعي انقلابونو ته د پاچا خان له نظره سېلاوونه ورغلي وو خو اوس موږ د اطلاعاتو د انقلاب په عصر کې ژوند کوو، په دې انقلاب کې ځينې ملتونه نور ملتونه له خپلو ارادو سره سم د اطلاعاتو او تبليغاتو د توپان په خوله کې ورکوي او په هغه لاره او لوري يې برابروي چې د دوی زړه يې غواړي خو ځينې نور يې بې ارادې د دغه توپان په بهير کې د مړو کبانو په څېر لاهو کېږي.

داسې معلومېږي چې لويديزې نړۍ د اطلاعاتو د انقلاب ټولې څپې او حرکتونه په داسې مسير کې اچوي چې د دوی استعماري ګټې ښې خوندي وساتي. ټول خبرونه او ټولې تبصرې چې دوی يې ليکي، ټول عکسونه او فلمونه چې دوی يې اخلي- څو ځله د پلورنې او پېرودنې په پروسه کې لاس په لاس کېږي. لکه چې اورېدل کېږي او ليدل کېږي دوی د شاهدي ويلو رسالت هم له موږ څخه اخيستی دی. دوی دغه کار هم د خدای لپاره نه کوي بلکې زموږ د ناحقه شاهدانو په څېر خپلې ګټې په نظر کې نيسي.

له بلې خوا، شرقي دنيا په تېره اسلامي دنيا دومره بې وسه نه ده، چې د اطلاعاتو تکنالوژي په لاس کې ونه لرلی شي، دوی بالقوه او بالفعل کولای شي چې د اطلاعاتو په انقلاب کې ډېره لويه ونډه واخلي. تر ټولو مهم دا چې په نورو خلکو او ولسونو باندې د ګواهۍ ورکولو ورسپارل شوی ديني او اخلاقي رسالت سرته ورسوي. د پاملرنې وړ ټکی دا دی چې تلويزيون د کعبې شريفې څنګ هم نيولی دی او هرکال ټولې نړۍ ته د حج مراسم ريلې کوي. همدارنګه هرکال د نړۍ مسلمانانو ته موقع برابروي چې په مسجد الحرام کې د تراوېحو له لمانځه څخه معنوي فيض واخلي. دا په خپله يو مثبت پرمختګ او تحول دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاکستان تلويزيون يوې شبکې د مدينې منورې د جومات د نويو تعميراتي چارو په باره کې يو ډېر لوړ مستند فلم وښود. هر چا چې دا فلم کتلی وي ښايي له ځان سره يې ويلي وي چې يو شاهکار لګيا و بل شاهکار ته يې انعکاس ورکاوه. په فلم کې ښودل کېدل چې د نړۍ د هر ګوټ ډېرې ښايسته تيږې يا ډبرې د نړۍ د هرې خوا د انجنيرانو، صنعت کارانو، هنرمندانو او معمارانو په لاسونو جوړېدلې او په ټاکلو ځايونو کې لګېدلې او په دې توګه د ټولې نړۍ د تکړه انجنيرانو او معمارانو په کار او زيار سره د نړۍ د معمارۍ يو بې سارې شاهکار د جوړېدو په حال کې ليدل کېده.

په فلم کې د نبوي جومات د جوړونې او تزئين د چارو پراخ انعکاس ښيي بالاخره صنعتي انقلاب د يوويشتمې پېړۍ په درشل کې، په نبوي جومات کې، لوی خدای(ج) ته د تعظيم رکوع او سجده وکړه. اوس په کار دي چې د انفارمېشن ټکنالوجۍ ګړندی او بيړنی انقلاب هم دلته په لمانځه او عبادت پيل وکړي. د اطلاعاتو د ټکنالوجي تر ټولو لوی عبادت به دا وي چې د خدای(ج) او د هغه د رسول (ص) پيغام د خلکو سترګو او غوږونو ته ورسوي او د قرآني لارښوونې له مخې، په نورو خلکو باندې د منځګړي امت د بشپړې او جامعې شاهدي ويلو وسيله وګرځي.

زموږ د ورور هېواد سعودي عربستان او نورو عربي اماراتو پربېمانه مالي امکانات او تخنيکي وسيلې د اطلاعاتو د داسې صالحې تکنالوژۍ له پراختيا او پرمختيا سره موثرې مرستې کولای شي. زه چې دغه خبره ليکم، مقصد مې هېڅکله دا نه دی چې دا لوی کار دې يوازې سعودي عربستان او عربي امارات وکړي. يا دا چې شتمن عربي هېوادونه د ځبرطاقتونو کانې او پېښې وکړي او د

نړيوالې ميډيا وسيلې او شبکې په خپله انحصاري منګول کې ونيسي. بلکې په کار دي چې په شرقي په تېره اسلامي هېوادو کې د ژورناليستانو آزادې اتحاديې، خپلواک خبري آژانسونه او د پوهو او خبيرو کسانو علمي او مسلکي ټولنې چې په خيريه مرستو متکي وي دا کار وکړي او ټول اسلامي دولتونه، هر يو له خپلې وسې سره سم له دې ټولنو سره مرستې کړي. څو دا اتحاديې او آژانسونه وکولای شي چې مسلکي پرسونل وروزي او د نړۍ په هر ګوټ کې خپل رسېدلي نمايندګان استخدام کړي.

د اسلامي سياست د واقعي او واقعبينانه روحيې همدارنګه د نړۍ د نورو منل شويو پرنسيپونو له مخه، د اطلاعاتو ټولې ادارې د خبرونو او نورو اړوندو معلوماتو د برابرولو په کار کې بايد دومره آزادي ولري چې د ټولې نړۍ په قضاياوو د آزاد، عادلانه او واقعبينانه قضاوت کولو لپاره ضروري وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

آزاد که مسؤول مطبوعات؟

آزاد که مسؤول مطبوعات؟
یوه له ډېرو تلوسو ډکه ډرامه

"آزاد مطبوعات" یو ښکلی کلیشه یي عبارت دی، چې تل د اصلاح غوښتونکو او ترقي غوښتونکو روښانفکرانو په ذهن انځور شوی دی، خو دغه ښکلی آیډیال، لا تر اوسه پورې چې د ډله ییزې مفاهمې وسیلو ټوله دنیا په خپل جال کې ورنغښتې ده د یوې معمی بڼه لري.

د دې موضوع په اړه له یوې هر اړخیزې څېړنې څخه ښایي داسې یوه نتیجه ترلاسه شي، چې تر اوسه د مطبوعاتو لپاره له ښو یا بدو قالبونو څخه وتلې آزادي نه ده پیدا شوې. مطبوعات او د ډله ییزې مفاهمې نورې ټولې وسیلې په هره ټولنه او هر ډول اجتماعي او سیاسي سیستم کې د سیاست یا ملکیت په درنو زنځیرونو تړل شوې دي. که هغه هم نه وي نو مطبوعاتو په خپله خپل ځان بند په بند د دیانت او ژورنالستیکو اخلاقو په نرمو او ښکلو وربښمینو پړیو تړلی دی.

مونږ افغانانو تر اوسه پورې درې ډوله مطبوعات ښه پېژندلي دي چې هغه دولتي، حزبي او شخصي مطبوعات دي. لکه چې ټولو ته څرګنده ده د دولتي او حزبي مطبوعاتو د نظر زاویه تنګه ټاکل شوې وي. ملا یې د وچو تبلیغاتو تر درانه بار لاندې کږه وي او همدغسې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروند بار د خلکو په ذهنونو باندې اچوي. په مقابل کې يې شخصي مطبوعات چې په پانګه والو هېوادونو کې د لويو کمپنيو او کارټلونو پورې تړلي دي، ظاهراً دومره آزادي احساسوي چې په آزاديو هم لوبې کولای شي.

بې بندو باره آزاديو، د مطبوعاتو يو څلورم ډول هم را پيدا کړی دی چې د ژېړو مطبوعاتو (Yellow Press) په نامه يادېږي. په اخلاقي ټولنو کې تل د دې ډول مطبوعاتو په مقابل کې سخته کرکه را پيدا کېږي او د خلکو لويې پرګنې په دې ډول مطبوعاتو باندې د سختو بنديزونو او محدوديتونو غوښتونکي وي، دا هماغه ځای دی چې پخپله مطبوعات هم خپلې آزادۍ تر کره کتنې او نيوکې لاندې نيسي.

د ډله ييزې مفاهمې دريو تنو ماهرانو ويلبر سکرام (Wilbur Schramm)، تيودر پيټرسن (Theoder Peterson) او فريد، اس، سيبرټ(Fred. S. Sibert) په خپلو کتابونو کې د آزادۍ، محدوديت او مسئوليت له نظره د مطبوعاتو په اړه درې څلور ډوله نظريې ښودلې دي چې د مطبوعاتو په تکاملي جريان هم يوه ښه رڼا اچوي. دلته تر څېړنې لاندې موضوع د يوې برخې د روښانه کولو لپاره د هغو نظريو وړاندې کولو هڅه شوې ده.

آمرانه نظريه Authoritarian Theory:

دغې نظريې په ۱۶ – ۱۷ پېړيو کې د چاپ د ماشين تر اختراع کېدو وروسته په تدريجي ډول پراختيا موندلې ده. دې تيورۍ د اروپا په شاهي کورنيو کې لکه په انګلستان کې د تيودريانو

(Thuedors)، په فرانسه کې د بوربونيانو (Borbons) او په هسپانيا کې د هپسبرګانو (Hapsburgs) په کورنيو کې رواج وموند. په معاصرو پېړيو کې هم د جاپان او روسيې امپراتوريو د جرمني، هسپانيې او همدارنګه د آسيا او جنوبي امريکې ځينو استبدادي رژيمونو دغه نظريه چلولې ده.

دې تيورۍ انسانان د دولتونو لپاره داسې رعايا بللي دي چې بايد د کار د وسايلو په توګه په کار واچول شي.

په آمرانه استبدادي رژيمونو کې د مطبوعاتو اصلي دنده دا وه چې خلک په هغو درواغو يا رښتياوو خبر کړي چې دولت ورته ديکته کول. په جرمني کې د هټلري رژيم د اطلاعاتو وزير عقيده درلوده چې که چېرې يو درواغ ډېر ځله تکرار شي بالاخره به خلک هغه رښتيا وګڼي. له بده مرغه په افغانستان کې د جهاد د تودو جګړو ترڅنګ په پروپاګنډي جګړو کې د کابل استبدادي رژيم د خلکو د تېر ايستلو لپاره د چا خبره ډېر په عقل روغ دروغ وويل چې ځينو ساده او په زړه پاکو خلکو هغه رښتيا وبلل او ورباندې تېر وتل.

فريد. اس. سيبرټ او د ده ملګري د مطبوعاتو د آمرانه نظريې په باب په خپلو ليکنو کې څرګنده کړې ده چې دولتونو به له هرڅه نه دمخه، له مطبوعاتو څخه په منفي لارو کې کار اخيست، بيا به يې خلکو ته ډاډ ورکاوه چې دغه کار يې د دوی په ګټه کړی دی او دولت نه غواړي چې د مطبوعاتو په وسيله ملي او اصلاحي هدفونو ته د خلکو د رسېدنې په لار کې خنډونه زيات کړي.

بالاخره په انګلستان کې د آزادو مطبوعاتو د پيدايښت او ودې لپاره شرايط مخ په ښه کېدو شول. دولت له مطبوعاتو سره د ګوزارې کولو په نيت شخصي سکتور ته اجازه ورکړه، خو د غير

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي مطبوعاتو امتياز يوازې د تاج (سلطنت) شتمنو او وفادارو ملګروته ورکړل شو. دوی هغه کسان وو چې نه يې غوښتل د انتقادونو خپرولو له امله له دولت سره خپلې اړيکې خرابې کړي. دغه انحصاري سيستم تر ۲۰۰ کلونو پورې دوام وکړ. بالاخره په ۱۷ پېړۍ کې له دولتي خپرونو سره سيالي کوونکي شخصي مطبوعات بريالي شول چې دغه انحصاري سيستم په تدريجي ډول کمزوري کړي او د آزادو مطبوعاتو لپاره د ودې شرايط برابر کړي.

انګرېزانو د خپل استعماري خصلت له مخه د هند په نيمه وچه کې د استعماري مطبوعاتو د رواجولو هڅې پيل کړلې، خو له دولتي مطبوعاتو سره د شخصي سکتور د خپرونو د سيالۍ لمن تر هند پورې هم راخپره شوه. په همدې نيمه وچه کې يو انګرېز ژورناليسټ جيمز آګسټس هيکي (James Augustus Hickey) په ۱۷۸۰م کې د بنګال ګزيټ (Bengal Gazette) په نامه يوه جريده په انګرېزۍ ژبه کې چې په انګرېزي حکومت يې انتقادونه کول خپره کړله. د خپرونې چلوونکی هيکي له همدغه امله څلور مياشتې په جېل کې واچول شو، خو د هند د نيمه وچې نامتو اصلاح غوښتونکي او آزادي غوښتونکي سرسيد احمد خان د هند برتانوي حکومت وهڅاوه چې په هند کې هم له آزادو مطبوعاتو سره د ګوزارې کولو پاليسي غوره کړي. ده د "حکومت او محلي مطبوعات" تر عنوان لاندې د ۱۸۷۶ع په اکتوبر کې وليکل چې د نظرياتو څرګندونه او په صادقانه توګه په حکومت انتقادونه کول د آزادو مطبوعاتو له وظايفو څخه دي. همدارنګه د دې ډول آزادۍ خوندي ساتنه د خلکو او حکومت شريکه دنده ده. ده وليکل چې دا د يو هوښيار حکومت کار دی چې مطبوعات آزاد پرېږدي، که چېرې د مطبوعاتو په خوله لاس کېښودل

شي او حقايق له خلکو پټ وساتل شي، نو آوازې به قوت پيدا کړي او د آوازو منفي طاقت د مطبوعاتو له آزادۍ څخه ډېر زيات خطرناک دی. په دې توګه سرسيد احمد خان هڅه کوله چې د مطبوعاتو د ښکېلاک يخونه د وخت برتانوي حکومت ته د ښو مشورو ورکولو له لارې اوبه کړي.

سيبرټ ليکي چې د امريکا په متحده ايالاتو کې مطبوعات په يو بيړني يون کې له آمرانه مرحلې څخه د ازادۍ مرحلې ته وارد شوي دي. هلته د خپلواکۍ له اعلاميې سره يوځای د بيان د آزادۍ لپاره هم يوڅه اصول وټاکل شول، چې په نتيجه کې يې په ۱۷۷۶م کال کې د ويرجنيا په ايالت کې د (Virginia Gazette) په نامه يوه خپرونه د مطبوعاتو د آزادۍ مصداق وګرځېدله.

د آزادو مطبوعاتو نظريه:

د آزادو مطبوعاتو نظريې ورو ورو په ۱۶مه پېړۍ کې وده کړې ده، چې په اتلسمه پېړۍ کې يې محسوس پرمختګ کړی دی او هماغه وخت يې د ځينو هېوادونو په اساسي قوانينو کې ځای ونيو. د مطبوعاتو د آزادۍ نظريه په بنسټيزه توګه د فردي اصالت له نظريې (ليبراليزم) سره تړلې ده. دا نظريه فرد تر دولت هم مقدم ګڼي. د دې نظريې له مخه د افرادو د اتفاق په برکت د ټولنيزې هوساينې لپاره ګډه تصميمونه نيول کېږي.

فريد. اس. سيبرټ له آمرانه حالت څخه د آزادۍ مرحلې ته د مطبوعاتو لېږدېدنه د څلورو کسانو د هڅو مرهونه ګڼي او څرګندوي چې جان مېلټن (John Milton) په ۱۷مه پېړۍ کې، جان اېرسکين (John Erskine) او توماس جفرسن په ۱۸مه پېړۍ کې او جان

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترات میل په ۱۹مه پېړۍ کې د مطبوعاتو د آزادۍ لپاره خپلې هڅې پرمخ بېولې دي.

مېلټن به ویل چې خلک پخپله د دې ظرفیت لري چې سم او ناسم، ښه او بد سره یو له بله بېل کړي او ښه تصمیمونه ونیولای شي. هرڅوک باید د هر چا له نظر او فکر څخه خبر شي، په دې توګه عامه خبرتیا باید محدوده پاتې نه شي. د جان ایرسکین نظریه دا وه هغه خلک چې د نورو د تنویر هڅه کوي او له لارې یې نه وباسي، دوی باید د ټول ملت هغه هوښیاري منعکسه کړي چې په حقیقت ولاړه وي. د جان سترات میل عقیده دا وه چې خلک تر هغه ځایه پورې د فکر او کار حق لري چې د نورو دا ډول حق اخلال نه کړي.

جفرسن د مېلټن د نظریې په تایید عقیده څرګندوله چې د خلکو عامه افکار که هغه تنویري وي او له معلوماتو ډک وي، د سالمو او معقولو تصمیمونو اساس ګرځېدلی شي. د ده له نظره مطبوعات د خلکو د خبرتیا وسیله ده، نو هغه باید له کنترول څخه آزاد وي، جفرسن په ۱۷۷۴م کې یوه جریده چې د " View of the Right of British America " اوږد نوم یې درلود خپرونو ډګر ته را وایستله. ده د همدې جریدې په خپرولو سره په امریکا کې د آزادو مطبوعاتو بنسټ کېښود. هغه څوک چې مطبوعاتو ورباندې زیات او سخت انتقادونه کړي دي پخپله جفرسن و، سره له دې هم ده تر آخره پورې د مطبوعاتو د آزادۍ ملاتړ کاوه.

لیبرالیزم چې آزاد مطبوعات یې په غېږ کې نیولي ساتل د همدغه ډول مطبوعاتو په برکت پرمختګ وکړ. دومره پرمختګ چې په انګلستان، امریکا او ځینو نورو اروپایي هېوادونو کې د همدغې نظریې په رڼا کې اساسي قوانین ولیکل شول، تصویب او نافذ کړل

شول. زموږ د ژوندانه په زمانه کې د مطبوعاتو آزادۍ لوی نړیوال اهمیت پیدا کړ. د بشر د حقوقو په باره کې د ملګرو ملتونو یوه پرېکړه لیک په [۵۹] ماده کې ویل شوي دي:

د اطلاعاتو آزادي د بشر یو اساسي حق دی چې د نورو آزادیو لپاره د بنسټ حیثیت لري، دغه آزادي چې د ملګرو ملتونو موسسه یې تقدیسوي، په هره خوا او هر ځای کې د خبرونو د ټولولو، لېږدولو او بې له دې چې فلټر شي، د هغو د خپرولو حق په ځای کوي.

د نړیوالو مطبوعاتو د آزادۍ د کمیټې د یو رپوټ له مخه چې د دې کمیټې یوه خبرلیک (نیوز لېټر) د ۱۹۹۲م کال د جون په میاشت کې خپور کړی دی، د کمیټې په بلنه د [۳۴] هېوادونو ژورنالیستانو په لندن کې غونډه وکړه چې د یونسکو په ملاتړ یې د مطبوعاتو د آزادۍ په باب څه اصول تصویب کړل. د دوی په تصویب شوي منشور کې راغلي دي چې د آزادو مطبوعاتو او آزادو انسانانو معنی یوه ده. هر ډول مستقیم یا غیر مستقیم سانسور د منلو وړ نه دی. ټول هغه قوانین چې د نوي میډیا د آزادۍ مخه نیسي باید له منځه یوړل شي. حکومتونه او نورې ادارې باید په چاپي او برېښنایي خپرونو کې ګوتې ونه وهي، خپلواکه میډیا که چاپي وي که برېښنایي په ټولو هېوادو کې د اجازې حق لرونکې ده. حکومتونه باید د خپلو هېوادونو د خبرې میډیا په وړاندې له توپیري چلند څخه ډډه وکړي. که په یوه هېواد کې دولتي میډیا او غیر دولتي میډیا یوه د بلې په څنګ کې په فعالیت بوختې وي دواړه یې باید د اقتصادي مرستو او نورو آسانتیاوو څخه ګټه واخلي. د دوی تر منځ دې تبعیضي رویه نه چلېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منل شویو اصولو له مخه دولتونه باید په طباعتي چارو، د اخبارونو د وېش په سیستم، د خبرونو په اژانسونو او د براډ کاستېنګ د فرېکونسیو په امکاناتو او آسانتیاوو بندیزونه ونه لګوي. د ډله ییزې مفاهمې د واکمنو ادارو له خوا د داسې قانوني تخنیکي او ګمرکي اقداماتو کول د غندنې وړ دي چې دخبرونو د وېش او د اطلاعاتو د بهیر مخه نیسي. په حکومتي میډیا کې تبصرې باید آزادې وي او په هغو کې باید هغه تبصرې هم برخه ولري چې د مخالف نظر خاوندان یې کوي. دغه اصل باید قانوني حیثیت ولري او هم باید عملاً تطبیق شي.

د خارجي خپرونو او د اطلاعاتي خدماتو د راتګ مخه باید ونه نیول شي. همدارنګه عام ولس باید دا آزادي ولري چې پر داخلي خپرونو سربېره خارجي خپرونې هم ترلاسه کړي. همدارنګه خارجي برېښنايي خپرونې واوري اویا یې وګوري. د یو هېواد سرحدونه باید د بهرنیو ژورنالیستانو په مخ بند نه شي، د دوی د اعتبارلیک او د ننوتلو د نورو سندونو د کتنې او منلو چارې باید په بیړه سرته ورسېږي، دوی ته باید اجازه ورکړله شي چې په کوربه هېواد کې په آزادانه توګه تګ راتګ وکړي او د خبرونو رسمي یا غیر رسمي منابعو ته ځانونه ورسولی شي. همدارنګه دوی ته باید اجازه ورکړله شي چې خپل مسلکي سامانونه او مواد په آزادانه توګه له خپلو ځانونو سره یوسي او د ستنېدو په وخت کې یې بېرته له کوربه هېواد څخه وباسي.

منشور زیاتوي چې د ژورنالیزم مسلکي ساحې ته د چا د ورګډېدو مخه باید ونه نیوله شي. ژورنالیستان باید د یو هېواد د نورو اتباعو په توګه مصئونیت ولري. دوی باید په قانوني توګه

وساتل شي. هغه ژورنالیستان چې د جنګ په ساحه کې کار کوي باید د هغې ساحې د اتباعو په توګه وپېژندل شي. دوی باید د مصئونیت له هغو حقوقو څخه ګټه واخلي چې د سیمې اتباعو ته ورکړل شوي دي.

د اجتماعي مسئولیت نظریه:

په شلمه پېړۍ کې مطبوعات د ډېرې آزادۍ یا نامطلوبې آزادۍ له امله، د ژېړ ژورنالیزم یو پړاو ته هم ورسېدل چې په ټولنه کې یې د "اجتماعي ژېړې" ناروغي خپره کړه. دا هغه وخت و چې د راډیو او خوځنده عکسونو (فلمونو) ننداري او کرشمې زیاتې او له اخلاقي چوکاټ څخه ووتلې. ورسره د کینو او بښیو اړخونو سیاسي نظریاتو د ډله ییزې مفاهمې په وسایلو هجوم راووړ چې د مطبوعاتو بې طرفي یې په سخته توګه اخلال کړله.

د صنعتي انقلاب تحرک لرونکو نتیجو ورسره د ډله ییزو اړیکو د وسیلو ډېربښت د "آزادو خو مسئولو مطبوعاتو" نظریې ته وده او پراختیا وبښله. په دې معنی چې مطبوعات خو په حکومت او نورو ټولنیزو موسسو انتقادونه کوي خو خپل ځان ته دې هم ګوته نیسي او خپل عیب دې د ولیو منځ نه ګرځوي.

د ژورنالیزم د مسلکي تعلیماتو پرمختګ او د مسلکي موسسو راپیدا کېدل د مطبوعاتو د اجتماعي مسئولیت د نظریې د رامینځ ته کېدو له مهمو عواملو څخه دي. په ډېرو کتابونو او مسلکي مجلو کې په خپله پر مطبوعاتو باندې ډول ډول نیوکې وشوې. تیودور پیترسن (Teodore Peterson) چې د مطبوعاتو د اجتماعي مسئولیت په باب یې یوه څېړنه کړې ده لیکي چې یو لیکوال او ژورنالیست وېل ایروین په ۱۹۱۱م کال کې په کالیرز

(c) ketabton.com: The Digital Library

(Colliers) مجله کې پخپله پر ژورنالیزم د انتقادونو یوه سلسله پیل کړه. ورپسې اپټان سېنکلیر په (The Brass Check) کې او له هغه وروسته جارج سیلډیز په (Freedom of Press) کې چې په ۱۹۵۵م کې چاپ شوي دي، دغه موضوع تکرار کړې ده.

مطبوعات هغه وخت تر زیاتو انتقادونو لاندې راغلل چې غاړې ته یې وربښمین پړی ولوېدل او د اعلانونو سحر او جادو بند په بند وتړل. لومړی خو مطبوعاتو دا پلمه جوړه کړې وه چې موږ غواړو د اعلانونو له لارې دومره په ځان متکي شو چې حکومت ته د اړتیا لاسونه وړاندې نه کړو. تر دې چې د غربي نړۍ، د چا خبره آزاد مطبوعات یې د شوروي د حزبي او دولتي مطبوعاتو د پېغور وړ وګرځول.

د مطبوعاتو د تیوریو یو څېړونکی ویلبر سکرام (Wilbur Schramm) لیکي کله به چې یو امریکایي راپورټر له شوروي راپورټر سره مخامخ شو، نو یو بل ته به یې پېغورونه ورکول مثلاً امریکایي ژورنالیسټ به شوروي ژورنالیسټ ته د پېغور دا خبره کوله چې تاسې خو د حکومت تر کنټرول لاندې مطبوعاتو لپاره استخدام شوي یاست نو بیا ولې ځان یو ژورنالیسټ بولئ. شوروي ژورنالیسټ به بیا په ځواب کې په امریکایي ژورنالیسټ دا تور لګاوه چې "ایمان مو پیسه ده، پیسه !... "

هغه څه چې مطبوعات له هر ډول پېغور نه خوندي ساتي، هغه پخپله د ژورنالیستانو له خوا وخت پر وخت جوړ شوي او منل شوي اخلاقي کودونه او نورمونه دي. دا کودونه زموږ د پښتونولۍ د "لارو، تیږو یا نرخونو" په څېر نالیکل شوې بڼه لري، چې رول یې د لیکل شویو قوانینو پر نسبت ډېر پیاوړی دی، یعنې یوازې د

ژورنالیزم اخلاقي کودونه دي چې د میډیا تر ټولو پیاوړی "زور او شور" په کنټرول کې ساتلی شي. ویل کېږي چې په سویس کې د مطبوعاتو د آزادۍ خوندي ساتلو لپاره هلته د مطبوعاتو قانون نه شته. ښايي هلته د ژورنالیزم اخلاقي کودونه دومره پیاوړي وي چې د قانون لیکلو ضرورت یې له مینځه وړی وي.

د ژورنالیزم په ساحه کې د امریکې، فرانسې او انګلستان د اخلاقي کودونو له مطالعې څخه دلته ځینې داسې ټکي را ایستل شوي دي چې د چا خبره په آزاده نړۍ کې ډېر عمومیت لري:

یو ژورنالیسټ باید په لیکنه کې هم خپلواک او هم باید بې طرفه وي. لیکنه یې باید ریښتینوالی ولري، د انصاف له مخه باید په دقت او غور لیکل شوې وي. حقیقت لیکل او د حقایقو په راټولونه کې د موازنې داسې ساتل چې لیکنه له مطلق پروپاګندې حالت څخه راوباسي د یو اخبار او بلې هرې خپرونې تر ټولو لویه دنده ده.

د یو اخبار انتقاد باید تعمیري روحیه ولري. تبصرې یې باید اصلاحي وي، نوی والی ولري او د عامو خلکو ګټې په کې په نظر کې نیول شوې وي. هر هغه کار او طاقت چې تخریبي اړخ ولري باید رسوا کړل شي. د خبرونو منابع باید پټ ونه ساتل شي، خو که کله لزوماً پټ ساتل یې ضروري وي نو ممکن دلیل یې باید وښودل شي.

باید لیکنې داسې نیمګړتیا ونه لري چې د خلکو ذهن په بله خوا بوځي او عامه افکار تخریب کړي. په ژورنالستیکو اخلاقو کې له تحقیق نه د مخه قضاوت ناروا دی، اصلاً ښه ژورنالیسټ هغه څوک دی چې د یوې پېښې یا مسئلې ټول حقایق راټولوي او تنظیموي یې. د پېښو او مسائلو پس منظرونه روښانه کوي خو کوښښ کوي چې قضاوت لوستونکو ته پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې شکه د آزادۍ وینا یا آزادۍ لیکنې او څرګندونې حقونه دې خوندي وساتل شي، خو ورسره دې د افرادو د محرمیت حق او نور شخصي او ذاتي حقوق هم خوندي وساتل شي.

اخبارونه دې د خبرونو په خپرولو کې یوازې خپلې ګټې په نظر کې نه نیسي. داسې دې نه کوي چې د اعلان ورکوونکو موسسو فعالیتونه ښه وښیي او په عیبونو یې سترګې پټې کړي. اخبارونه باید هغه سوغاتي خبرونه خپاره نه کړي چې پروپاګندي جنبه ولري یا د اعلانونو رنګ او بوی ولري.

ځینې څېړونکي د ژورنالیزم له اخلاقي کودونو څخه پیدا شویو ځینو مسائلو ته ګوته نیسي مثلاً دا چې ښایي د اخلاقي کودونو لمن دومره پراخه نه وي چې هر ډول مسائل او حالات په کې را ونغښتل شي. بل دا چې د ژورنالیزم د نالیکل شویو قوانینو یا اخلاقي کودونو تیرې په بېلو بېلو ځایونو کې په انفرادي ډول یا په ډله ییزه توګه د ژورنالیستانو له خوا اېښودل شوي وي چې د تجربه لرونکو او مفکرو ژورنالیستانو څېړنو او عملي کارونو په مرسته یې وده او پراختیا موندلې ده، نو دا کودونه په ځینو ځایونو کې ښه واضح خو په ځینو نورو ځایونو کې مبهم او د بحث وړ دي. دا هغه ځای دی چې د ژورنالیزم استادان او ماهران د یو هېواد لپاره د مطبوعاتو د قانون د مسودې لیکلو لپاره کېنښنوي، خو دا قوانین باید په هر لحاظ د ژورنالیزم له اخلاقي کودونو څخه خپله لاره بېله نه کړي.

اسلام او د مطبوعاتو آزادي:

د اسلام د مقدس دین له مخه ایمان او وجدان تر موضوعه قوانینو لوړ او د مسلمانانو ډېر ښه لارښود دی. ایمان په ټولو انفرادي

او اجتماعي چارو کې یوازې مسلمانانو ته نه، بلکې ټول بشریت ته ګټورې لارښوونې لري. که دا لارښوونې سمې او پوره تطبیق شي، ټولې اوسنۍ او راتلونکې اجتماعي اړتیاوې او نیمګړتیاوې به پوره کړي، لکه چې دمخه ولیکل شول، د ژورنالیزم اخلاقي کودونه د وروستیو څو پېړیو په تېره د شملې پېړۍ محصول دی، خو د اسلام مقدس دین کابو 14 پېړۍ دمخه د اجتماعي اخلاقو او په ترڅ کې یې د ابلاغ د اخلاقي قوانینو اساسي اصول راښودلي دي.

په اسلامي شریعت کې ټولو خلکو ته د معلوماتو خپرولو ضرورت د اعلام، ابلاغ او ایصال تر اصطلاحاتو لاندې توضیح شوي دي. زموږ د یو څېړونکي له نظره "اعلام" له صحیحو خبرونو، سلیمو معلوماتو، ثابتو حقایقو او واقعیتونو څخه د خلکو خبرول او په حوادثو باندې د خلکو د خبرولو او پوهولو له لارې د مشکلاتو د حل کولو خوا ته د دوی د فکرونو اړولو مفهوم او مقصد لري.

په دې اساس "اسلامي اعلام" باید بشپړه آزادي او خپلواکي ولري. هغه باید د حاکمو قدرتونو په لاس کې نه وي، چې د خلکو د ذهنونو د تسخیرولو لپاره ورڅخه کار واخلي. باید ښکاره کړو چې اسلامي اعلام، د غرب له بې بندوباره مطبوعاتي آزادۍ څخه خپله لاره جلا کوي. ځکه اسلام د نورو اذیت که څه هم کافران وي روا نه ګڼي. (د الانعام سورت، 108 آیت). اسلام په بد نامه د چا یادول منع کړي دي. (النساء، 184، آیت). غیر حق د چا بدنامول او په چا باندې افترا کول هم لویه ګناه بولي. (الاحزاب، 58، آیت).

همدارنګه لوی خدای(ج) د هغو شیانو له بیانولو څخه منع کړي یو چې پوره یقین ورباندې نه لرو (د بقره سورت 31-33 آیتونه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الحجرات سورت (11-12) آیتونه مسلمانان یو په بل د استهزاء کولو، یو بل ته د پیغور ورکولو، یو او بل په بدو القابو د یادولو له افراطي ګومان کولو، عیب جویۍ او غیبت څخه منع کړي دي.

په یو تفسیر (تفهیم القرآن) کې د دې آیتونو جامع مفهوم داسې ښودل شوی دی، چې ګومان په خپل ذات کې ناروا شی نه دی، په ځینو مواردو کې ښه، په ځینو حالاتو کې اجباري، په ځینو مواردو کې لږ جایز او په ځینو نورو مواردو کې ناجایز دی. همدارنګه بې ځایه تجسس او پلټنه، د خلکو په خصوصي ژوند کې مداخله د خلکو د کاغذونو لوستل یا د دوی خصوصي خبرو ته غوږ نیول ناجایز دی.

د تجسس ممانعت یوازې د افرادو لپاره نه بلکې د اسلامي حکومت لپاره هم روا نه دی. شریعت چې حکومت ته د نهی عن المنکر کومه وظیفه سپارلې، مانا یې دا نه ده چې هغه د جاسوسۍ نظام قایم کړي.

په تفسیر کې راغلي دي چې حضرت عمر(رض) یوه شپه د چا له کور څخه د مستو سندرو آواز واورېد چې ده ته یې په زړه کې شک پیدا کړ، نو د هغه کور په دېوال ور واوښت، ویې کتل چې هلته ښځه هم شته او شراب هم. نو د کور په خاوند یې غږ وکړ: اې د خدای دښمنه! تا دا نه وه ګڼلې چې د خدای(ج) په نافرمانۍ سره به رسوا کېږې. کوربه حضرت عمر(رض) ته په ځواب کې وویل:

امیر المومنینه! بېړه مه کوه! ما یوه ګناه کړې ده او تا پخپله درې ګناوې کړې دي. ته خدای(ج) د تجسس څخه منع کړی وې، خو دا دی تا دا کار کړی دی. د خدای(ج) حکم دا دی چې د خلکو کورونو ته د دوی له دروازې ورشئ او ته دا دی په دېوال را اوړېدلی یې.

خدای(ج) حکم کړی چې د چا کور ته د کوربه د اجازې نه پرته مه ورځئ! دا دی ته زما د اجازې نه پرته زما کور ته راغلی یې.

خو په تفسیر کې دا هم راغلي دي چې لټونه او پلټنه په هغه صورت کې روا ده چې د یوې ګناه د ارتکاب مخه ورباندې ونیول شي.

تفهیم القرآن د نبوي احادیثو په استناد لیکي چې غیبت که په صریحو الفاظو سره وي او که په کنایه او اشاره کې شوی وي حرام دی. په یو حدیث کې راغلي دي چې که څوک د خپل ورور په عزت باندې بدې خبرې کوي داسې بد کار کوي لکه څوک چې د خره غوښې خوري. تر ټولو بد کار دا دی چې څوک د یو مسلمان په عزت ناحقه حمله وکړي. د تفسیر له مخه په دې حدیث کې د "ناحق" راوړل دا ښیي چې په حق باندې د چا په شخصیت باندې انتقاد روا دی. تفسیر یوه پېښه د مثال په ډول رایادوي هغه داسې چې د قیس د لور فاطمې سره د واده کولو لپاره دوې غوښتنې راغلې. یوه غوښتنه حضرت معاویه او بله یې حضرت ابو الجهم کړې وه. دغه ښځه د حضرت محمد(ص) حضور ته د مشورې لپاره ورغله. هغه حضرت(ص) ښځې ته وفرمایل چې حضرت معاویه مفلس دی څه نه لري او حضرت ابوالجهم یو عصبي مزاجه سړی دی چې ښځې وهي. (بخاري او مسلم)

له دې کبله چې د اسلام له پیغمبر(ص) څخه په یوه حیاتي مساله کې مشوره غوښتل شوې وه، نو دوی(ص) ضروري وبلله چې په دواړو سړیو کې موجودې نیمګړتیاوې په ګوته کړي.

اسلامي پوهانو په لاندې ډول د عیبونو او نیمګړتیاوو ښوونه روا بللې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

١- د هغه چا په وړاندې چې د ظلم د لرې کولو هیله ور څخه کېږي، د ظالم له لاسه د مظلوم شکایت جایز دی.
٢- د داسې چا یا ډلې په مخ کې د چا د بدیو یادونه کول روا دي چې د بدیو د اصلاح کولو هیله ورڅخه کېدی شي.
٣- د استفتاء په وخت کې د مفتي په مخ کې د داسې پېښو بیانول روا دي چې په هغو کې د چا د کوم غلط کار یادونه هم وشي.
٤- د یو چا یا یوې ډلې کسانو له شر څخه د خلکو خبرتیا د دې لپاره ضروري ده چې له شر څخه یې وساتل شي. فقهاوو په دې خبره اتفاق کړی دی چې د روایانو، شاهدانو، لیکوالو او مصنفینو کمزورتیاوې یوازې جایزې نه - بلکې واجبې هم دي. که داسې و نه شي، غلط رواجونه، په شریعت کې ځای نیسي، بیا نو قاضیان او طالب العلمان له ګمراهیو څخه نه شي بچ کېدلی، همدارنګه که څوک له چا سره تجارتي معامله کوي، څوک خپل امانت چا ته سپاري، یا څوک د چا سره د واده کولو او نورو شخصي مسالو په باره کې مشوره کوي نو بیا واجبه ده چې د مربوطو کسانو ښېګڼې او بدۍ ورته څرګندې وي.
٥- په هغو کسانو باندې په اوچت غږ سره انتقادونه کول ډېر غوره کار دی چې فسق او فجور، بې عدالتي او نور بد عادتونه عاموي، یا خلک د بې دیني بد اخلاقۍ، ظلم او فتنو په لوري بیایي.
٦- که کوم څوک په بد لقب باندې دومره مشهور شوی وي چې په ښه نوم یې څوک و نه پېژني، نو د ده د پېژندنې لپاره په بد لقب د ده یادونه روا ده. خو دا کار باید د ده د سپکاوي په نیت و نه شي.

له پورتنیو څېړنو څګخه څرګندېږي چې "انتقاد" جایز دی، خو پیغور ورکول، د چا سپکاوی کول غیبت کول، بهتان کول، له ناوړو

کارونو څخه دي. په دې توګه د خلکو خبرتیا چې د ننني ژورنالیزم اصلي هدف دی نه یوازې دا چې روا ده بلکې واجبه هم ده.

د مطبوعاتو هغه آزادي چې اسلامي شریعت یې لارښوونه کړې ده. زموږ د جهادي تنظیمونو په مرامنانو کې هم څه ناڅه ښودل شوې ده. مثلاً د حزب اسلامي افغانستان (د حکمتیار د اړخ) په مرامنامه کې راغلي دي: "د ټولنې هر فرد اصولاً د دې حق لري چې د ملي مسایلو په باره کې خپله نظریه له قانوني وسایلو څخه په استفادې سره نورو ته وړاندې کړي، که د ملت د افرادو په دې حق باندې پابندي ولګول شي، دوی به د قدرت د تر لاسه کولو لپاره نورو وسیلو ته لاس واچوي چې دغه کار به زموږ ملت ته په ګرانه بیه تمام شي." د افغانستان د ملي نجات جبهې هم په خپله مرامنامه کې د فکر او بیان د آزادۍ اصل د اسلامي شریعت په حدودو کې دننه محترم ګڼلی دی. البته د ملي نجات جبهې د هغو افکارو خپرېدل او تبلیغ منع کړي دي چې د اسلام د روحیې او تعلیماتو او افغاني کلچر سره منافات ولري. د افغانستان ملي اسلامي محاذ د مطبوعاتو آزادي او نورې فردي او اجتماعي آزادۍ د اسلام د مبین دین د احکامو په رڼا کې د وضع شویو قوانینو له مخې محترمې بللې دي. جمعیت اسلامي افغانستان په دې باره کې یوازې دومره لیکلي دي چې دا جمعیت غواړي چې د راډیویي پروګرامونو خپرونې او مطبوعات باید داسې وي چې د ټولنې په تربیت او تهذیب کې برخه واخلي، د غني فرهنګ(!) او د اصیلو او تل پاتې ارزښتونو د خپرونې وسیله وګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومتونو هوښیاري: د مطبوعاتو ازادي

یو د ښو تجربو خاوند ولسمشر توماس جفر سن هغه څوک و چې د مطبوعاتو سختې حملې یې زغملې ورسره یې تل د مطبوعاتو د آزادۍ ډېر ټینګ ملاتړ هم کاوه. د "حکومت او ملي مطبوعات" تر عنوان لاندې یې د ۱۸۷۶م کال په اکتوبر کې ولیکل چې د نظریاتو څرګندونه او په صادقانه توګه په حکومت باندې انتقادونه د آزادو مطبوعاتو له دندو څخه دي. همدارنګه د خلکو او حکومت شریک مسوولیت دا دی چې د مطبوعاتو آزادي خوندي وساتي. که چېرې د مطبوعاتو په خوله لاس کېښودل شي او حقایق له خلکو پټ وساتل شي، نو آوازې به قوت پیدا کړي. د آوازو منفي طاقت د مطبوعاتو له آزادۍ څخه ډېر زیات خطرناک دي. حقیقت دا دی کومو حکومتونو چې له دې هوښیارۍ څخه کار اخیستی دی خپلو خلکو ته ډېر ورنږدې شوي دي. ملي او بین المللي حیثیت یې هم لوړ شوی دی.

په افغانستان کې اعلیحضرت امان الله خان هغه پاچا و، چې د مطبوعاتو د آزادۍ تاریخي تجربه یې کامیابه کړه. چې همدغې تجربې پخپله پاچا په ټول شرق کې د نهضتونو د روڼ ستوري په ډول وځلاوه. د افغانستان لومړنی اساسي قانون (اساسي نظامنامه) په ۱۳۰۱ لمریز کال کې تصویب شوه. د اساسي قانون په 11 ماده کې د افغانستان د خلکو لپاره د فکر او بیان آزادي تضمین کړل شوه. په ۱۳۰۳ل کال کې د افغانستان د مطبوعاتو د لومړنۍ نظامنامې په خپرېدو سره عملاً د "ثروت"، "انیس"، "نسیم سحر" او "نوروز" په نومونو آزادې جردې راووتلې.

اعلیحضرت امان الله خان په خپله لیکوال، ویاند او ژورنالیست هم و. ده به په لویه جرګه کې د خلکو د نماینده ګانو هغو انتقادونو ته چې په حکومت او وزیرانو به یې مخامخ کول په مینه غوږ نیوه. هغه وخت ټلوېزیون نه و چې د دولت او حکومت مشر په یو مخامخ (Face to Face) پروګرام کې د خلکو هر ډول پوښتنو ته ځوابونه ووایي. امان الله خان که پر خپل حکومت او د حکومت په اجراآتو انتقادونه منل، دا جرات او علمیت یې هم درلود چې له دیني علماوو سره علمي بحثونه وکړي او د دوی د کارونو ځینې نیمګړتیاوې ور په ګوته کړي. دیني علماوو هم په زړوره توګه په حکومت انتقادونه کول، مثلاً د دیني علماوو د انتقاد له امله په لویه جرګه کې د ترکیې له حکومت سره د افغانستان د حکومت یوه معاهده تصویب نه شوه. د ترکیې په حکومت د افغانستان د دیني علماوو انتقاد دا و چې هغه اسلامي خلافت لغو کړی دی او پر ځای یې غربي جمهوریت راوستلی دی. هغه وخت چې د افغانستان خلک د لومړي ځل لپاره له عصري سمعي او بصري وسایلو سره اشنا کېدل، امان الله خان به په خپله د لویې جرګې غړیو ته د هغو بې غږه (ساکتو) فلمونو په باره کې توضیحات ورکول چې د اروپا ځینې مثبت او مهم پرمختګونه یې ښودل. ده کندهار ته د خپل یو تګ په موده کې پخپله د هغه ولایت د دوایرو د کارونو په باره کې یو انتقادي رپوټ لیکلی و.

امان الله خان تر هغه وخته چې په خپله سینه کې یې د چا خبره "ډموکراټ زړه" درلود، نو د ده د محبوبیت ساحه د هېواد له پولو څخه هم ووتله او پراخه شوله، د هند او بخارا مسلمانانو د امیرالمومنین په توګه د ده نوم د جمعې د لمانځه په خطبو کې یاداوه، خو کله چې "آمرانه دماغ" یې هغه "انقلابي پاچا" وباله او د برچې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

زور د اصلاحاتو راوستلو فکر ورته پیدا شو او ځان یې د امیر عبدالرحمن خان لمسی وباله، نو بیا هر څه وران او ویجاړ شول.

په ظاهرشاهي دوره کې د ویښ زلمیانو د مطبوعاتو نسبي آزادۍ او تر یوه وخته او تر یوه حده د مطبوعاتو د محدودې آزادۍ په مقابل کې د وخت د حکومت حوصلې د صدراعظمانو په جمله کې مرحوم شاه محمود خان غازي ته نسبتاً ښه نوم او حیثیت وباښه، خو د اساسي قانون په لسیزه کې چې افغانستان په کې نسبتاً په پراخه توګه یوه نوي سیاسي، اقتصادي او اجتماعي دموکراسي تر ازموینې لاندې راوستلې وه، مطبوعاتو تر پخوا زیاته آزادي درلوده. د دیموکراسۍ په دې تجربه کې پخوا له هغه چې غیر دولتي جریدې په خپرونو پیل وکړي د هېواد حکومتي ورځپاڼو، اصلاح، انیس، هېواد او د ولایاتو ورځپاڼو او جریدو د نویو سیاسي، اجتماعي، او اقتصادي نظریاتو په خپرونو کې زیاته ونډه واخیستله.

نوي اساسي قانون پاچا واجب الاحترام او غیر مسوول وباله، نو چا په پاچا باندې مخامخ انتقادونه نه کول، خو کله کله به د سمبولیک نثر په ژبه د هېواد تر ټولو د لوی سیاسي ځواک د مقام په لوري د لفظونو ګولۍ ور ویشتل کېدلې. د ټولو انتقادونو مخه په صدراعظم، وزیرانو، والیانو او د حکومت د نورو کار کوونکو په لوري ور خلاصه وه. ویل کېدل چې ځینې وزیران د مطبوعاتو د سختو حملو له امله پاچا ته په شکایت ورغلل خو ده ورته وویل: کوم حکومت چې په خپل هېواد کې د دموکراسۍ د تطبیقولو اراده ولري د هغو حکومت مشر او غړي باید د پراخې سینې خاوندان وي او باید پخه حوصله ولري.

کله کله به د دې دورې د جریدو خپرونې له قانوني او اخلاقي چوکاټ څخه ووتلې، چې دغه کار به حکومت ته د سانسور بانې او پلمې په لاس ورکولې. ځینو بې پروا خپرونو عام ولس هم وځوراوه او د هېواد په پارلمان کې یې د ملت د نماینده ګانو غږ هم پورته کړ، مثلاً د پرچم جریده له دې امله د خلکو په مظاهرو او پارلمان کې سخته وغندل شوه چې په لینن یې درود ویلی و. له دغه ډول یوې شرمېدلې ګناه څخه د یوې مهمې دولتي ورځپاڼې "اصلاح" غاړه هم خلاصه نه وه. دې ورځپاڼې له بده مرغه داسې یو کارټون اقتباس او چاپ کړی و چې د اسلام په ضد یې د متعصبو یهودیانو استهزاء او کینه تمثیلوله. ځینو جریدو چې په پټه کې له نورو ځایونو څخه استخدام شوې وې د ملي وحدت په زیان بې مسوولیته خپرونې کولې چې د ملي روښانفکرانو له مناسب غبرګون سره مخامخ شوې.

غیر دولتي جریدې د "خبر" پر ځای تر ډېر حده "نظر" ته وقف شوې وې. زیاتره یې د ژورنالېزم د لیکې او لارې څخه ناخبره وې، ځکه خو یې یوازې د سانسور ادارې نه بلکې د خلکو بېلې بېلې پرګنې د خپلو بې تجربو او غیر مسلکي خپرونو په ضد پارولې.

د پاچا لویه هوښیاري دا وه چې وار په وار جوړېدونکي او ژر ژر نړېدونکي حکومتونه یې د خلکو د شور او زور په وړاندې دیوالونه غوندې درول. همدا سبب دی چې پاچا د بحرانونو څخه په یوه ډکه زمانه کې یوې اوږدې خو آرامې پاچاهۍ ته دوام ورکړای شو.

دویمه برخه: جمهوري اختناق؟

حقیقت دا دی چې په افغانستان کې د ۱۳۵۲ کال د سرطان د ۲۶ نېټې سپینه کودتا، د خپلو ښو او بدو پایلو له امله یوه لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیزه پېښه وه. په دغه ورځ په افغانستان کې جمهوریت اعلان شو. چا چې دا جمهوریت اعلان کړ هغه یو مشهور شخصیت و. شهید داود خان هر چا د ځینو لویو ملي ارمانونو او ترقي غوښتونکو نظریو لرلو له امله ډېر ښه پېژنده. کله چې هغه د هېواد صدراعظم و، د افغانستان خلکو دده د فکر او کار نتیجې د سر په سترګو لیدلې وې؛ له همدغه امله خلکو هم په داود خان او هم د دوی له خوا په اعلان شوي جمهوري نظام پوخ یقین او باور درلود.

کله چې لیدل کېدل خلکو د جمهوریت په لومړۍ ورځ، د زړه له کومي د دغې انقلابي پېښې ډېر تود هرکلی وکړ. شربت خرڅوونکو، اوبه خرڅوونکو او بادرنګ خرڅوونکو په دغه ورځ خپل ډېر شیان په وړیا توګه خلکو ته ورکړل. ځوانانو په داوطلبانه ډول د ښار ترافیکو ته د لارښوونو کارونه په غاړه واخیستل. خلکو د ښار په څلور لارو کښې په درول شویو ټانکونو او توپونو وروختل له هغو څخه یې د وېناوو د سټېجونو په توګه کار واخیست او د جمهوریت په ویاړ او ملاتړ یې جذابې وېناوې وکړې.

له بده مرغه له داود خان څخه د چپي عناصرو د کي جي بي راتاو شوو کړیو، چې غوښتل یې ټول قدرت د داود خان په منګولو کې منحصر کړي او په خپله د انقلاب لارښود په خپلو منګولو کې راولي، په قصدي توګه یې دده او د خلکو تر منځ فاصلې راپیدا او زیاتې کړلې. د داود خان یو نژدې او مخلص ملګري جنرال عبدالکریم مستغني هڅه کوله چې د نوي نظام او خلکو تر منځ فکري او روحي اړیکې وساتي له همدغه امله یې زه (لیکوال) چې هغه وخت د هېواد ورځپاڼې مسول چلوونکی وم، خپل دفتر ته وبللم او راته ویې ویل چې دا نوی جمهوري نظام به ستاسې هېوادپالو او روښانفکره

ځوانانو د فکر او مټو په زور، په مخکې روانېږي. جمهوري نظام له تاسې غواړي چې د خلکو هر ډول هغو نظریو او انتقادونو ته غوږ ونیسئ چې د نوي نظام په باره کې یې لري او هغه په بېطرفانه توګه په بشپړه زړورتیا ولیکي او ما ته یې وسپارئ، ددې لپاره چې د دې ډول لیکنو آزادي او د انتقاد کوونکو مصوْنیت د باور وړ وي تاسې کولای شئ چې د انتقاد کوونکو نومونه او ځایونه پټ وساتئ.

ډېره موده لا نه وه تېره شوې چې داود خان او جنرال مستغني تر منځ د وسپنې دېوال جوړ شو، همدې ډول نورو دېوالونو د انقلاب لارښود(!) له خپلو ډېرو نورو مخلصو ملګرو څخه جلا وساته تر دې چې دده یو زیات شمېر دوستان د جمهوریت د مخالفینو په نوم له مینځه یوړل شول.

ډله ییزه مفاهمه چې د جمهوریت روح بلل کېږي د جمهوري نظام په باره کې په وچو تکراري او کلیشه يي تبلیغاتو باندې مصروفه شوه ځای یې هرې خوا ته غځول شویو، جاسوسي شبکو ونیو. د چپي عناصرو او د کي، جي، بي هرې خوا ته غځېدلو لاسونو او پښو ته زمینه برابره شوې وه، چې د جمهوري انقلاب په اړول شوې کرونده کې د یو بل انقلاب تخمونه وکري. یو پرچمي ولسوال، زما یو ملګري شهید مولانا محمد سلیم فرقاني ته، د هغه د یو اعتراض په ځواب کې ویلي وو چې دوی (پرچمیان) د یو بل انقلاب په ګټه "سیاسي رشوت خوړل" روا بولي. دغه ډول رشوت دوه ډوله ګټې لري. یوه یې دا ده چې انقلابیون په مالي لحاظ تقویه کېږي او بله یې دا ده چې له دې لارې دا تش په نامه جمهوریت په خپل نس کې په خپله ښه تخریب کېدلی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل نس کې د جمهوریت د تخریب لپاره یوه بله ډېره موثره طریقه عجیب او غریب سانسورونه وو. هغه وخت ما (لیکوال) د هېواد ورځپاڼې مسولیت په غاړه درلود. دا یوه مازیگرنۍ ورځپاڼه وه چې باید له ماښام څخه دمخه خپرېدلی. خو د سانسور په وجه به د هغې خپرونې تر نیمو شپو پورې ځنډېدلې. چاپ ته د چمتو اخبار پروفونه به د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته استول کېدل. مشهور سانسور چې ښاغلي لطیف جلالي به هغه د شپې په اتو بجو کتل، ښاغلي جلالي به ځو مضامین په سرو کرښو سره په نښه کړي وو چې هغه باید وایستل شي. ډېر ځله به موږ د کوم مضمون د ایستلو په دلیل هم نه پوهول کېدو. د ځینو لفظونو په وجه چې ښایي هغو به د دوی له نظره نورې معناگانې هم لرلې بشپړ مضمون ایستل کېده زموږ او د حروفو د ټولوونکو او د صفحو د ترتیب کوونکو لپاره به یې لوی لوی جنجالونه پیدا کول. کله کله به د مطبعې د فني کارکوونکو شکایت، په موږ باندې د شرم خولې راماتولې مثلاً دوی به ویل: "بابا ! چې د جمهوریت په نشراتي پالیسۍ نه پوهېږئ بیا نو په خپله مخه ځئ ! ځوکۍ مو ولې ټینگې نیولې دي".

د څه مودې له تېرېدو وروسته پوه شوو چې موږ باید په اخبارونو کې د ځینو سیاسي اصطلاحاتو له لیکنې څخه ډډه وکړو. مثلاً نور نو ضرورت نه شته چې د لاړښود د جمهوري نظریاتو د شرح کولو په وخت کې د "ډموکراتیک" اصطلاح په کار واچوو. د لطیف جلالي ذهنیت ته دا خبره رسېدلې وه چې اوس د "ډموکراتیک" لفظ خپل عام مفهوم له لاسه ورکړی دی او هغه اوس د ځینو سیاسي ډلو لپاره، د یوې سیاسي اصطلاح نه زیاته یوه سمبولیکه کلمه ده چې دوی خپل خاص خاص مطالب د هغې تر شا پټوي. په خپله لطیف

جلالي ډېره موده د مسکو په راډیو کې د پښتو نطاقي کړې وه نو د شوروي مطبوعاتو په خوی او بوی تر نورو ښه پوهېده.

د "ډموکراتیک" غوندې الفاظو یوازې زموږ او د جلالي صاحب تر منځ جنجالونه، نه راپیدا کول، بلکې زما او زما د نژدې همکارانو تر منځ یې هم سرخوږی راپیدا کاوه. زما د کار یوه ملگرې ښاغلي غمي شین ډنډي به تل په خپلو مضمونونو کې تحریم شوي اصطلاحات په کار اچول. زه به مجبور کېدلم چې په مضمون کې یې د چا خبره گوتې ووهم او د تحریم شویو الفاظو لپاره د هغوی معادل لفظونه ولیکم. زما په دغه کار سره به غمی شین ډنډي خوابدی کېده. فکر به یې کاوه چې زه یې فکر او نظر مسخه کوم. یو ځل خو یې د سخت عکس العمل ښودلو په وخت کې، خلکو ته د خطاب وینا (د داود خان هغه وینا چې د جمهوري انقلاب مهم هدفونه په کې راوستل شوي وو) زما په مخ کې کېښودله او د وینا ټولو هغو اصطلاحاتو ته یې گوته ونیوله چې ده هم په خپلو مضامینو کې کارولي وو خو وروسته سانسورچیانو هغه تحریم کړي وو نو بیا یې ما ته مخ راواړاوه، ویې ویل "اوس نو تاسې ووایاست چې زه د چا ومنم، ستاسې او که د جمهوریت د موسس او ملي لاړښود؟"

کله چې د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د پښتو د پرمختیا او پراختیا د آمریت د چارو مسؤلیت راوسپارل شو، نو فکر مې کاوه چې نور نو د سانسور له جنجال نه خلاص شوم. خو دلته هم سانسور موجود و. موږ به چې د نویو چاپېدونکو کتابونو لپاره د اداري له خوا مقدمې ولیکلې نو د مطبعې مسؤل مدیر به د هغو مقدمو له پای څخه زموږ نومونه وایستل او په ځای به یې د اطلاعاتو او کلتور د وزیر ډاکټر عبدالرحیم نوین نوم ولیکه یعني دا به یې ښودله چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اطلاعاتو او کلتور د وزارت له خوا د ټولو نويو چاپ شويو کتابونو مقدمې ه خپله وزير صاحب ليکلې.

ما د پير روښان د سيمينار په مناسبت يوه رساله "د روښانيانو روښانه ملي لار" ليکلې وه دا وخت د اطلاعاتو او کلتور د وزارت کارکوونکو ته چې کتابونه يې د دغه وزارت د مربوطو ادارو له خوا چاپېدل، اجازه نه وه ورکړل شوې چې په خپل اثر باندې خپل نوم وليکي، زه په دې خوا بدی نه وم چې ولې په رساله باندې زما نوم نه و ليکل شوی، بلکې د هغې پرله پسې سانسورولو زه ډېر پرېشانه او ستومانه کړي وم. اصلاً په رساله کی پښتونواله او مغولواله ددوو رقيبو سياسي جريانونو په توګه يو له بلې سره مقايسه شوې وې. دې مقايسې په هېڅ وجه تخنوونکې محتوی نه درلوده؛ بلکې هغسې روحيه يې درلوده چې اجمل خټک په خپل يو شعر کې هم راوستلې وه:

چې نشه د استبداد لري په سر کې
ماته يو دی، که مغول دی که افغان

رساله څو ځله ما ته د بيا بيا کتنې لپاره راواستول شوه، زما ملګرو به په ټوکه کې راته ويل: "ته لګيا يې خپل کتاب په خپله سانسوروې". د مطبعې د مسوؤل مدير يا ښايي د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د خپرونو د رياست نظريه دا وه چې زموږ ورونه هزاره ګان هم مغل دي هسې نه چې دوی خوابدي شي. نو په رساله کې چېرته چې د مغول لفظ راغلی دی هغه دې په "ګورګاني" واړول شي. په ډېرو ځايونو کې خو ما همداسې وکړل مګر په ځينو ځايونو کې د مغول د لفظ په ايستلو سره مضمون خپله اصلي محتوی له لاسه ورکوله. هغه وخت او بيا په وروسته وختونو کې په خپله د هزاره قوم يو شمېر

پوهانو او څېړونکو عقيده درلوده چې دوی اصلاً مغولان نه دي بلکې دوی د مغولو د هجوم په وخت کې له هغوی سره په مېړانه جګړه کوله. د دوی دغه نظريه نورو څېړونکو هم تائيد کړې ده، خو ځينو يې داسې هم ليکلي دي چې په وروستيو وختو کې د مغولو ځينې بقايا په هزاره قوم کې منحل شوي دي. مګر د اطلاعاتو او کلتور د وزارت سانسورچيانو په وچ زور له هزاره ګانو څخه مغل جوړول.

اوس به خبره رالنډه کړو، د هغه جمهوري نظام د عمر د لنډېدو لپاره چې د شهيد داود خان په هڅه او نوښت منځ ته راغلی و، نور عوامل هم وو، خو يو غټ عامل يې بې ځايه سانسور او اختناق و. که چېرې مطبوعاتو پوره يا نسبي آزادي لرلای د خلکو عقيدې پخوا له هغه چې د بل انقلاب په نامه انفلاق وکړي، په خپله تشبدلې. که چېرې د ثور د کودتا عجولانه او بيړنۍ پېښه هم منځ ته نه وه راغلې، د جمهوريت په وروستيو کلونو کې د بې ځايه فشارونو او اختناقونو په سبب د جمهوري نظام او په خپله له لارښود څخه د خلکو خپګانونه او ګيلې ورځ په ورځ زياتېدلې چې تر سرې لاندې د پټ اور په توګه لمبو ته چمتوکېدلې.

مطبوعات، د خير غوښتونکي استبداد په غېږ کې:

په خپله شهيد داود خان د خپل مزاج له مخه داسې يو شخصيت و چې دماغ يې آمرانه او زړه يې عاطفه لرونکی او جمهوريت غوښتونکی و. کله چې د شاهي دولت په موده کې، د افغانستان له عظمی صدارت څخه دده اوږې سپکې شولې د ايران يو مشهورې مجلې "اطلاعات" دی د "خير خواه مستبد" په نوم ياکړ او افغانستان ته دده صادقانه خدمتونه يې وستايل. داود خان د ويښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زلمیانو د نهضت په دوره کې یو روښانفکر، ځوان او چې د خپل فکري نهضت ملګري یې په "ملي کلوب" کې راټول ول.

د افغانستان مطبوعات د داود خان د صدارت په وخت کې د ایرانیانو خبره د یو خیرغوښتونکي استبداد لاس ته ورغلي وو، نو بشپړه آزادي یې نه درلوده. خو په راتلونکي کې د آزادو او په اخلاقي لحاظ مسؤولو مطبوعاتو د ودې او پرمختیا لپاره د حکومت ځینې اقدامات د یادونې وړ دي:

۱- د ژورنالیزم په رشته کې مسلکي روزنه د مطبوعاتو د آزادۍ په لار کې ډېر مهم ګام بلل کېدای شي، د شهید داود خان د صدارت په موده کې د ژورنالیزم یو کورس چې یو امریکایي پروفیسر جالف یې استاد و تاسیس کړل شو. د دغه کورس تعلیمي نصاب (اساسات ژورنالیزم) په نوم د یو کتاب په بڼه چاپ شو، چې همدغه کتاب بیا په پوهنتون کې د ژورنالیزم د څانګې لپاره په تعلیمي نصاب کې شامل شو.

۲- د یو شمېر ژورنالیستانو په مسلکي روزنه سره په اخبارونو کې ښاري خبرونو ته چې په خپله د ورځپاڼو د خبریالانو له خوا برابرېدل، ډېر ځای ورکړل شو. دې ډول خبرونو د ورځپاڼو تر منځ یوه مثبته سیالي راپیدا کړه. ښاري خبرونو انتقادي روحیه درلوده چې ځینو یې د عام المنفعه موسسو لکه ښاروالۍ، د ملي بس شرکت، روغتونونو ځینې نیمګړتیاوې هم رالوځولې.

۳- ژورنالیستانو له پولیسو سره یو ځای جنایي پېښې تعقیبولې، په دې توګه تر ډېره حده هغه امکانات له منځه وړل کېدل، چې ځینې پولیس د خپلو ناوړو استفادو لپاره د جنایي پېښو ماهیتونه په آسانۍ سره وګرځولې شي.

۴- ژورنالیستانو په مسلکي لحاظ داسې یو جرآت او طاقت تر لاسه کړی و چې د وزیرانو او د دولت له نورو مهمو کارکوونکو سره مرکې وکړی شي.

۵- په مرکز او ولایتونو کې د ورځپاڼو جریدو او مطبعو ادارې د تصدیو په بڼه وګرځول شوې. د دې تصدیو د کارکوونکو معاشونه او نور لګښتونه د حکومت له بودجې څخه ورکول کېدل خو د اشتراک، د ورځپاڼو د خرڅلاو او د اعلانونو له چاپولو څخه ترلاسه شوې پیسې به د تصدیو په پانګه وراچول کېدلې. د دغه کار موخه دا وه چې مطبوعات په مالي لحاظ په خپلو پښو ودرېږي.

۶- د دې لپاره چې په لره پښتونخوا کې آزاد مطبوعات د ولسواکۍ او خپلواکۍ په لوري د پښتون ولس د یون لاره ښه روښانه کړی شي نو د داود خان حکومت د پښتونخوا د مطبوعاتو د هڅونې او تقویې لپاره یو ځانګړی پروګرام ترلاس لاندې ونیو. د دغه پروګرام له مخه، د افغانستان حکومت په پېښور او کوټه کې خپرېدونکي پښتو مطبوعات په بیه اخستل او په افغانستان کې به یې په وړیا توګه ویشل. مینه وال به په اوونۍ کې یو ځل د قبایلو مستقل ریاست/د سرحداتو وزارت) ته ورتلل او یو زیات شمېر پښتو مجلې او کتابونه به یې ترلاسه کول. دې په زړه پورې آزادو مطبوعاتو یوازې زموږ د ځوانانو ادبي تنده نه ماتوله بلکې دوی یې په فکري لحاظ هم تغذیه کول.

هغه وخت د پښتونخوا مطبوعات یو څه انقلابي هم وو د جمهوریت، دموکراسۍ، خپلواکۍ او اجتماعي عدالت په باره کې یې په زړه پورې او ګټورې خپرونې کولې چې د ډېورند د کرښې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړو خواوو د افغانانو او پښتنو ذهنونه يې رڼا کول او دوی ته يې سياسي شعور ببښلو.

د ډاکټر نجيب ډېره ناوخته شوې هوښياري:

ټولو ته دا حقيقت په پوره توګه ځرګند شوی دی چې د غوېيي تر کودتا وروسته، د خلقيانو او پرچميانو حکومتونو په تېره بيا د ببرک کارمل حکومت د نړېدلي شوروي اتحاد په ليکه او لاره خپل ګامونه برابرول. د حکومت مطبوعاتو هم په هر څه کې د شوروي مطبوعاتو تقليد کاوه، شوروي ژورناليستانو ته د لويديزې نړۍ د ژورنالستانو داسې يو پېغور چې تاسې آزادي نه لرئ بلکې د حکومت تر کنټرول لاندې کار کوئ، په افغانستان کې چاپېدونکو مطبوعاتو ته هم مخامخ و. د هغه وخت د مطبوعاتو يوه بله لويه "مخ توري" دا وه چې حقايق به يې په معکوس ډول ښودل يعنې که به کومې ولسوالۍ ته، د رژيم قواوې په ولسي خلکو باندې د ناڅاپي يرغل لپاره ورغلې وې نو راډيو او مطبوعاتو به داسې خبر خپور کړ چې ګواکي د هغې ولسوالۍ شريفو خلکو د انقلاب په ملاتړ لوی مارش کړی و.

ډاکټر نجيب هڅه کوله چې د ملي پخلاينې تر پروګرام لاندې د مطبوعاتو د ښکېل کېدو يخونه د خپلو ويناوو په تودوالي اوبه کړي، نو کله کله به يې په خپله هم په رژيم انتقادونه کول. دا د کمونستانو د يو نړيوال شعار "ډوډۍ، کالي او کور" ماهيت په خپله خوله او په خپلو الفاظو کې داسې وښود: "موږ خلکو ته د ډوډۍ په ځای ګولۍ، د کاليو په ځای کفنونه او د کورونو په ځای ګورونه ورکړل".

رژيم د خپل عمر په وروستيو وختونو کې د "اخبار هفته" په نامه يوه مجله وايستله. ويل کېدل چې دا مجله د خاد له خوا خپرېدله. مجلې د نجيب په حکومت او هم په روسانو باندې انتقادونه کول. خو خلکو ورباندې باور نه درلود. ځکه دوی ته د رژيم ماهيت ځرګند و او په دې پوهېدل چې د رژيم پر مخ او پر شا اخيستل شوي ګامونه په هېڅ يو منطق نه برابرېږي؛ حتی د دوی په خپل ډيالکټيک هم سم نه راځي. که کله په ډېره عجولانه توګه له دوو تکاملي مرحلو څخه په اوړد ټوپ وهلو تېرېږي نود مجبوريت له مخې د يو ټاکټيکي عمل په توګه په وروسته هم ګامونه اخلي. له همدغه امله له ډاکټر نجيب سره، خپلې هغې هوښيارۍ مرسته ونه شوی کولی چې ناوخته يې سرته ورغلې وه.

د "جنګ" جنګ کول او ځنګ نيول؟

په همدې وروستيو دوه کلونو کې، زموږ تر نظره لاندې د پاکستان د سياست په سټېج باندې دوه پياوړي "پرسوناژ شخصيتونه" راښکاره شول چې د يو قوت سرچينه د خلکو لوی منډېټ او د بل د قدرت منبع پوځ و. له دوی څخه يو ميا نواز شريف او بل يې جنرال پرويز مشرف دی. لکه څنګه چې نواز شريف د پاکستان خلکو ته د خدمت کولو په هيله، په خپله منګول کې د اقتدار د ټولو واګو نيول خوښوول هماغسې جنرال پرويز مشرف په همدې نظريه د پاکستان د دولت د مهمو ارګانونو واک ترلاسه کړی دی.

دلته زموږ د بحث اصلي موضوع دا ده چې د پاکستان يوې نامتو ورځپاڼې "جنګ" چې له نواز شريف سره يې خپله مطبوعاتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړه په زړوره توګه پر مخ بېوله، ورو ورو د جنرال مشرف څنګ ته ورنژدې شوه. دا ولې؟

ددې پوښتنې ځواب د حکومتونو په هغې هوښیارۍ کې نغښتی دی چې د مطبوعاتو د آزادۍ نه ګټه اخلي او د امریکې یو آزادي دوست او د سترو سیاسي تجربو خاوند جمهور رئیس جفرسن هغه وخت د دې هوښیارۍ تلقین کاوه چې خپله له حوصلې ډکه سینه یې د هغو سختو مطبوعاتي حملو په مقابل کې سپر کړې وه چې شخصاً په ده باندې کېدلې.

نواز شریف به په خپله انتخابي مبارزه کې څو ځله د خپل لاس ګوتې سره موټی کړې او یو پیاوړی سوک به یې ورڅخه جوړ کړ او خلکو ته د هغه د ښودلو په وخت به یې له دوی څخه غوښتل چې هېواد او خلکو ته د ښه خدمت کولو لپاره زما متې او موټی لا پیاوړی کړئ. خلکو همداسې وکړل، نواز شریف یې په لوی اکثریت کامیاب کړ او لوی منډېټ یې ورکړ. د لوی منډېټ په زور یې دولس مشر سردار فاروق لغاري اختیارات ورڅخه واخیستل، هغه ته هم نور بې واکه جمهوري ریاست خوند نه ورکاوه استعفی یې وکړه. نواز شریف له سترې محکمې سره له یوې شخړې څخه هم روغ رمټ راووت. بیا د جنګ له ورځپاڼې سره په جګړه کېښوت، غوښتل یې چې د دې ورځپاڼې ملا تر درانه ټکس لاندې ماته کړي خو "جنګ" ورځپاڼې خپل مسلکي مقاومت له لاسه ورنه کړ او د وخت د حکومت هر هغه اقدام یې رسوا کاوه چې د ورځپاڼې په ضد به کېده. د نواز شریف وروستۍ هڅه دا وه چې د پوځ ټول اختیارات هم ترلاسه کړي.

د خپرو شویو خبرونو له مخه کله چې جنرال مشرف بهر ته له یو سفر څخه راستنېده، د ده الوتکې ته یې د ژر ښکته کېدو اجازه نه

ورکوله، دغه اقدام په خپله د جنرال مشرف او د الوتکې د نورې سپرلۍ ژوند له خطر سره مخامخ کړی و. دا هماغه ځای دی چې یو سیاسي اکټ په جنایي عمل بدل کړل شو. ښایي دا کار د دې لپاره و چې نواز شریف د جنرال مشرف په ځای د یو بل لوی درستیز د ټاکلو او ملت ته د هغه د ورپېژندلو د پروټوکول لپاره کافي وخت ولري. خو جوړې شوې ډرامې خپل اړخ بدل کړ. پوځ مداخله وکړه جنرال مشرف یې په خوندي توګه راښکته کړ او د پاکستان د حکومت واک یې وروسپاره.

په دې توګه د مطلق اقتدار په څوکۍ د کښېناستلو لپاره چې نواز شریف له ښکتې خوا څخه مخ پورته د ختلو زور واهه، چانس او تصادف هغه جنرال مشرف ته وسپارله. خو ده، د نواز شریف د پالیسۍ په عکس، له لومړي سره، د اقتدار له بام څخه د ورو ورو ښکته کېدو او خلکو ته د ورنژدې کېدو هڅې رواني کړلې. د خپلې پالیسۍ د برې لپاره یې له مطبوعاتو سره د دوستۍ لاره ونیوله او د هغو د حملو او انتقادونو په وړاندې یې له پیاوړې حوصلې څخه کار واخیست. د اقتدار د نیولو په لومړیو شپو ورځو کې په یوې تلویزیوني مرکه کې یوې پاکستانۍ ژورنالستې له جنرال مشرف څخه پوښتنه وکړه چې "آیا تاسې په خپل کور کې هم پوځي حکمراني چلوئ؟" ده په کړس وخندل بیا یې په ځواب کې وویل: "زه په کور کې ډموکراټ یم همدارنګه له خپلو پوځي ملګرو سره هم ډموکراټیک روش خوښووم". په لنډ ځواب سره جنرال مشرف وښودله چې که د چا په خپل کور کې او هم په سخت عسکري چاپېریال کې ډموکراسي خوښه وي هغه هېواد ته هم ډموکراسي راوستل خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنګ ورځپاڼې چلوونکي او د ژورنالستانو د اتحادیې مشر میر شکیل الرحمن چې له نواز شریف سره په خپله مطبوعاتي جګړه کې یې بری ترلاسه کړی و، پاکستاني ژورنالستانو او هنرمندانو ته د جوایزو (انعامونو) ویشلو په یوه غونډه کې چې د پاکستان چیف ایګزیکټیو جنرال مشرف هم په کې برخه اخیستې وه، ټول هغه انتقادونه جنرال مشرف په وړاندې بیا تکرار کړل چې په خپله په دغه پوځي مشر باندې پاکستاني مطبوعاتو وخت په وخت کړي وو، لکه دا:

تا وعده کړې وه چې احتساب به ټولو خلکو لپاره وي. جنرالانو په یوه دفاعي معاهده کې یو ارب ډالره خوړلي دي. په یوه نظامي سودا کې پنځوس لکه پونډه خوړل شوي دي چې په دې قضیه کې یو نه بلکې څو کسه جنرالان ملوث شوي دي. شاهین فاونډیشن ته (۷۰) کروړه روپۍ تاوان رسېدلی دی. په خبرونو کې راغلي دي چې جنرال مشرف او ملګرو یې د هېواد بېړۍ ډوبه کړې ده... جنرال مشرف د بهارت (هند) په وړاندې په ګونډو شوی دی... یوه سیاسي شخصیت دا خبره کړې ده چې په پوځ کې ډېر مهاجر ننوتلي دي... د یو بل سیاسي له خولې ووتل چې جنرال مشرف د څو میاشتو مېلمه دی په خپله مخه به ځي، په یو بیان کې راغلل چې جنرال مشرف سیکولر او لیبرال دی. یو سیاسي شخصیت دا خبره هم وکړله چې ماقوف جنرال راغی زموږ له کورونو څخه یې حکومتي موټران وایستل خو اوس له هغو څخه دده ماینه او زامن کار اخلي.

میر شکیل الرحمن چې دغه ټکي یاد کړل ورسره یې دا خبره هم وکړه چې دا ټکي په ټایمز آف انډیا، واشنګټن پوسټ، لندن ټایمز، بي، بي، سي یا سي، این، این کې نه وو راغلي بلکې هغه ټول

پاکستاني اخبارونو لیکلي دي. د جنرال مشرف په وړاندې د شکیل الرحمن په وینا کې له لوی اخلاقي جرات څخه کار اخیستل شوی و. وینا یې آزاده او خبرې یې ډېرې زړورې وې. خو دده دغې آزادې وینا چې څومره ګټه جنرال مشرف ته رسولای شوی هغومره یې په خپله شکیل الرحمن ته ونه رسوله. دې وینا خلکو ته وښودله چې د جنرال مشرف وچ کلک نظامي حکومت پخه حوصله او ډموکراټیکه روحیه هم لري.

په پاکستان کې د نظامي حکومت په موده کې، د جنګ میګزین د پاکستاني مطبوعاتو یوه بله زړورتیا وښودله. دې مجلې په خپله (۲۰۰۰م کال د اکتوبر ۸-۱۴ ګڼه کې د مهاجر قومي موومنټ الطاف حسین سره یوه "بم چوونکي" مرکه خپره کړه. الطاف حسین په دې مرکه کې یوازې په پوځي حکمران حمله نه وه کړې، بلکې د پاکستان د نظریې او د هغه د باني په باره کې یې هم څه هغه او دغه خبرې کړې وې. مثلاً دا چې مسلمانان له هندوستان څخه په جلا کېدو سره نه د هغه ځای شول او نه د دغه ځای! مهاجرانو ته د جناح په لاس لوی نقصان پېښ شو... قائد اعظم هېڅکله جېل ته نه و تللی... زه د هغه د کردار په باره کې لګیا یم څېړونه کوم. د ده په باره کې به څه موده وروسته خپلې ټولې خبرې وکړم... که آی، ایس، آی ختم کړل شي بیا به د پنجابي، پښتون او مهاجر تر منځ شخړې او ګوندۍ هم پای ته ورسېږي....

هر څوک پوهېږي چې الطاف حسین په لندن کې ناست و څکه خو یې دومره زړورې خبرې کولی شوای، کومه زړورتیا چې په خاصه توګه پوښتنه راپیدا کولای شي هغه له جنګ میګزین سره اړه لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د مهاجر قومي مومنتې د مشر ډېرې نيش داري خبرې يې خپرې کړې دي.

که دې موضوع ته زموږ د زړو سانسورچيانو له نظره وکتل شي نو د داسې مطالبو چاپول د يو هېواد له ملي ګټو سره سمون نه خوري، خو که خبره دا وي چې د ځورېدلو او عقدو بمونه بايد له چاودېدلو څخه دمخه خنثی شي نو بيا د يو هېواد ملي مصالح ايجابوي چې د زړونو پټې خبرې له هرې لارې چې وي بايد رابرسېره شي.

زموږ ځينو مهاجرو مطبوعاتو هم د ځينو ټولنيزو ګروپونو ځورېدنو، ګيلو او شکايتونو ته انعکاس ورکړ او په دې توګه يې خپلې مسلکي وظيفې سرته ورسولې، خو ځينو جريدو او مجلو له خپلو لمځيو څخه پښې اوږدې کړې، د افغانستان په ملي بنسټونو يې غير مسولانه حملې وکړې، تر دې چې د افغانستان درانه نامه ته يې په سپک نظر وکتل. داسې يې وښوده چې ګواکې دا نوم نورو په دې تاريخي خاورې باندې تپلی دی. ځينو کسانو هڅه کوله چې د افغانستان تر ټولو لوی قوم (پښتون) ددې لرغونې خاورې له تاريخ څخه وباسي او د تاريخ د لالهانده خلکو په توګه يې ملي موجوديت او فرهنګي پانګې په قصدي توګه د صحرايي بوټو او ګلانو په څېر د روزګار تودو او سړو ته پرېږدي چې وچ شي او د زمانې بادونه يې هرې خوا ته ورسره يوسي.

د جنګ او جګړو په حالت کې مطبوعات هم جنګي بڼه پيدا کوي او لکه چې د يونسکو يو مدير ويلي وو مطبوعات په همدغسې حالت کې د اتوم د بم طاقت پيدا کولای شي. د افغانستان د شاوخوا سيالانو يا دښمنانو غوښتل چې د اقليتونو له عقدو څخه همداسې بمونه جوړ کړي او يو پياوړی تاريخي ملت چې د علامه اقبال له نظره

د آسيا زړه دی، ټوټې ټوټې کړي او هرې خوا ته يې وشني. خو له بده مرغه د پارول شويو کينو دا باروت په برسېرنه سطحه په دود او لوګي بدل شول او د ملت زړه ته يې لاره پيدا نه کړای شوی. که څه هم سيالانو ددغه ډول بې بندوباره مطبوعاتو منفي نتيجې ډېرې په نظر کې نيولې وې، خو له بده مرغه افغاني پوهان، ملي روښانفکران، ليکوال او ژورنالستان د فکري رشد يوې داسې مرحلې ته رسېدلي وو چې له دې ډول تخريبي خبرونو څخه يې ځينې مثبتې نتيجې هم ترلاسه کړای شوې. مثلاً دوی د ځينو قومي ځورېدنو له عواملو څخه خبر شول بلکه مهمه نتيجه چې دوی ترلاسه کړه هغه دا وه چې دوی په خپله د خپل ملي هويت د ساتنې، د ملي تاريخ د روښانه کولو او د ملي فرهنګ د ودې لپاره مهم تصميمونه ونيول او په يو لړ پراخو فرهنګي فعاليتونو يې لاس پورې کړ.

د خلکو هوښياري او مطبوعات:

د مطبوعاتو په اړه د حکومتونو د هوښيارۍ په باره کې ښايسته ډېرې خبرې وشوې، خو مطبوعات د حکومت په نسبت د خلکو له هوښيارۍ سره ډېره ژوره رابطه لري. مثلاً دا خبره ډېره مشهوره شوې ده چې انګرېزان ډېره زياته هوښياري لري، دا هوښياري د دوی خاصه ازلي برخه نه ده بلکې مطبوعاتو په دوی کې راپيدا کړې ده. هغه وخت چې په انګلستان کې صنعتي انقلاب په چټکۍ سره پرمخ روان و او د دغه هېواد پياوړي بحر يې هرې خوا ته د سمندرونو سينه څيرله او نويو نويو مستعمرو ته يې لارې ايستلې، هوښيارو انګرېزانو به دا خبره کوله چې که چېرې د انګلستان ټول صنايع په ټپه ودرېږي او بېړۍ يې هم له چلېدو څخه پاتې شي، که

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوازې د ټايمز اخبار ورته پاتې شي د دغو ټولو زيانونو تلافي به وکړي. وايي انګرېزان د خپل ورځني عادت له مخه بايد د سهار ناري د چايو د پيالې تر څنګ يو اخبار هم د ميز له پاسه ولري چې د چايو له غوړپونو سره يو ځاى يې ولولي. يعنې دوى هر سهار بايد خپل ځان او هم بايد خپل فکر تغذيه کړي يا خپل عقل پوخ کړي.

امريکايان چې د انګرېزانو سکني تربرونه بلل کېږي هغوى هم له مطبوعاتو سره مينه په ارث کې ورسره وړې ده. په امريکې کې يوې ښځې چې موږ يې "عاجزه" بولو له عجيبې هوښيارۍ څخه کار اخيستى دى چې د ژورناليزم تاريخ يې نه شي هېرولى. دا ښځه مېرمن اګيروال نايمن نومېده په ميليو کي جورنال (Miluo Kee Journal) خپله ونډه د هارورډ پوهنتون ته وسپارله چې له دغو پيسو څخه د ژورنالسټانو لپاره د فيلوشپ د يوې ټولنې په جوړولو کې کار واخلي. ددې ښځې آرزو دا وه چې دغه پوهنتون د "نايمن فيلوشپ" په نامه داسې يو تربيوي او مطالعاتي مرکز جوړ کړي چې د ژورنالستانو د مسلکي کفايت او علمي سطحې د لوړولو سره مرسته وکړي. دغه فيلوشپ ژورنالستانو ته موقع ورکوله چې يو کال له خپلو اړونده خپروونکو موسسو څخه رخصت واخلي او پر دغه تربيوي او مطالعاتي مرکز کې د خپلې خوښې وړ موضوعات زده او مطالعه کړي. د نايمن ملګرو (Nieman Fellows) دا ټولنه له ۱۹۳۸ کال راهيسې په کار بوخته ده. د دې ټولنې هدف ژورنالستانو ته فيلوشپ ورکول دي څو د ژورنالستانو مسلکي او علمي معلومات بيا بيا تازه کړل شي. ژورناليزم د عـامـه مـفاهمې (Mass Communication) يوه لويه برخه ده او لکه چې پوهان وايي کميونيکشن په خپله يو جامد شى نه دى، بلکې هغه يو فعاليت (activity) دى او ژورناليزم

هم ددې فعالې هستې د يوې برخې په توګه روانۍ او تازه ګۍ ته ضرورت لري.

د ژورنالستانو د مسلکي او علمي معلوماتو د بيا بيا تازه کولو له پروګرامونو څخه دغه په زړه پورې نتيجه ترلاسه شوې ده چې نن سبا د امريکې د ډله ييزې مفاهمې لوى طاقت چې زور يې له اټومي طاقت څخه کم نه دى په مطلقه توګه، په مستقيم، ډول يا په غير مستقيمه توګه د ژورنالستانو په لاس کې لوېدلى دى. تر دې چې د راډيو او تلويزيون غونډې لويې حکومتي وسيلې هم په داسې توګه د ژورناليستانو له خوا چلول کېږي چې په خپلو حکومتونو هم انتقاد کوي يا د حکومت د مخالفينو نظريات منعکس کوي. هلته د حکومت او د مخالفينو تر منځ شخړې او جګړې د ګوليو د ويشتلو په ځاى د الفاظو او کلماتو د تبادلې په بڼه سرته رسېږي، خو دا الفاظ هم بې حسابه او بې سنجشه نه دي، هر لفظ او کلمه په مسلکي او اخلاقي وزنونو تلله کېږي. همدارنګه په انګلستان کې د بي. بي. سي راډيو او تلويزيون چې خپروني يې زموږ د غوږونو او سترګو له لارې زموږ په ماغزو کې نفوذ کوي، دواړه د حکومت له خوا تمويلېږي او د دولت ملکيت ګڼل کېږي. خو دولت حق نه لري چې د هغو په داخلي چارو او نشراتي پاليسۍ کې مداخله وکړي.

دغه خپروونکې لويه دستګاه د خپل منشور له مخه د ګورنرانو د يو هيئات له خوا اداره کېږي. دا ګورنران زموږ په اصطلاح واليان يا نائب الحکومه ګڼان نه دي چې په هر قلم او قدم کې د حکومت د نمايندګۍ يا نيابت دندې په غاړه ولري بلکې دلته ګورنر د يو کتونکي په توګه کار کوي، نو د ګورنرانو هيئت په معنى او مقصد زموږ له "کتونکې ډلې" يا "کتونکې جرګې" سره برابره راځي. دا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بي، بي، سي د مسلکي کدرونو مهارت دی چې معاشونه له حکومت څخه اخلي خو د حکومت تر اغېزې دومره نه راځي چې خپله مسلکي آزادي ونه شي ساتلی.

د مطبوعاتو لپاره زموږ خپل معيارونه:

موږ په دې بحث کې د مطبوعاتو د آزادۍ او مسوليت موضوع د بېلابېلو هېوادونو او د تاريخ د بېلابېلو شخصيتونو له نظره وڅېړله. له دې نسباً اوږده بحث څخه دوې مهمې نتيجې ترلاسه شوې، يوه دا چې د مطبوعاتو آزادي هم ضروري او هم واجبه ده. هوښيار او کامياب حکومتونه هغه دي چې د مطبوعاتو معقوله او اخلاقي آزادي ومني او ويې زغمي. بله پايله يې دا ده چې د مطبوعاتو د آزادۍ د ساتلو او له مسوليت څخه د هغو د ژغورلو لپاره اخلاقي کودونه يا ناليکل شوي قوانين له ليکل شويو قوانينو څخه زيات د منښت او درنښت وړ دي. په دې بحث کې زموږ د پوهانو او څېړونکو له علمي مقالو څخه اقتباس شوی مطالب (چې لوړ ذکر شوي دي) دا رانښيي چې د اسلام مقدس دين د ابلاغ او اعلام او بالاخره د مطبوعاتو د اهميت، او د هغو د آزادۍ او مسوليت د حدودو د ټاکلو په کار کې له لويديزې نړۍ څخه ډېر وړاندې والی لري. زيات شواهد دا حقيقت ثابتوي چې د اسلامي حکومت پوهو او مسوليت احساسوونکو مشرانو په تېره راشدو خلفاوو سم انتقادونه په سړه سينه زغملي دي او غوښتي يې نه دي چې خپلې ځينې شخصي نيمګړتياوې د وليو منځ ته يوسي او هلته يې داسې پټې کړي چې د خپلو سترګو نظر يې هم ورباندې ونه لګېږي.

هر څوک پوهېږي چې انتقاد د آزادو مطبوعاتو روح دی، له بلې خوا د ديني جيدو علماوو له څېړنو څخه څرګندېږي چې انتقاد جايز دی، خو بې ځايه پېغور ورکول، د چا سپکاوی کول، غيبت کول، بهتان کول او د چا محرميت رسوا کول له ناروا او ناوړو کارونو څخه دي. البته له طبيعي او اجتماعي پېښو او له ټولنيزو واقعيتونو او سياسي حرکتونو څخه د خلکو خبرتيا چې د نننې ژورناليزم اصلي مقصد دی، نه يوازې شرعاً جايز عمل دی، بلکې يو ضروري او لازمي کار هم دی.

انتقاد که پېغور؟

زموږ لپاره په خاص ډول د پوهېدو وړ يوه موضوع د "انتقاد" او "پېغور" تر منځ توپير پېژندل دي. د ځينو افغان پېژندونکو پوهانو له نظره پېغور په حقيقت کې هغه اخلاقي طاقت دی چې د پښتونولۍ ټول کودونه او نورمونه (ناليکل شوي قوانين او اخلاق) په سمه لار برابروي.که خبره داسې وي، نو پيغور هغه "بې نومه قاضي" دی چې د يو افغان د وجدان په محکمه کې ناست دی. دا پېغور دی چې په افغانانو کې پر خپل ځان د انتقاد کولو روحيه پياوړې کوي. دوی بايد داسې کارونه ونه کړي چې نور ورته د پېغور ګوته ونيسي. دوی بايد تل له داسې کارونو څخه ډډه وکړي چې "پور او پېغور" ولري. د "پور" موضوع هغه وخت منځ ته راځي چې چا يو داسې کار کړی وي چې د ولسي قوانينو له مخه جرم وبلل شي، خو د پېغور خبره له ټولنيزو نورمونو څخه د غاړې غړولو له امله هم راپيدا کېږي. مثلاً د يو چا له کوره د مېلمه وږي وتل- که پور نه لري پېغور خو ضرور لري. افغانان که ځانونه له پېغوره ساتي نو دا هڅه هم کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په عادي حالت کې چا ته د پېغور خبرې ونه کړي. ځکه چې کېدای شي پېغور ځينې خلک له خپل کور او کلي څخه وتلو ته مجبور کړي. کله کله يو پېغور د بېلابېلو کورنيو او يا قبيلو تر منځ د دوامداره جنګونو ، شخړو او دښمنيو سبب ګرځېدلی دی. خو د پېغور دا ډول منفي اغېزې دا معنی نه لري چې پښتانه دې په خپلو کې يو د بل ښو يا بدو خبرو يا دا ډول کارونو ته ګوته نه نيسي. يو مفکر چې غوښتل يې مفکوره يې په ټوله نړۍ حاکميت ولري، د پښتنو ټولنه يوه فطرتاً ډموکراټيکه ټولنه وبلله؛ همدغسې يوه خبره د ځينو نورو غربي محققينو له خوا هم ليکل شوې ده. د پښتنو ټولنيز کړه وړه تر ډېره حده دا ډول خبرې رښتيا کوي. خو انتقاد د ولسواکۍ يا جمهوريت روح دی. نو که پښتانه په رښتيا سره ولسواک يا ډموکراټيک خلک وي، نو بايد انتقاد وزغمي. د پښتنو له مرکو او جرګو څخه په خپله ثابتېږي چې د پښتنو مشرانو په درندو غونډو کې انتقادونه په سړه سينه زغمل کېږي. خو د مرکو جرګو هغه ماهران چې د "سپينو خبرو " يا د "خبرو سپينولو " مهارت لري، داسې يو مهارت هم لري چې د ګوته نيولو (انتقاد) او پېغور تر مينځ کرښه وباسي. په مرکو او جرګو کې کله چې يو څوک وغواړي چې د چا له خبرې سره توافق ونه لري، نو هغه په بې پروايۍ نه ردوي، بلکې له يو ښه تمهيد څخه کار اخلي مثلاً وايي: "تا ښه خبره وکړه خو که زه نه وم تېروتلی نو رښتيا خبره دا ده چې... "

نور داسې مهارتونه ډېر دي چې په پښتنو کې يې د انتقاد روحيه ساتلې او پاللې ده.

ژورناليزم او انتقاد:

په زياترو شرقي هېوادونو کې عام تصور دا دی چې د اخبارونو مخونه د جنګ هغه ډګرونه دي چې په کې د ګوليو پر ځای له لفاظيو څخه کار اخيستل کېږي. هغه لفظونه، کلمې او تصويرونه چې زموږ د ټي، وي يا راډيو آنټنونه يې را اخلي په حقيقت کې د تبليغاتي جګړو بمونه دي چې زموږ د کورونو د بامونو په خوا راويشتل کېږي. خو رښتينی ژورناليزم په حقايقو باندې سترګې نه پټوي او نه ورباندې خوله بنده ساتي، مګر تل دا هڅه کوي چې خپله لمنه، تر ممکنه حده، له تبليغاتي او پروپاګندي جګړو څخه پاکه وساتي. ژورناليزم آزادي ډېره زياته خوښوي تر دې چې غواړي خپله غاړه د لفاظيو له ښکلې غاړکۍ څخه هم آزاده وساتي. يوازې هغه وييونه او لفظونه يې خوښ دي چې د مطلب په روښانولو کې يې اغېزه تر نورو ډېره ښه وي.

ژورنالسټيک متنونه اصولاً او معمولاً د صفتونو (Adjectives) په نسبت له فعلونو (Verbs) څخه ډېر ډک وي. چې د هر چا او هر شي ښه والی يا بد والی د هغوی له کار او کردار څخه څرګندېږي. تکړه ژورناليستان په خپله د "ښه" يا "بد " قضاوت نه کوي، بلکې پېښې او قضيې په بيطرفانه ډول داسې ليکي چې لوستونکو له خوا د پوښتنو کولو زمينې په کې تقريباً له منځه تللې وي. مثلاً يو ژورناليسټ داسې نه ليکي چې (Y) ډېر فعال يا اکټيو سړی دی خو (Z) يو ټمبل يا پسيف انسان دی. هغه د "وای" او "زيډ" دواړو لړ او ډېر کارونه لکه څنګه چې دوی کړي وي هماغسې ليکي او له هغوی څخه د يو "فعال" بللو او د بل "ټمبل" ګڼلو قضاوت لوستونکو ته سپاري. بله خبره دا ده چې يو سړی که هرڅومره ښه ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارونه وکړي دا هم کېدای شي چې ټول کارونه یې ښه نه وي نو که د یو چا ټول ښه ښه کارونه په یادښت کې راوستل شي او بد کارونه یې له نظره واچول شي یا په معکوس ډول د یو بل چا ټول بد کارونه ولیکل شي او په ښو کارنو یې سترګې پټې کړی شي، که څه هم په دې ډول لیکنو کې حقایق رالوڅ شوي وي خو له دې امله چې هغه په یو اړخیز ډول لیکل شوي دي نو داسې لیکنې پروپاګندي اړخ نیسي، چې د ژورنالیستانو له نظره په معیار برابرې لیکنې نه دي. ځکه چې "د حقایقو د موازنې" ساتلو هڅه په کې نه ده شوې. نو د ژورنالیزم له نظره که څوک وغواړي چې کارونو، جریاناتو او حالاتو ته په انتقادي سترګه وګوري له هرڅه نه دمخه باید په دې فکر کې وي چې حقایق باید له رنګینو لفاظیو څخه قربان نه کړي. د یو چا یا یوې موضوع یا یو حالت ټول مثبت او منفي اړخونه له نظره تېر کړي بیا داسې یو څه ولیکي چې په لیکنه کې یې د "حقایقو د انډول" د اصل مراعات شوی وي.

انتقاد او ادبي/ هنري دنیا:

په ادبي او هنري دنیا کې د انتقاد لاره د ویښته هومره نرۍ ده. اصلاً د "نقد" لفظ پر هغې نرۍ کرښې دلالت کوي چې د اصیلو او کم اصلو زرو د معلوملو لپاره په محک باندې ایستله کېږي. هغه څوک چې دا کرښه وباسي په خپله د ښه استعداد او صلاحیت خاوند وي. هرڅوک نه شي کولی چې د کرښو په ایستلو سره د زرو قدر او خصوصیات معلوم کړي په ادبي او هنري نړۍ کې هغه کسان په شعرونو، داستانونو او نورو ادبي آثارو سم انتقادونه کولای شي چې د دغو آثارو له ټولو هنري او ادبي خصوصیاتو سره آشنایي ولري.

لیکوال باید له هغو نریو لارو څخه روغ او رمټ تېر شي چې په دیني لحاظ ادبي لیکنه له عیب جویۍ، سپکاوي، غیبت او بد ویلو څخه پاکه وساتي. همدارنګه د پښتونولۍ د کوډونو او نورمونو له مخه، ادبي لیکنې باید په هېڅ وجه د پېغور رنګ پیدا نه کړي ځکه چې له پېغور څخه پیدا شوې کینې او نفرتونه، ژر له زړونو څخه نه وځي او له بده مرغه په ادبي ټولنو کې هم، ناوړې تربګنۍ او ګوندۍ راپیدا کوي. که څه هم ښکلي الفاظ د ادبي لیکونو رنګ او خوند ورزیاتوي، خو په دې ډول لیکونو باندې هم باید د بې ځایه لفاظیو د رنګونو له تپلو څخه ډډه وشي.

تکړه ادبي لیکوال هغه دی چې په مناسبو الفاظو او کلماتو کې په محک باندې ایستل شوې کرښې په خپل اصلي شکل سره تجسیم کړی شي او قوي ادبي او هنري آثار له کمزورو او بې محتوی آثارو څخه هغه شان جلا کړي لکه ماهر کسان چې په "نقد" سره اصیل زر له کم اصلو زرو څخه بېلوي. دا کار هغه وخت په ښه توګه سرته رسېدلی شي چې انتقاد لیکونکي په خپله هم د ادبي او هنري معیار خاوندان وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د هوا جنګیالی څپې

د هوا جنګیالی څپې

زما د ځوانۍ د ځوښ دوره د ختیځ او لویدیز تر منځ د سړې جګړې په یوه ډېره سړه فضا کې چې زړونه یې هم سړول تېرېدله، دا وخت زه د اصلاح ورځپاڼې (چې خپل عمر یې جمهوریت، د ثور انقلاب او... ورځپاڼو ته وبانښه) مسلکي غړی او راپورټر وم هغه وخت د اصلاح او انیس ورځپاڼو تر منځ سخته سیالي روانه وه، خو شرایط داسې وؤ چې د هېواد دغو دواړو نامتو ورځپاڼو نه شو کولای چې تازه خبرونه او نور ابتکاري موضوعات خپاره کړي. نو دواړو ورځپاڼو به د امریکې او روس د سفارتونو د پولیټنونو د راوړونکو لارې ځارلې، ځکه چې د دواړو ورځپاڼو تر منځ ایزنهاور (د امریکې د یو پخواني جمهور رئیس) او خرسچوف (د شوري اتحاد د یوه پخواني حزبي او دولتي مشر) د ویناوؤ په خپرولو کې د لومړي کېدو توده سیالي را پیدا کړې وه، دا هغه وخت وؤ چې ازنهاور او خروسچوف په خپلو ناندریو کې یو بل ته د چا خبره غاښ ماتوونکي ځوابونه ورکول. کله به چې د ورځپاڼو دفترونو ته دغه بولیټنونه راورسېدل نو ترجمانانو به ډېر ژر د هغو په ترجمه کولو لاس پورې کړ او ژر به یې د دغو ویناوو لومړي پراګرافونه به یې ترجمه او په بیړه به یې مطبعې ته واستول، د سانسور وېره نه وه ځکه چې د سانسورونکو له نظره هم پردی غم نیم اختر ګرځېدلی ؤ. دواړو ورځپاڼو هڅه کوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د هغه وخت د نړۍ د نامتو سیاستوالو د ویناوو لومړي پراګرفونه چاپ ته د چمتو اخبارونو په لومړیو مخونو کې راولي. د «نوربیا» عبارت به د مخه ترتیب شوی وؤ بس چې څنګه به د کومې وینا د سر څو خبرې د جوړې شوې صفحې په قالب کې واچولې شوې «نوربیا» به هم ورسره یو ځای واچول شو او د اخبار چاپولو کار به روان شو.

که څه هم ظاهراً د سړې جګړې د ناندریو څپې دومره نه وې چې توپاني بادونه ورڅخه جوړ شي خو نړیوالو دا ویره درلوده چې له خولو څخه دا ډېر وتلي پوکي کولای شي چې تر سرې لاندې پټ اورونه به په لمبو راولي او لویه نړیواله جګړه ورڅخه جوړه شي. د همدغې وېرې تر احساس لاندې د هغه وخت یو تکړه رسام (مصور) د درېیم نړیوالې جګړې یو تصویر جوړ کړی وؤ، په تصویر کې له هرې خوا د وېشتل شویو توغندیو رڼاګانې او برېښناوې یوه له بلې سره اوبدل شوې وې. رښتیا خبره دا ده چې د دغه تصویر په لیدو سره زه هم یوې عجیبې واهمې واخیستلم فکر مې کاوه که دا جګړه ونښلي هر شی به د اور په لمبو کې لولپه شي.

افغانستان ته له هرې خوا راغلو انقلابونو زموږ په هېواد کې د هغه رسام تصور په حقیقت بدل کړ. دې انقلابونو زموږ هېواد ته داسې ډول جګړې راوستلې چې موږ یې تر دې دمخه تصور نه شو کولای. په دې جګړو کې د شرق او غرب په لاسونو جوړ شوي هر ډول راکټونه او توغندي وتوغول شول، نورې د لویو او کوچنیو وسلو ډول ډول ګولی هم د ګلیو په څېر پکې وورول شوې. د ډېرو شپو په تورو زړونو کې به ډول ډول رڼاګانې او برېښناوې سره اوبدل کېدل، ګواکي د کابل په هغو شپو ورځو کې چې خلقي انقلاب خپل واک اسلامي

انقلاب ته سپارې د هرې شپې په توره تخته باندې د لویې نړیوالې جګړې تابلو رسامي کېدله.

د راکټونو، توپونو او ټوپکو د ډزو ترڅنګ قلمونه مایکروفونونه او کامرې هم په جنګ اخته وې، دوی د یوبل ډول فرمایشي انقلاب د بریالیتوب لپاره جګړې کولې، نړیوالو په دې ډول انقلاب باندې «د اطلاعاتو تود انقلاب» یا «د میډیا انقلاب» نومونه اېښي دي. شرق او غرب دواړو هڅه کوله چې هر یو په خپله ګټه د میډیا خپل خپل انقلابونه پلي کړي، په وسله والو او پوځي جګړو کې د توپونو او راکټونو غږونه ډېر لوړ وو، خو د میډیا د غږونو په څېر پراخه او دوامداره نه وو.

هر چا او هرې ډلې چې په افغانستان کې د کوم انقلاب د راوستلو لپاره متې نغښتې دي، لویه هڅه یې دا وه چې په لومړۍ مرحله کې د افغانستان راډیو ونیسي او له هماغه ځای څخه خلکو ته وښیي چې دوی «پر فضا، مسلط دي» د دې لنډ عبارت جامع مفهوم دا دی چې هوایي ځواکونه د انقلابیونو په کنټرول کې دي، په هوایي ځواکونو کې یوازې هغه الوتکې شاملې نه دي چې د یو هېواد له سیاسي سرحدونو څخه د باندې وتلی نه شي. بلکې د هوا هغه بې شمېره لنډې او اوږدې څپې هم په هوایي ځواکونو کې شاملېږي چې د هېوادونو سیاسي پولې ماتوي او هر چېرې د خبر او نظر (News and Views) بارانونه اوروي.

هر چاته دا حقیقت څرګند دی چې د خلقیانو-پرچمیانو د کودتا په جریان کې د افغانستان راډیو د قوماندو مرکز ګرځېدلی و. کله د چا هېرېږي چې په یوه بله خاصه مرحله کې د راډیو افغانستان او راډیو تاجکستان تر منځ د څپو د جګړې یوه عجیبه یا ښایي یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نادره پېښه وشوه. په دې جګړه کې د تاجکستان راډیو زوروره شوه او د کابل راډیو غږ یې په ستوني کې وچ کړ په دې ډول پخوا له هغه چې ببرک کارمل د یو توغندي په څېر له نړېدلي شوروي اتحاد څخه راوویشتل شي، د دې له ژبې څخه د ثبت فیته یا کسټ جوړ شوی او غږ یې د تاجکستان د راډیو په څپو کې د افغانانو د زړونو او دماغونو په قلمرو تیری وکړ او په دې توګه یې زموږ په هېواد کې د میډیا جګړې هم یوې حادې مرحلې ته ورسولې.

د دې جګړې لپاره د افغانستان راډیو حوصله زیاته کړل شوه بلکې هغې څو نورې راډیو ګانې هم وزېږولې چې هغه د کابل راډیو، افغان غږ، وطن غږ، آسمائی غږ په نومونو یادېدلې، همدارنګه د هېواد د (دیارلس) ولایتونو په مرکزونو کې د راډیو سټېشنونه جوړ کړل شول.

په سیمه کې د خپرونو سیالۍ، کابل ټلویزیون، د عروج ډېرې لوړې پوړۍ ته ورساوه. نړېدلی شوروي اتحاد په کابل کې د «شمشاد» په نامه د ټلویزیوني دستګاه په فعالولو سره د پروپاګندې جګړې ډېره لویه اډه جوړه کړه. دغې د (۷۲) چینلونو درلودونکې دستګاه ټوله سیمه د ټلویزیوني خپرونو، مخابروي، استخباراتي شبکو په یو ډېر پراخ جال کې راونغښتله. دستګاه د ایران او پاکستان په سرحدونو کې د دغو هېوادونو د ټلویزیونونو د خپرونو مخه نیوله او د کابل او روسیې د ټلویزیونونو خپرونې یې د نړۍ هرې برخې ته رسولې او د افغانستان په (۱۳) ولایتونو کې یې د ټلویزیون سټېشنونو ته هم تیار جوړ شوي پروګرامونه لېږدول. د شمشاد د دستګاه له لارې د ډاکټر نجیب د شلو دقیقو یوه مرکه د افغانستان لپاره (۱۶۰۰۰) ډالرو په بیه تمامه شوه. د شمشاد دستګاه

څلورویشت ساعته فعاله وه. نو که چېرې د څلورویشتو ساعتونو دقیقې وشمارو او هغه د نجیب د شلو دقیقو له لګښت سره پرتله کړو او ځینې استثنأت لکه زهرناک پروپاګندې او د هنري فلمونو ښوونې ورڅخه وباسو نو بیا دا اندازه لګولی شو چې تبلیغاتي جګړې د کابل او مسکو د رژیمونو د اوږو بارونه څومره درانه کړي وؤ. طبیعي ده چې دا ټول بارونه بلاخره د افغانستان پر ملت تحمیل کېدل. په حقیقت کې همدغو درنو تسلیحاتي او تبلیغاتي بارونو د کابل او مسکو د رژیمونو ملاوې ماتې کړلې. البته د دوی په مقابل کې د مقاومت کوونکو په خولو لاسونه نه وو ایښول شوي. د مجاهدینو په نامه هم اووه راډیوګانې فعالې وې چې دوو یو په فدرالي آلمان، یوې یې په ایران او نورو سیارو راډیوګانو په افغانستان کې خپرونې کولې.

په افغانستان کې د کابل د رژیم تر ماتې وروسته کله چې د اقتدار لپاره د تنظیمونو تر منځ جګړې پیل شوې نو قلم، مایکروفون او کامرو هم د توغوندیو، توپونو، بمونو او ماینونو ترڅنګ په دې جګړو کې برخه اخیستې وه په دغه وخت کې دوه ټلویزیونونه فعال وؤ. چې یو یې د کابل په ښار کې او بل یې د کابل ښار په جنوبي څنډه چارآسیاب کې خپرونې کولې، د کابل ښار ټلویزیوني دستګاه د استاد رباني او احمدشاه مسعود او د چارآسیاب ټلویزیون د ګلبدین حکمتیار څېرې ښودلې، چې د دوی جدي ویناوو د پخواني رژیم د واکمنو تر منځ د سیالیو مسابقه په نوي رنګ او خوند کې خلکو ته ښودله.

دا وخت د تنظیمونو تر منځ په ډېرو خونړیو او تباه کوونکو جګړو کې د بي. بي. سي دوه افغاني راپورتران حامد علمي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس جلیل راښکیل شوي وؤ. حامد علمي د کابل حالات له دوزخ سره تشبیه کړل او ویې ویل چې د کابل د خلکو په ژوند او شتمنیو اورونه بل شوي وؤ، خو یو د بل له حالت څخه خبر نه وؤ. د کابل راډیو لګیا وه ترانې یې ویلې چې خلکو ورڅخه سخته کرکه لرله. حامد علمي د خپلې خبرې نه وروسته چې بي. بي.سي ته په خپل لیکلې راپورټ کې کړې وه خپلې پښې سپکې کړلې او له افغانستان څخه ووت خو میرویس جلیل د قهرناکو سترګو د وړاندې د کابل د حالاتو په باره کې راپورونو لیکلو ته مجبور شوی وؤ، د یو ژورنالیست لپاره تر ټولو بد هغه حالت وي چې د جګړې یو اړخ هغه بوځي او د یوه غونډۍ له پاسه یې ودروي او بیا د «ولیکه» قومانده ورکړې. په د غسې حالاتو کې مسلکي بې طرفي په سخته توګه زیانمنه کېږي. نو یو ژورنالیست نه شي کولای چې د جګړې د بېلابېلو اړخونو تر منځ حقایق پرتله کړي او موازنه یې وساتلی شي. په دې ډول شرایطو کې د جګړې هغه اړخ چې په خپاره شوي خبر کې خپله ګټه و نه ویني نو خبر لیکونکی د مخالف ګروپ په کتارونو کې دربدلی ګڼي، داسې هم شوي دي چې یو تنظیم دا فکر کړی وي چې په دې وخت کې د جګړې د حالاتو بیانول د دوی له هدفونو سره مرسته نه شي کولای، نو بیا یې دا هڅه کړې ده چې د یو ژورنالیست خوله د تل لپاره بنده او قلم یې ماته کړي. شهید مرویس جلیل د همدغسې غمیزې ښکار شو.

په هغو ناوړو حالاتو کې چې په افغانستان کې د طالبانو او د شمالي اتحاد تر منځ جګړو یو مزمن حالت غوره کړی ؤ، تبلیغاتي جګړو هم یوه توپاني بڼه نیولې وه.

د کینو او بدنیتیو تورو وریځو د تنویر د ټولو وسیلو په مخ کې تورې پردې جوړې کړې وې. موږه لیدل او اورېدل مو چې د

شاوخوا راډیوګانو د افغانستان په باب پوره او سوچه حقایق نه بیانول، بلکې د خپلو خپلو ماهیانو د نیولو لپاره د اوبو خړولو په غیر مسلکي خپرونو لګیا و.

اوس اوس د اجتماعي، اقتصادي او سیاسي حالاتو څېړونکي احساسوي چې ایکانوپالیټیک په ګړندۍ توګه د جیوپولیټیک ځای نیسي او اقتصادي جغرافیا د سیاسي جغرافیا نه زیات اهمیت پیدا کوي. ورسره جنګیالۍ مېډیا هم خپلې موخې او مخې بدلوي.

د انګلستان یوې تجارتي راډیو یو کارټون چې د چیریکي جګړې کالي یې اغوستي دي او سترګې یې د وحشت او دهشت اورونه بادوي، په یوه ډېر ښکلي چوکاټ کې راویستلي او هغه یې په داسې یو ځای کې ځړولي دي چې له هرې خوا او د هر چا نظر ورجلبوي د کارټون په لاس کې یو مایکروفون داسې ورکړل شوی دی لکه چا چې تمانچه په لاس کې نیولي وي تر کارټون لاندې یې داسې لیکلي دي: «د چیګېورا کوم بچی به تاسې ته وښیي چې د مېډیا طاقت څومره ډېر زیات پیاوړی دی.[1]

د یو بل انګریزي ټلویزیون (ITN) د خبرونو مدیر فیل موګر ویلي دي چې ټلویزیون یو ستر جنګي طاقت دی او موږ باید دا حقیقت هېڅکله هېر نه کړو همدارنګه د بي.بي.سي د پروګرامونو یو پخواني مدیر برین ویټام ویلي دي: موږ باید دا خبره له یاده و نه باسو چې ټلویزیون د لوړو انساني صلاحیتونو مولود دی. خو دا یو داسې

[1] چیګېورا (Che Gevara) د کیوبا یو چیریک وؤ چې د فیډل کاسترو ترڅنګ یې چیریکي مبارزه کوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاقت هم دی چې جګړې پیلوي لکه چې یو بل مسلکي سړي جوزف کراند وایي له خولې څخه په وتلیو الفاظو کې په تېره که هغه د راډیو یا ټلویزیون له لارې خپاره شوي وي ډېر لوی طاقت شته. په دې کې شک نشته چې لیکل شوي مطالب تر عادي خبرو پر زړونو ډېره اغیزه لري خو اوس موږ په داسې یوه زمانه کې ژوند کوؤ چې پر خلکو باندې د یو لوی ویاند «نطاق» د ژبې اغیزه د یو ستر لیکوال د قلم له اغیزې څخه زښته زیاته ده. (۱)

د بي.بي.سي ټلویزیون د مرکو په یوه پروګرام باندې د (Hard Talk) نوم ایښودل شوی دی. کله چې دغه پروګرام پیلېږي د سکرین مخ سرو لمبو نیولی وي، لمبې چې لږ څه کښېني د وسپنې په یوې سرې او په اور پخه ټوټه باندې د (Hard Talk) عبارت راښکاره شي چې مانا یې سختې خبرې دي او سختې خبرې زموږ په اصطلاح د جنګ د خبرو مانا هم لري ښایي د بي.بي.سي. وال سختې خبرې زموږ د جنګ خبرو ته کټ مټ ورته نه وي، خو د مقابلې خبرې ضرور دي د هغه چا مخ چې د بي. بي. سي لپاره مرکه کوي داسې په ناڅاپي توګه له یوې تیارې څخه رایستل کېږي لکه چې د یو زمري مخ په ناڅاپي توګه د یو ځنګل څخه راوځي دا صحنه په خپله داسې یو کیفیت ښیي چې مرکه کول آسانه کار نه دی او په یو زمري باندې د مخامخ ورتګ همت او جرئت غواړي.

زموږ د ژورنالیزم یو استاد د مشیګن د پوهنتون پروفیسر جالف به دا خبره کوله چې تر ټولو ناکامه مرکه هغه ده چې د دوو ویرېدونکو ترمنځ شوي وي. یانې دا چې په یوه کې دا ویره ننوځي چې دی په څنګه د نړۍ کوم مهم سیاستوال او د یوه لوی هېواد د ولسمشر سره خبرې کوي یا یو ولسمشر داسې وګڼي چې له یو مایکرفون یا یوه

کامرې سره مخامخ کېدل د نړۍ د ټولو خلکو غوږونو او سترګې د ده په خوا متوجه کوي او همدغې یوې اندېښنې د ده په زړه کې یوه وېره را پیدا کړې.

د پاملرنې وړ یو بل مهم ټکی دا دی، جنګیالان چې څومره د خپلو مخامخ وسله والو سیالانو سره دښمني لري، ژورنالیستانو ته د هماغسې دښمنۍ په سترګه ګوري. په مسکو کې د یو برتانوي ټلویزیون (ITN) نماینده جولیان منیسون وایي چې له ژورنالیستانو سره د جنګي طاقتونو دښمني قصدي بڼه لري، هیڅ وخت هم کوم پوځ نه غواړي چې څوک یې د جنګي عملیاتو په باره کې خبرونه ولیکي او یا د انتقاد ګوته ورته ونیسي په تېره روسیان له دې خبرې څخه ډېر بد وړي ځکه دوی غواړي چې په چیچنیا کې د خپلو پوځیانو هغه احساسات د خلکو له نظره پټ وساتي چې تنفر او وېرې دواړو په دوی کې را پیدا کړي دي له همدغه امله د روسیې پوځ مطبوعاتو او دمېډیا نورو وسیلو ته په هغه سترګه ګوري چې خپلو دښمنانو یانې د چیچنیا مجاهدینو ته ورباندې ګوري.

یو بل ریوټ وایي چې هر کال د مېډیا په آزادۍ باندې لږ او ډېر (۱۵۰۰) یرغلونه کېږي چې په هغو کې د ژورنالیستانو او لیکوالو وژلو او نیولو اود سانسور پېښې هم شاملې دي. د مثال په ډول یوازې په تاجکستان کې له ۱۹۹۱م کال څخه را وروسته یانې په هغه هېواد کې د خپلواکۍ له اعلامیې راهیسې (۳۰) تنه ژورنالیستان وژل شوي دي. ۱۹۹۴ کال په خاصه توګه د ژورنالیستان په مقابل کې د تشدد یو کال و. په دغه کال (۱۱۵) تنه ژورنالیستانو ووژل شول. د (۴۸) ژورنالیستانو سرونه له دې امله پرېکړل شول چې دوی ولې د روندهاله جنګونو څخه دنیا خبروله. (۱۹) تنه نور یې د الجزایز په

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړو کې ووژل شول. دوه سوه نور الجزایري ژورنالیستان د جګړو له امله له خپل هېواد څخه وتښتېدل، (۷) تنو راپورټرانو د بوزنیا په جګړو کې خپل ژوند له لاسه ورکړ. د خطر په نورو ساحو لکه فلپاین، چین، عراق، ایتوپیا او کویټ کې هم ژورنالیستانو له کوابنونو سره مخامخ شوي وو، لکه چې د ۱۹۹۵م کال تر پایه پورې په ۲۲ هېوادونو کې ۱۸۲ تنه ژورنالیستان جیلونه ته استول شوي وو.

د افغانستان دوه نامتو لیکوالو پوهاند ډاکټربهاوالدین مجروح او عزیز الرحمن الفت همدرانګه یو راپورټر میرویس جلیل له مېډیا سره د زور د خاوندانو په جګړو کې شهیدان شول. یو بل لیکوال او ژورنالیست محمدحسن ولسمل څه موده د پاکستان جیلونو ته اچول شوی وؤ، د هغو لیکوالو او ژورنالیستانو شمېر ماته نه دی معلوم چې د کابل د رژیم په زندانونو کې یې شپې او ورځې شمېرلې دي. د هغو شمېر زیات اټکل کیدای شي چې یو شمېر یې له منځه وړل شوي هم دي. یو ډېر زیات شمېر یې له خپل ګران هېواد څخه وتلو ته مجبور شوي دي.

په مرکو کې لا بېلابېلو منابعو سره د ژورنالیستانو د ذکاوتونو په جګړو، په تجارتي سیالیو کې د اعلان جوړونکو له مسابقو یا په تودو جګړو کې د ژورنالیستانو د تلفاتو او ربړونو څخه وو، هغه مېډیا د سړې جګړې په جریان د لوی طاقت په توګه په کار اچول کېدله. د وخت سوپر طاقتونو هغه وخت ځومره پیسې چې د وسلو په سیالیو کې لګولې تقریباً هغومره لګښتونه یې په خپلو پروپاګندي سیالیو کې کول. د دریېمې نړۍ په هېوادونو کې د ماغزو مینځل او د عامه افکار تخریب د دغو سیالیو له غټو هدفونو څخه وؤ.

د شرق او غرب تر منځ د سړې جګړې په موده کې د یونیسکو لوی مدیر A.M.Mbow ویلي وؤ چې د ډله ییزې مفاهمې وسایل د ادی په لوی طاقت بدلېږي او هر سوپر طاقت غواړي چې دغه لوی طاقت چې محرکه قوه یې د برېښنا او اټم له انرژیو څخه کمه نه ده په خپل لاس کې ولري.

له دې خبرې نه ډېر کلونه وروسته هغه وخت چې یو سوپر طاقت یانې پخوانی شوروي اتحاد په افغانستان کې د سختې ماتې خوړلو او د نورو اقتصادي او اجتماعي عواملو له امله د شړېدو او نړېدو په حالت کې وؤ، په اسلام آباد کې د امریکې د یو پخواني لوی سفیر کورودانې فیلس اوکلي د خپل هېواد په ټلویزیوني طاقت ډېره نازېدله. دې په یو سیمینار کې چې د افغانستان د جهادي شورا له خوا جوړ شوی ؤ. د اطلاعاتو پرمختللې ټکنالوجي ته له صنعتي انقلاب څخه وروسته د دویم انقلاب درجه ورکړه، دې خپله دا خبره د یو شمېر پوهان په څېړنو تکیه کړې وه.

میرمن اوکلې د امریکې یوه ټلویزیوني شبکه (CNN) په خوندوره توګه یادوله، فکر کاوه چې بي.بي.سي هغه وخت د دې جوګه کیدای شي چې خپل ترلاس لاندې ځینې پروګرامونه بشپړ کړای شي، خو دې په مجموع کې د اطلاعاتو هغه باران ته اهمیت ورکړ چې د لوېدیزې دنیا ټلویزیونونو او نورو رسندویو وسیلو په ختیځه اروپا ورولو او هلته یې د آزادۍ او خپلواکۍ په لوري د زمانې د فاصلو غزېدلې مني را لنډ کړي او په نتیجه کې د دغو هېوادونو ته په لاندې ډول زمانې راالندې کړلې:

- د پولنډ لپاره ۱۰ کاله.
- د مجارستان لپاره ۱۰ میاشتې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ختيځ آلمان لپاره ۱۰ اونۍ.
- د چکسواکيې لپاره ۱۰ ورځې.
- د رومانيې لپاره ۱۰ ګړۍ.

د مېرمن اوکلې دغه ادعا تر هغه ځايه چې د جريانانو په ګړندي کولو کې د ډله ييزې مفاهمې د وسايلو له رول سره اړه لري يوه پر ځای خبره ده خو د دې د ستړې خبرې پروپاګندي اړخ قوي ښکاري، ځکه چې يو ژورناليستيک اصل «د حقايقو انډول» پکې څه ناڅه نفي شوی دی. که دې دا خبره کړې وای، چې د امريکې يا غرب په ټلويزيوني شبکو او د ډله ييزې مفاهمې په نورو وسايلو کې د يو سوپر طاقت به مقابل کې د افغانونو د لس کلن جهاد انعکاس يو بل لوی عامل و چې په شرقي اروپا کې يې ژور بدلونونه ګړندي کړل او د نړۍ د هغې برخې د هېوادونو خلکو ته يې پياوړی مورال او لوی زړه ورښه، نو دې خبرې به يو مسلکي توازن پيدا کړی وای.

د دغې امريکايي ډيپلوماتې يوه بله ستره يا کبرجنه خبره دا وه چې ايران د امريکا ټلويزيوني خپرونو د مخنيوي لوېې هڅې په کار اچولې دي، خو هغه ناکامې دي؛ ځکه چې زموږ د خپرونو شوقيان کوچني کوچني پوستړونه په قاچاقي ډول ترلاسه کوي او زموږ خپرونې تعقيبوي. دې د پاکستان دغه کار وستايه چې د امريکايي ټلويزيون ګټورو خبرو ته اجازه ورکوي او هغه څه سانسوروي چې پاکستاني کلچر يې منلو ته چمتو نه دی. افغانانو ته د دې وړانديز هم دا و چې په دې باره کې د کار طريقه خوښه کړي.

مېرمن اوکلې خپلې دغې نظريې په هغه سيمينار کې څرګندې کړې چې د افغان جهاد د ثقافتي شورى له خوا د ۱۳۷۰ (۱۹۹۰) په پسرلي کې په اسلام آباد کې جوړ شوی و. دا هماغه کال و چې دوې له

غميزې ډکې زمانې يې سره ښېلولې. يانې دا وخت شوروي پوځونو د تېښتې لاره غوره کړې وه او د دوی نظامي عملياتو ځای په کابل کې د تنظيمونو ترمنځ د ورور وژنې جګړو نيولو. همدغه جګړو د طالبانو د ظهور عوامل راپيدا او په عجيبه توګه يې ګړندي کړل. طالبانو نه يوازې دا چې د ټلويزيون خپرونې يې بندې کړې، بلکې د ټلويزيون سټونه او نورې ويډيويي وسيلې ماتې کړې او په افغانستان کې يې د مېرمن اوکلې غوندې کسانو خوب ته د تعبير زمينې ظاهراً له منځه يوړلې، سره له دې هم له راغلو آوازو څخه داسې څرګندېدله چې ځينو کسانو د بايسکل له چينونو څخه د ډش آنتنونه جوړ کړي وو او په پټه يې خارجي خپرونې کتلې.

د شوروي اتحاد تر ړنګېدو وروسته د غرب د تبليغاتو مخه او موخه هم بدله شوه. اوس د شرقيانو ملي او اسلامي مبارزو، چې دوی ورباندې ډول نومونه ږدی، د دوی له سترګو خوب تښتولی دي.مګر له بده مرغه شرق په تيره ځينې اسلامي هيوادونه چې د تيلو يانې تورو زرو پريمانه منابع هم لري او غربی بانکونه يې په خپلو سرمايو ډک کړی دي، د غربي ميډيا په مقابل کې مظلومانه دفاعي حالت لري. دا ځکه چې دوی په خپلو کې يو له بلې شخړې او جنجالونه لري.

په سيمه کې ايران لومړنی هيواد دی چی اسلامی انقلاب په کې راوستل شو. د دغه انقلاب وسعت او عظمت ايجابوله چې زموږ دغه ګاونډی هيواد د خپل "نه شرقی نه غربی" شعار له مخه ډيره پراخه حوصله ولري. خو د يو لړ ديپلوماتيکو او اقتصادی ګټو له امله د دوی د "تمدنو تر منځ د ټکر پر ځای د تفاهم" نظر يې د هغوی د پخواني شعار لپاره آوازونه ټيټ غوندې کړل او د چا خبره ظاهراً بې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسه او بې وسه طالبان یې تر پروپاګنډې حملو لاندې ونیول، له یو لړ شواهدو او قرائینو څخه داسې برېښي چې د ایرانیانو خاصو مذهبي او ژبنیو تمایلاتو د ایرانیانو لویه انقلابي حوصله په یو لړ تنګ نظریو بدله کړې ده. ځکه خو سره له دې چې د دوی د راډیو ټلوېزیون د غړونو څپې تر ډېرو ځایو رسیږي او ښایسته زیات مطبوعات هم لري خو د غربي میډیا په مقابل کې بې وسه ښکاري.

پاکستان زموږ یو بل ګاونډی هیواد، چې د ډله ییزې مفاهمې د ښو امکاناتو او وسایلو له نظره د اهمیت وړ دی، له هندوستان سره په مزمنو وقفوي سړو او تودو جګړو او شخړو اخته دی. داسې څرګندیږي چې د پاکستان په ټوله فضا کې د هندي الکټرونیکي میډیا څپې د تورو وریځو په څېر خپرې دي او د پاکستان په نوي نسل د تبلیغاتو داسې بارانونه اوروي چې نوم یې زړونو او دماغونو ته ورکښل کیږي.

د پاکستان ټلوېزیون په هغو وختونو کې چې ما دغه لیکنه کوله له هندي میډیا سره چې ډېر سرونه او زیاتې خولې او ژبې یې لرلې، سیالي کولو ته مجبور شوی وي، خو په دې سیالۍ کې د هغه کارغه کانه ورباندې شوې وه چې د زرکې پېښې یې کولې او خپلې غاړې یې هیرې شوې وې، یانې دا چې دوی خپله ډېره خوندوره کلاسیکي موسیقي ورو ورو کموله او د ځوانانو پوپ موسیقي یې زیاتوله.

خو د دوی دا نوې موسیقي د انډیا د موزیک په څېر نظر فریبي نه لري، ځکه چې پاکستاني نوي سندرې او نڅاوې د هندوستاني نڅاوو په څېر عریاني او بې شرمي نه لري. د دې لپاره چې دهند او پاکستان تر منځ د میډیا په مزمنه جګړه کې د پاکستان ځینې

کامیابۍ وشمیرلای شو، نو د دې جګړې په لنډه تاریخچه یو څه رڼا اچوو.

پاکستان خپل لومړنی سټېشن په لاهور کې جوړ کړ. هند دغه کار د ځان لپاره یو چلنج وباله، ځکه چې لاهور د هندوستان سرحد ته ډېر نژدې یو لوی ښار دی. نو هندوستان له ډیلي نه وروسته امرتسر ته چې د لاهور د سټېشن ترڅپو او اغېزو لاندې راغلی و، د اولیت حق ورکړ. کله چې د لاهور سټېشن جوړ شو، نو د امرتسر د ښارونو شتمنو کسانو په دې هوس چې د لومړي ځل لپاره د زماني د یوې نوي پدیدې (ټلویزیون) له خپرونو څخه خوند او ګټه واخلي، د ټلویزیون سېټونه ترلاسه کړل او هغه پروګرامونه یې کتل چې د هندوستان حکومت ورته د پاکستاني پروپاګنډې په سترګه کتل.

د هندوستان د یو دکتورا لرونکي لیکوال ایم. جي. ډېو د هندوستان د تعلیمي نصاب لپاره په خپله یوه ښېړنه کې لیکلي چې د هندوستان او پاکستان تر منځ د ۱۹۷۱ کال د جګړې په موده کې د لاهور ټلویزیون د تبلیغاتي جګړې یوه اډه وه. د دغو تبلیغاتو نتیجو د هند حکومت وهڅاوه چې ژر په امر تسر کې د ټلویزیون یو سټېشن فعال کړي.

هند په ۱۹۷۳ کال کې په امر تسر کې یو په پل پسې د ټلویزیون سټېشنونه جوړ کړل، د امرتسر ټلویزیون د روژې په میاشت کې د «پاکیزه» فلم وښود. په توګه هندي ټلویزیون د فلمونو له لارې د پاکستان پر کلتوري قلمرو باندې تېری شورع کړ او د پاکستان په ځوانانو کې یې د ممبیي له فلمونو سره مینه زیاته کړله، په مقابل کې یې د امرتسر او جلندر خلکو پاکستاني ډرامې او لوېدیز فلمونه سره مینه زیاته کړله، په مقابل کې یې د امرتسر او جلندر خلکو پاکستاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډرامې او لوبډيز فلمونه ډېر خوښ کړل، نو پاکستان کولای شول چې د خپلو ډرامو او غربي فلمونو له لارې خپله مقابله پرمخ بوځي د وخت مطبوعاتو د هند او پاکستان تر منځ په دې سيالۍ باندې د (T.V المپيک نوم ايښی. کله چې د امرتسر او جلندر T.V سټېشنونه جوړ شول نو پاکستاني ټلويزيون د لاهور په ټلويزيون کې د پنجاپي خپرونو د سروېس په رواجولو سره ځان په سيالۍ کې يو څه نور هم وړاندې کړ.

اوس دغې سيالۍ نوي اشکال او ابعاد پيدا کړي دي. يوې پاکستاني انګرېزې مجلې (Herald) د هندوستان او پاکستان ترمنځ «د هوا د موجونو د پوځونو جګړه» د خپلې يوې ګڼې (د ۲۰۰۰ کال د دويمې ګڼې) لپاره ډېره مهمه موضوع ګرځولې وه. په دې باره کې يې څو له محتوى ډکې مقالې او څو خاصې مرکې هم خپرې کړې وې. په هغه مرکه کې چې د پاکستان ټلويزيون له لومړني (موسس) رئيس اسلم ازهر سره شوې وه، د ده څو خبرې خوندورې او ګټورې دي. ده ويلي وو چې په پخوانيو وختونو کې به جګړې او جنګونه د ملکونو د نيولو لپاره کېدل خو اوس زموږ په زمانه کې چې الکټرونيکه ميډيا د نړۍ په هر ګوټ کې يوه ډېره پياوړې او مؤثره وسله ګرځېدلې ده، د ښځو او نارينه وو د دماغونو د نيولو لپاره هم جګړې روانې دي، که پاکستانيان په همدې زمانه کې د ويلو يا ښودلو لپاره څه و نه لري، بيا به يې خولې او بې ژبې خلک وګڼل شي، چې ددغه کار مسوؤليت به په خپله د پاکستانيانو پر غاړه پروت وي. ده وويل چې موږ استعداد لرو او هغه تخنيکي اسانتياوې هم راسره شته چې د رقابت کولو لپاره ضروري دي. خو اوس موږ د بصيرت پراختيا او پرمختيا ته ضرورت لرو... ټول خلک د نظر فريبه شيانو د ليدو او کتو شوقيان

نه دي، بلکې دوی د ښه کيفيت لرونکو اطلاعاتو لپاره ډېره لوږه او تنده احساسوي.

د اسلم ازهر دا خبره په خاصه توګه مهمه او په زړه پورې ده چې وايي: «ښه جنرال هغه دی چې د جګړې لپاره په خپله خوښه يو ډګر ټاکي او ددښمن په خوښه کار نه کوي. د هندوستان ټلويزيون د جګړې لپاره هغه ساحه خوښه کړې ده چې ځينې خلک يې د هنر سحر او جادو وګڼي خو زه يې چټې کارونه او سپکې خبرې بولم.»

د اسلم ازهر له نظره، پاکستاني ټلويزيون د هندوستان په مقابل کې د ميډيا د جګړې لپاره کوم ډګر ټاکلی شي هغه د خبرونو، مستندو فلمونو او ورپسې د ډرامو ساحه ده. ښاغلي درمحمد کاسي چې په اردو ژبه کوم مستند فلمونه ليکلي دي هغه د پاکستان د تاريخي او ټوريستيکي برخو په پېژندنه کې ډېرې کامياب دي. له بلې خوا لا تر اوسه پورې د پاکستان ډرامې د هندي ډرامو او فلمونو په نسبت ډېرې ښې دي. له ښه مرغه د ښو ډرامو ليکنې يوه برخه پښتو ژبې ته هم رسېدلې ده. له پېښور نه خپرېدونکو پښتو راډيويي ډرامو له پخوا څخه خپل هنري ارزښت ښودلی دی، هغه وخت چې د پاکستان ميډيا د افغانستان له خپرونو سره پخه سيالي لرله يوازې د پېښور ډرامې او ځينې نور هنري او فيچري پروګرامونه وو، چې د سيالۍ په ډګر کې يې خپلې ښې ټينګې کړې وې. اوس همد پېښور ټلويزيون کله کله د پښتو وتلې ډرامې خپروي چې ځينې يې په اردو ژبه ترجمه او بيا بيا خپرې بروډکاست شوې دي.

د کوټې په ټي وي کې د پښتو برخه کمه ده، ځکه چې دلته د محلي ژبو لپاره ټاکل شوی وخت په دريو ژبو بلوڅي، براهوي او پښتو وېشل شوی دی. نو په دغو ژبو کې د هنر ودې ته پاملرنه هم په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریو برخو وېشل شوې ده. سره له دې هم د کوټې د ټي وي د جنرال منیجر ښاغلي درمحمد کاسي په خاصه پاملرنه د دغه محلي ټي وي په پښتو پروګرامونو کې د کیفیت په لحاظ ښه بدلون راغلی دی. د پښتو موسیقي د یو پروګرام «یو ځلې بیا...» پروډیسر بخپله کاسي صاحب دی، چې د دغه پروګرام رنګ او خوند یې ډېر ښه کړی دی.

هندوستان کله په پاکستان او دا لوروي چې ډرامې یې کامیابې وي، که پخپله ډېرې مؤثرې ډرامې نه شي جوړولی نو د پاکستان په ضد امریکې نوي جوړېدونکې ډرامې خپروي، اوس اوس د پاکستان په ضد د امریکې د ستراتیژیکي موسسو د کار کوونکو له خوا یوه جوړه شوې سیاسي ډرامه د هندوستان یوې جریدې «اوټ‌لک» خپره کړې ده.

په دې ډرامه کې (۲۰۱۲) عیسوي کال له مهمو تلوسو او اکشنونو څخه یو ډک کال دی چې ډرامه د کلایمکس ځوکې ته نژدې کوي. په همدغه کال د امریکې B52 الوتکې راځي او د پاکستان اټومي تأسیسات او وسلې له منځه وړي دا له توقع نه خلاف کار د دې لپاره کوي چې دا وسلې د داسې ځواکونو لاس ته ور نه شي چې د امریکایانو له نظره سم نه دي. د امریکې له دغه غیر عادي کارنه وروسته د هند پوځونو لاسونه خلاصېږي، له همدغه ځایه د پاکستان د زوال او د هندوستان د عروج سلسله پیل کېږي.

د ډرامې د پلاټ په جوړولو کې د امریکې د (۱۵) مهمو ستراتیژیکي موسسو مشرانو او مهمو کار کوونکو برخه اخیستې ده. دا ډرامه په (۲۰۲۵) کال کې خپلې پایلې ته رسېږي. نتیجه یې دا رواځي چې پاکستان شنل کېږي او صوبې یې د هندي کنفډریشن په لویه خېټه کې لوېږي. له بده مرغه په دې ډرامه کې افغانستان هم

(خدایه مه کړې) روغ رمټ نه پاتې کېږي او د ژبې په بنیادو پر ګاونډیو هېوادو وېشل کېږي، د جنګ ورځپاڼې یو کالم لیکونکی لیکي، چې د دې ډرامې اصلي طرح کوونکی یو یهودي (ایشلي ټېلس) دی چې د یهودیانو په شورۍ کې د پیاوړي ځواک خاوند هم دی.

کالم لیکونکي میثاق احمد قریشي دغه لیکنه د میډیا د جګړې لومړنی غټ ګوزار وباله، ویې لیکل چې په هغې کې د وېرې اچولو له لارې د مقصد حاصلولو هڅه شوې ده. د پاکستان د جماعت اسلامي امیر قاضي حسین احمد هغه ځوک و چې د ډرامې په نسبت یې سیاسي عکس العمل څرګند کړ، ویې ویل که خدای کول د امریکې متحد ایالتونه به تر ۲۰۱۲ کال پورې روغ رمټ او ځواکمن پاتې نه شي. د پښتو ژبې یو متل دی چې «تېره تېره ماتوي» یا «ډېره ډېره ماتوي» نو دا پخپله ډرامه ده چې د ډرامې ځواب ویلای شي. خو پخوا له هغه چې د پاکستان سیاسي او پوځي ماهران سره کېني او په ګډه سره داسې ډرامې جوړې کړي، چې د هندي یا امریکایي ډرامو ځواب ووايي، سملاسي یو کوچنی کارتون چې دوه سنونه (صحنې) لري، امریکایي ډرامې ته ځواب وايي ډېر پېچلی کارتون نه دی د هندوستان نقشه یوې پلنې مشکولې ته ورته د رابړې پوکانۍ یا غبار په شکل جوړېږي انکل سام (د امریکایي مشرتابه سمبول) ورته نژدې پر مخې پرېوځي او د خپلې خولې په پوکو سره دا پوکانه دومره پړ سوي چې بالاخره چوي. د ډېرو پوکولو له امله د انکل سام سږې له کاره لوېږي، بې واکه او بې سېکه پرېوتل یې داښیي چې اوس په دغه زاړه کالبوت کې نوره ساه نه چلېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حالت مهمه خبره دا ده چې په اوسنۍ زمانه کې د میډیا د جګړې ساحې او وسیلې ورځ په ورځ زیاتېږي. د کمپیوټر نېټ ورک شبکو میډیا د سایبر ژورنالیزم (Cyber Journalism) مرحلې ته وارده کړې ده. امریکایان چې هر څه ته د سیالۍ په سترګه ګوري د ژورنالېزم دغه ډېره نوي ساحه هم د سیالیو په معیار را پېژني یو امریکایي اخبار واشنګټن پوسټ په سایبر ژورنالیزم یوه تحقیقي مقاله خپره کړې ده چې د پاکستان انګرېزي ورځپاڼې ډان هغه په خپله یوه وروستۍ ګڼه کې اقتباس کړې ده. د مقالې لیکوال سایبر ژورنالېزم د امریکا د جمهوري ریاست لپاره د یوې دورې د انتخاباتو د کمپاین په موده کې د راډیو او ټلوېزیون تر منځ سیالۍ روانه په مقیاس را پېژني، مثلاً دی لیکي چې له نن څخه ۴۰ کاله د مخه د کنیډي او نکسن تر منځ سیالۍ روانه وه. هغه وخت به چې چا راډیو ته غوږ نیولی و، نو فکر به یې کاوه دا انتخابات نکسن وړي او چا به چې ټلوېزیون ته کتل نو به یې له ځان سره په حتمي توګه دا خبره کوله چې بس کینډي دې چې دا انتخابات یې ګټلي دي.

خو اوس چې میډیا د (Cyber Journalism) مرحلې ته رسېدلې ده هغه څوک به انتخابات کټي چې د کمپیوټر د (Cyber Space) په مخونو کې زیات انعکاس ولري. له دې لارې انسانان ډېر ژر او اسانه له مسایلو او حقایقو څخه خبرېږي، همدارنګه حیني هیوادونه له همدې لارې څخه په اسانۍ او چټکۍ سره خپل تبلیغات رسولای شي. همدغې موضوع پاکستاني ژورنالیستانو ته اندېښنه پیدا کړې ده، د جنګ ورځپاڼې نامتو کالم لیکونکی حقاني لیکي چې هندوستان د پاکستان په مقابل کې په شلو ژبو کې لویه پروپاګنډې مقابله شروع کړې ده او په انټرنېټ کې هم داسې ویب

سایټس (Web Sites) راولې چې د هند پروپاګنډې ساحه ډېره پراخه کړې. دغه لیکوال د پاکستان له چیف ایکزېکټیو (نظامي حاکم) څخه غواړي چې د جنګي او اضطراري حالاتو په نظر کې نیولو سره د پاکستان میډیا له هندي تعرضي میډیا سره د مقابلې لپاره چمتو کړي او د دې مقابلې لپاره فکري او مادي وسیلې په کار واچوي.

خبره به را لنډه کړم، لکه څنګه چې زموږ ګران هیواد افغانستان د ختیځ او لوېدیځ تر منځ د داسې یوې جګړې مرکز وګرځید چې هر ډول طاقتونه په کې ستومانه شول او هر ډول وسلې په کې په کار واچولې شوې. هماغسې د سړې جګړې بربوکیو په همدې هیواد کې د کاغذونو پر مخ چاپ شوي توري او نوري ډېرې تورې کربنې، همدارنګه د هوا څپې هم په جنګونو اختې کړلې. له پخوانیو دوو سوپر طاقتونو څخه یو یې د خامو او نمجنو خښتو د دېوال په توګه وشړېده، خو زموږ په هیواد کې تودې او سړې جګړې د پخوا په څېر دوام وموند.

نن سبا، افغانستان د میډیا د جګړې له لویو ډګرونو څخه دی، په دې جګړه کې د پرون په مجاهدینو، اتلانو، آزادۍ غوښتونکو جنګیالانو، شریفو، زیارکښانو، پاک زړو مومنانو او په سیمه کې د ټولو آزادۍ غوښتونکو ملتونو په مخکښانو یا علمبردارانو او د علم او عرفان د ډیوو په بلوونکو باندې د ترهګرو، دهشتګردو، یاغیانو... نومونه اېښودل کېږي. د دغو پرله پسې تبلیغاتي حملو په وجه د پرون افغان چې په ډېر ویاړ به یې ځان افغان قهرمان ملت ته منسوباوه، نن یو ځل شاوخوا ته ګوري او بیا تر ژبه لاندې ورو وایي چې افغان یم. دا ځکه چې د افغانانو پر ضد د پرله پسې تبلیغاتو په وجه اوس د زمانې په قاموس کې د "افغان" لفظ یا کلمې ته د ورور

(c) ketabton.com: The Digital Library

وژونکي، داړه او ډار اچوونکي، د مخدره موادو قاچاق وړونکي د علم او پر مختګ نه د منکر او... معنی ګانې ورکړ شوي دي. بې شکه چې افغانستان ته د منسوبو ځينو کسانو يا ګروپونو په باره کې دا ډول معنی ګانې يو څه مصداق پيدا کولای شي، چې هغه هم له بده مرغه د پرديو د پرله پسې تبليغاتو او تلقينانو له لارې د ماغزو مينځلو له ناوړو نتيجو څخه ګڼل کيږي، هر څوک يا هر ټولنيز ګروپ چې د پرديو په لمسون او تلقين له خپل کلچر څخه ووځي هغه بيا هيڅ شي څخه مخ نه اړوي.

نن له هرې خوا په موږ پسې خولې را خلاصې شوې دي، زموږ په ضد د ميډيا په جګړو کې له چاپي خپرونو څخه نيولې تر الکټرونيکو خپرونو پورې چې د ساير ژورناليزم په نوم يې فعاليت نوې ساحه پرنيستې ده، هر ډول نشرات او د هغو وسيلې په کار اچول شوې دي، چې د هغو په مقابل کې غوړونه کاڼه اچول سترګې ورباندې پټول او په خوله لاس نيول سمه دفاعي پاليسي نه ده. زما دا خبره په خاصه توګه د افغانستان د طالبانو ته متوجه وه چې د ميډيا وسيلې يې تر کنټرول لاندې وي.

موږ خبربدلو چې د ټلويزيون د ګناه کارو سټونو په ماتولو سره د هغو بلاګانو مخه ونه نيول شوه چې طالبانو وړر څخه بد وړل او ملت هم هغه کرلې وي. اوس هماغه بلاګانې د کرلو ارواګانو په څېر، د کمپيوټرونو د نريو نريو تارونو له لارې په انساني رګونو کې د شيطاني ولولو په څېر حرکت کوي او له الکټرونکيو ماغزو څخه انساني دماغونو ته ټوپونه وهي اوس به نو څومره او تر څه وخته کمپيوټرونه ماتوو.

د ډله ييزې مفاهمې ټولې زرې او نوې وسيلې د يوې ټولنې په اجتماعي کالبوت کې هغه دندې سر ته رسوي چې اعصاب يې په انساني

بدن کې سرته رسوي. دا زموږ کار دی چې خپل اعصاب د "نفس اماره بالسوء "تر حکم لاندې پرېږدو او که د "نفس ملائمه" تر کنټرول لاندې يې راولو.

دلته دا مطلب هم په خاصه توګه د يادونې وړ دی چې په لوېديزه نړۍ کې ژوند ډېر مادي او ماشيني شوی دي، موزيک او هنر يې هم ماشيني دی. چا چې پرله پسې د ډېش آنتنونو له لارې غربي موزيک، فلمونه او ډرامې ليدلي دي ډېر زيات يې ستومانه کړي دي.

په لويديزوالو کې د دې ډول ستومانيو اندازه زياته ده، نو دوی ارزو لري چې د شرقي دنيا تاريخي آثار ښکلي طبيعي منظرې او د نړۍ د دې برخې د انسانانو د ژوندانه په زړه پورې مظاهرې ووينې.

افغانستان هم چې د آسيا د زړه حيثيت لري، ډېر تاريخي آثار، د وياړنې وړ عملي او فکري ميراثونه او په مجموع کې ډېر غني فرهنګ لري. د اسلام مقدس دين او د دغه لرغوني هيواد ډير اوږد تاريخ ډېر څه ورکړي دي، په تېره بيا د ټولو لپاره ډېره په زړه پورې او مهمه موضوع دا ده چې په دغه هيواد کې د نړۍ د ټولو اوسېدونکو د اوسني نسل تر نظر لاندې دومره سترې او ډراماتيکې پېښې شوي دي چې يوازې د افغانستان د ملي ټلويزيون او د انټرنېټ افغاني شبکو لپاره نه، بلکې د ټولې نړۍ د ميډيا د سالمې تغذيې لپاره يې پربمانه په زړه پورې مواد او موضوعات برابر کړي دي.

په داسې شرايطو کې موږ مجبور نه يو چې د ناکامو دفاعي هلو ځلو په توګه د خپل ملي ټلوېزيون دستګاه چې د ميډيا په جګړو کې يې رول د يوه مهم سنګر په توګه تثبيت شوي دي د تل لپاره له فعاليت څخه واچوو، بلکې کولای شو چې له دې لارې تعرضي تبليغاتي حملې بې اغېزې وګرځوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

مفاهمه/ابلاغ

یوډېر پیاوړی انقلابي ځواک

مفاهمه/ابلاغ

یوډېر پیاوړی انقلابي ځواک

د ډله ییزې مفـــاهمې پـــه باره کـــې نســـبتاً یو تـــازه خـــپور شوی کتاب "The New Communication" د عامه مفاهمې او عامه افکارو تر منځ د رابطې په باب په زړه پورې خو پېچلې موضوع تر عجیب عنوان لاندې راوستلې ده. تاسې په خپله "له انقلابونو څخه د غابنونو تر کریم پورې..." عبارتونه څنګه یو عنوان بولئ. تر دغه عنوان لاندې د کتاب پوښتنې هم عجیبې غوندې دي، لکه دا چې تاسې یو انقلاب څنګه پیل کوئ؟ بیا تاسې یو انقلاب څنګه په ټپه دروئ؟ د دې پوښتنو تر څنګ د کتاب یوه بله پوښتنه دا ده چې که حالات آرام وي بیا نو تاسې خلک څنګه هڅوئ چې د غابنونو د کریمو هغه نوی ډول واخلي چې ستاسې کمپنۍ یې د اعلانونو لپاره لس ملیونه ډالره لګوي؟ کتاب د خپلو دغو عجیبو پوښتنو ځواب په یوه ډېره لنډه خبره کې ورکوي او لیکي چې تاســـې بیشـــکه په داسې قضیو کې د مفاهمې "Communication" له پیاوړي ځواک څخه د کار اخیستلو کوښښ کوئ! دا مفاهمه ده چې د خلکو دماغونو ته لاره وباسي او د دوی په کړو وړو اغېزه کوي. کتاب لیکي چې لینن د یوې پټې خبر پاڼې (Newsletter) له لارې چې "ایسکرا" نومېده خپل انقلاب بریالی کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما چې د کتاب دغه مطلب ولوست نو د لوړې رتبې د یو افغاني پوځي ډګروال ارکانحرب غلام دستګیر خان وردګ خبره او خبرې نېغې زما سترګو ته ودرېدلې. دی نسبتاً د پاخه عمر په مرحله کې شوروي اتحاد ته د لوړو مسلکي زده کړو لپاره استول شوی و، دی د هغو افغانانو له جملې څخه و چې د شوروي پروپاګندې تر اغېزې لاندې نه و راغلی. کله به چې دی د رخصتۍ په توګه په کابل کې خپل کور ته راغی، نو زه به د ستړې مشي لپاره ورتللم. ده به هغه وخت ما ته دا خبره کوله چې د روس انقلاب یوازې او یوازې د تبلیغاتو په بنسټ درول شوی او د پروپاګندې په ګاډیو (عرادو) باندې روان شوی دی. ده به دا خبره هم کوله چې روسان موږ ته مسلکي شیان نه رازده کوي بلکې زموږ وخت د سوسیالیزم او کمونیزم په باره کې په وچو تبلیغاتو او تعلیماتو ضایع کوي.

د (New Communications) د کتاب مطالعاتو او د ډګروال صاحب مشاهداتو وښودله چې د اکتوبر انقلاب لکه څنګه چې پلویانو یې فکر کاوه، د ټولنې د عیني او ذهني شرایطو د برابرېدو په نتیجه کې منځ ته نه و راغلی. په افغانستان کې د ثور نظامي پاڅون هم چې د اکتوبر د انقلاب پېښې یې کولې هغه انقلاب ته ورته یو حالت درلود یعنی د پروپاګنډونو په اوږو سپور راغی او بېرته په خپله لاره لاړ.

د نیو کمیونیکشنز د لیکوال دوو عجیبو پوښتنو ته په پورته ډول ځوابونه ولیکل شول پاتې شوه دده دا پوښتنه چې که حالات آرام وي بیا نو تاسې خلک څنګه هڅوئ چې د غاښونو دکریمو هغه نوی ډول واخلي چې کمپنۍ یې د اعلانونو لپاره لس ملیونه ډالره لګوي؟

په دې باره کې په خپله د کتاب د لیکوال فیدریک ویلیامز (Fedrick Williams) ځواب دا دی:

تاسې کوښښ وکړئ چې د غاښو د کریم نوم د خلکو تر شونډو ورسېږي بیا غاښونو ته په خپله ورکوزېږي. ددې خبرې مطلب دا دی که د غاښونو د کریم په باره کې جوړ شوی اعلان که د یوې خوندورې سندرې یا ادبي پارچې په ډول جوړ شوی وي او یوه ښکلې موسیقي هم ورسره ملګرې وي نو په هر ځل چې له راډیو یا تلویزیون څخه خپرېږي د ډېر تکرارېدو په سبب به خلک ورسره یو ځای دا سندره وایي په نتیجه کې به دا کریم په شونډو باندې د نښېدو نه وروسته د هیلې سره سم تر ډېرو غاښونو پورې ورسېږي.

د کمیونیکشن یو بل ماهر په ټوکه ټوکه کې موږ د یو ډېر اغېزناک اعلان له څرنګوالي څخه خبروي هغه وایي "ډېر ښه او کامیاب اعلان هغه دی چې د شمالي قطبو اوسېدونکي وهڅوي چې سړځای (یخچال) واخلي او هغه له کنګل څخه په جوړ شوي خپل کور کې کېږدي.

له دې څخه څرګندېږي چې حرفوي اعلان جوړوونکي په مصنوعي توګه غوښتنه (تقاضا یا ډیمانډ) تحریکوي چې تل د صنایعو د خاوندانو عرضې (سپلایز) موثرې وګرځوي. د دې ډول د اعلانونو نتیجې دي چې خلک کله یې چې پیسې په جیبونو کې پرتې وي او بازارونو ته تللي وي په لاشعوري توګه هم ځینې شیان اخلي.

د جنګ میډویک مجلې د ۲۰۰۰ کال د سپتمبر په ۲۰ نېټه د کراچۍ د پوهنتون یوه سروې خپره کړه. په دې سروې کې د ښځو په نفسیاتو باندې د اعلانونو د اغیزې موضوع تر څېړنې لاندې نیول شوې وه. د سروې پایلې د کمیونیکشن د یو ماهر او فن برجر یوه خبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شواهدو او دلايلو له مخې رښتيا ثابته کړله. ده ويلي وو: "دا د يو ډېر ځله تکرار شوي اعلان نتيجه ده چې د خلکو په ذهن کې بيدې شوې غوښتنې راويښې کړي او هغوی ولمسوي چې خپلې دغه غوښتنې پوره کړي. نو انساني اړتياوې او غوښتنې تل د اعلان کوونکو د غشو لپاره د نښې منځ ګرځي".

د اعلان تکرارېدل که په هغه کې له مبالغې څخه کار نه وي اخيستل شوی يا د خلکو سترګو ته د خاورو شنلو هڅه په کې شوې نه وي، نو کوم ناروا کار نه دی. خو په دنيا کې داسې کسان هم شته چې د مصلحت له مخې يا د ځينو سياسي او اقتصادي ګټو په خاطر دروغو ته هم اهميت ورکوي. د هيټلر د اطلاعاتو يوه وزير عقيده درلوده که دروغ ډېر تکرار شي بالاخره خلک يې د رښتيا په بڼه مني. له بده مرغه په تېرو شلو کلونو کې په افغانستان کې د سختو پروپاګندي جګړو په موده کې چې د تودو جنګونو په ترڅ کې رواني وې، د هيټلر د اطلاعاتو د وزير له فارمولې څخه کار واخيستل شو. ډېر زيات دروغ وکړل او ورېبل شول په ډېرو مواردو کې د ابلاغ وسيلې د دروغو اوبدلو په مشينرۍ بدلې شوې. موږ د سر په سترګو وليدل چې ابلاغ يا مفاهمه پراخ او ژور بدلونونه راولي. خو له بده مرغه زموږ په هېواد کې يې ژورو بدلونو ډېره منفي بڼه درلوده. د ابلاغ وسيلو زموږ پخواني اجتماعي جوړښتونه له منځه يوړل داسې چې نويو يې ځای ونه نيو. په پخوانيو قبيلوي مناسباتو سخت ګوزارونه وشول د خپلوۍ ډېرې رشتې او رابطې وشکولې شوې خو په ځای يې نويو "اجتماعي انساجو" وده ونشوی کړی. په نتيجه کې پخوانۍ لورينې له منځه ولاړې ليکن د تعاون نوې خبرې هم ډېرې سپېرې او پردۍ

وې. ددې ټولو منفي ژورو بدلونو يوه پراخه نتيجه د "بې اتفاقيو او بې باوريو" په بڼه راڅرګنده شوه.

موضوع به رالنډه کړو ابلاغ يا کمونيکشن د انقلابونو او ژورو نفسياتي او اجتماعي بدلونونو محرک دی يا به دا ووايو چې کميونکشن په خپله په تېره د هغې د انفارميشن ټکنالوجۍ، چې په نړۍ کې يې لويه هنګامه جوړه کړې ده، د لويو لويو انقلابونو مور او پلار دي. دانقلابونو دغو والدينو هم ټوله نړۍ او هم يې د هر چا د زړه او دماغ دنيا په خپلو منګولو کې رانيولې ده. يا به ووايو چې د هر انسان پر باطني Internal او ظاهري External عالم يې ټينګ او پياوړی تسلط موندلی دی.

د ابلاغياتو تاريخي پس منظر:

د ابلاغياتو يو نامتو څېړونکي ويلبر سکارم Wilbur Scharmm چې څو کاله يې د ستانفورد په پوهنتون کې د ابلاغياتو د څېړنو د انستيتيوت د مشر په توګه کار کړی دی او دده علمي کار د کمونيکشن په باب په ليکل شويو ډېرو کتابونو کې انعکاس موندلی دی. د کمونيکشن په تاريخي پس منظر رڼا اچوي او ليکي چې د واشنګټن ډي. سي په يو ننداړتون کې د برونز د دورې دوې لرليدې يا نړۍ ليدې (دورنما- جهان نما) کړکۍ وليدې چې د اردن په باب الضرا کې له خاورو څخه راايستل شوې وې. د دې کړکيو مستعارو نومونو ويلبر سکارم ته وښودله چې کمونيکشن له نن څخه پنځه زره کاله دمخه هم د اردن خلکو ته څومره زيات اهميت درلود. باب الضرا يو کلي و چې د پېړيو پېړيو په اوږده زمانه کې د هرې خوا د کاروانيانو د دمې جوړولو ټاټوبي ګرځېدلی و. بيا له نن څخه درې زره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاله پخوا کوچیان راغلل دلته مېشته شول. کاروانیانو، کوچیانو او نویو مېشته شویو بزګرانو ددغه کلي په عبادت ځایونو، حجرو او د راغونډېدو په نورو ځایونو کې خپلې د لاس نښې په دېوالونو باندې لیکلې وې. په دې ټوګه د لرغونې زمانې خلکو خپل پیغامونه د خپلو معنې لرونکو نښو (سمبولونو) په بڼه زموږ د زمانې خلکو ته سپارلي دي.

ویلبرسکارم لیکي چې پوهانو او مفکرینو د لرغوني یونان د فلاسفه وو اپلاتون او ارسطو له وختونو راهیسې د ټولنې په باره کې د خپلو مطالعاتو په ترڅ کې د مفاهمو یا ابلاغیاتو په باره کې هم فکرونه کړي دي. څه د پاسه له یوې پېړۍ راهیسې د سیاسي علومو پوهانو او فیلسوفانو د اجتماعي علومو په ترڅ کې د ابلاغیاتو موضوع هم تر مطالعې لاندې نیولې ده. په دې لړ کې چارلیس کولي (Charles Cooley) لومړنی څوک دی چې د ټولنیزې مفاهمې په باره کې یې نوې څېړنې کړي دي. او هغه یې په خپل کتاب (Social Organization) کې چې په (۱۹۰۹م) کې خپور شوی دی، لیکلي دي. د کولي په څېر نورو هغو پوهانو هم چې د سیاسي او ټولنیزو پوهنو په باره کې یې ژورې څېړنې کړې دي، د مفاهمې مضمون یې هم په ژوره توګه مطالعه کړې دي. له دوی څخه څو کسانو په دې ساحه کې دومره ارزښتناک او اغېزناک پوهنیز کارونه کړي دي چې د هغو په برکت دوی د کمونیکشن د پلرونو نومونه ګټلي دي، دوی دغه کسان وو: هرولد لاسویل Harold Lasswell چې د سیاسي علومو استاد و، کورټ لېوین Kurt Lewin چې د ټولنیزې ساپوهنې ماهر و، پال لزار سفیلډ Paul Lazarsfeld چې د ټولنپوهنې څېړونکی و او کارل هاولنډ Carl Hovland چې د تجربوي سایکالوجي استاد و.

د ۱۹۵۰ په لسیزه کې د ژورنالیزم، براډکاسټنګ او د خبرو اترو له لارې د مفاهمې ډیپارټمنټونو د ابلاغیاتو په ساحه کې له څېړنو او په دې ساحه کې د مهارتونو له ترلاسه کولو سره خپله مینه او علاقه زیاته کړه. په ۱۹۴۷ کې ایلیونیز (Ilionios) او په ۱۹۵۵ کې ستانفورد (Stanford) پوهنتونونو د ابلاغیاتو د ریسرچ انسټیټیوټونه تاسیس کړل. تر دې وروسته یوازې په امریکا کې له پنځوسو څخه زیاتو پوهنتونونو د ابلاغیاتو په څانګه کې د ډکتورا لپاره اختصاصي پروګرامونه جوړ کړل. ویلبر سکارم د کمونیکشن راتلونکې ته له امید څخه په ډکو سترګو کتل او فکر یې کاوه چې ابلاغیات به دا وړتیا ترلاسه کړي چې د انسانیت پوهنه (Science of humanity) وبلل شي.

د مفاهمې / ابلاغ تعریفونه:

د ډله ییزې مفاهمې په کتابونو کې د Communication لپاره تر شلو زیات تعریفونه او معنې ګانې ورکړې شوې دي. په دې تعریفونو کې ځینو پوهانو د اطلاعاتو د لېږدولو په نظریه ټینګار کړی دی. ځینو پوهانو د ابلاغ یا مفاهمې اغېزو یا تاثراتو ته زیات اهمیت ورکړی دی. ځینو بیا د انسانې اړیکو خوا ټینګه نیولې ده.

له دې کبله چې په کمونیکشن کې ساینس، ټکنالوجي، ادبیاتو او نورو اجتماعي علومو خپلې خپلې ساحې یوه له بلې سره اوبدلې او ګنډلې دي نو د بېلو بېلو علومو او فنونو پوهانو او ماهرانو د خپلو مربوطو علومو په رڼا کې دا لاندې تعریفونه ورکړي دي:

۱- د اطلاعاتو او نظریاتو استونه او اخیسته یا د بدلانه مفاهمه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- مفاهمه هغه پروسه ده چې په هغې کې، د افرادو تر منځ د خبرو، نښو، سمبولونو یا د کړو وړو او کردارونو له لارې اطلاعات او نظریات په اغېز ناکه توګه تبادله کېږي.

۳- د خبرو اترو، لیکنو، اشارو او زیګنالونو له لارې د اطلاعاتو او پیغامونو د استونې او اخیستنې سیستم مفاهمه ده. مطبوعات، تیلفون تلګراف، تلویزیون او بالاخره کمپیوټر د دې مفاهمې بېلې بېلې وسیلې دي.

۴- د اکسفورډ د ډکشنرۍ له نظره مفاهمه یو له بله د پوهنې، معلوماتو او نظریاتو شریکونه، یو بل ته د هغو لېږدونه ده چې دغه کار د خبرو یا د لیکنو او یا د علاماتو په ذریعه سرته رسېږي.

۵- د کولمبیا د دایره المعارف (Encyclopedia) له نظره د مفاهمې په کار او کردار کې، فکرونه او پیغامونه یو بل ته لېږدول کېږي خو دغه کار له ترانسپورټېشن څخه چې د کسانو او مالونو د لېږدولو دنده سرته رسوي، توپیر لري. ځکه چې مفاهمه د غږونو او نښو د لېږدولو وظیفه په غاړه لري. ډېر سر او کار یې له سامعې او باصرې سره وي.

۶- مفاهمه هغه وخت له خپل ډېر جامع مفهوم یا له خپلې بشپړې معنی سره ځان برابروي چې یو سیستم پر بل سیستم اغېزه وکړي یعنې استوونکې منبع پر اخیستونکې مرجع باندې د هغو نښو نښانو او زیګنالونو په مرسته بشپړه اغېزه ولري چې د یو عیار شوي چینل له لارې په خاص مهارت سره لېږدول کېدای شي.

۷- د دوو تنو پوهانو کلاوډشنان او وارن ویور د تعریف لمنه ډېره غوړېدلې ده. دوی وایي چې Communication له هغو کلماتو یا لفظونو څخه یو دی چې په خپل ځان کې ډېرې ماناوې رانغاړي. په دې مفاهمه کې ټولې هغه طریقې او پروسیجرونه شاملېږي چې یو دماغ د

بل دماغ تر اغېزې لاندې راولي. په دې طریقو کې یوازې د خولې خبرې یا لیکل شوي مطالب نه راځي بلکې موسیقي، د مصورۍ هنر، تمثلي هنرونه او په حقیقت کې ټول انساني کردارونه هم په کې ځای نیسي. په ځینو مواردو کې یې د تعریف لمنه لا پراخېږي او په هغه کې نور پروسیجرونه هم ځانونه ځایوي لکه دا چې الوتکې ته د لارښوونې غوندې طریقې، تر دې چې د الوتکې په لوري د لارښودل شوي توغندي مکانیزم هم د کمونیکشن د تعریف په لویه لمن کې ورلوېږي.

۸- چارلیس کولي چې د شلمې پېړۍ په پیل کې یې، له نورو نه دمخه د کمونیکشن په باب علمي څېړنې پیل کړې دي، کمونیکشن داسې میکانیزم بولي چې د هغه په مرسته انساني اړیکي منځ ته راځي او وده کوي په دې میکانیزم کې د فکر ټول سمبولونه، ورسره ټولې هغه لېږدوونکې وسیلې چې دغه سمبولونه د ځایونو او وختونو په لوښیو کې اچوي او انتقالوي یې، ځای نیسي.

له پورتنیو تعریفونو څخه هر یو یې په خپل ځای ګټور دی. لومړني دوه تعریفونه د اطلاعاتو د لېږدولو په نظریه تکیه کوي چې د مطلقو مادي شیانو له ترانسپورتېشن څخه توپیر لري. څلورم تعریف له هرڅه نه زیات د اغېزې یا تاثیر کولو په نظریه ولاړ دی. اتم تعریف له دې امله ارزښتناک دی چې هغه په انساني اړیکو باندې ټینګار کوي. په اسلامي لټریچر کې کمونیکشن زیاتره د ابلاغ، مفاهمې، اعلام او اړیکو په معناګانو راغلي دي چې دلته په دې بحث کې مو د هغه د "ابلاغ" یا "مفاهمې" معنی ګانې ډېرې کارولې دي.

مفاهمه په خپل ذات کې داسې یوه موضوع ده چې په ټولنه کې خپل ځان د خپل کار او هم خپل جوړښت په وسیله تثبیتوي همدغسې یوه موضوع د مفاهمې یو استاد لاسویل د کمونیکشن د اکټ یا عمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لارې راښودلې ده. دده له نظره د ابلاغ د کار ښودلو لپاره لاندینیو پوښتنو ته ځوابونه ویلې دي:

څوک	Who
وايي څه	Says what
په کوم چینل کې	In which channel
چا ته	To whom
له کومې اغېزې سره	With what effect

د مفاهمې د پروسې عمل مطالعه له سرې څخه غواړي چې له لوړو پوښتنو څخه په یوه یا بله تمرکز راوستل شي. هغه پوهان چې مفاهمه کوونکي (who) مطالعه کوي هغه فکتورونه تر نظر لاندې نیسي چې د مفاهمې عمل پیل کوي او لارښوونه یې کوي لاس ویل د څېړنې دا برخه د کنترول تجزیه (Control anlysis) بولي. هغه ماهران چې د "says what" په پوښتنه ډېر زور اچوي. دوی د محتوی په تجزیې (Content analysis) باندې خپل ځانونه زیات بوخت ساتي. هغوی چې له هرڅه نه دمخه تلویزیون، راډیو مطبوعات او د مفاهمې نورې وسیلې په نظر کې نیسي. دوی میډیا زیاته تحلیلوي یعنی له (Media analysis) څخه زیات کار اخلي. کله چې له لوستونکو، کتونکو یا اورېدونکو سره اړوند اصل زیات په نظر کې ونیول شي. بیا نو د (Audience analysis) موضوع مینځ ته راځي. که د "څه اغېزې؟" پوښتنې ته زیاته پاملرنه وشي نو بیا په تحلیل او تجزیه کې پر کتونکو، اورېدونکو او لوستونکو باندې د اغېزې خبره رادمخه کېږي.

داسې یوه موضوع چې دا درجه بندي څومره ګټوره ده، له علمي یا عملي هدفونو سره د هغو د برابرښت له درجې سره اړه لري.

زیاتره ماهران د کتونکو، اورېدونکو یا لوستونکو موضوع په هغوی باندې د اغېزې له موضوع سره یو ځای کوي بیا یې تحلیلوي یعني دا دوې موضوع ګانې د تحلیل او تجزیې لپاره یوه له بلې څخه نه جلا کوي، ځکه چې دا دواړه په خپلو کې ډېر نژدې اړیکي لري.

که موږ غواړو چې د محتوی موضوع تجزیه کړو نو هغه به لومړی د سټایل او مفهوم له مخې سره ویشو بیا یې هره یوه برخه جلا جلا تحلیلوو بیا یې له پیغام سره اړیکي مطالعه کوو په نتیجه کې یې سبک او مفهوم له هغو صوري او معنوي عناصرو سره اړیکي نیسي چې له یو ځای کولو څخه یې پیغام جوړېږي.

که د موضوع بل اړخ په نظر کې ونیسو نو بیا د بحث لوري یو څه بدلېږي او زموږ لپاره دا خبره لږ په زړه پورې ګرځي چې هغه د بشپړې ټولنیزې پروسې په توګه د یو کل په صورت کې په نظر کې ونیسو. هره پروسه معمولاً په دوو چوکاټونو کې دننه د ازموینې وړ ده چې یوه یې د پروسې د جوړښت او بل یې د وظیفې چوکاټ دی. د کمونیکشن په باره کې زموږ دا تحلیل له هغو مهارتونو سره سر او کار پیدا کوي چې ځینې وظیفې پرمخ بیایي لکه: (۱) د چاپیریال څارنه (۲) له چاپیریال سره د ټولنې د افرادو رابطه (۳) له یو نسل څخه بل نسل ته د اجتماعي میراثونو لېږدونه.

د ابلاغ یا مفاهمې خصلت:

لکه چې څرګنده شوه لا سویل د ابلاغ یا مفاهمې عملي جنبه زیاته په نظر کې نیولې وه، خو د ابلاغیاتو یو بل ماهر ویلبر سکرم د ابلاغیاتو فکري او عقلي جنبې ته زیات اهمیت ورکوي. دی د انتقالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرياتو او د هغو د لېږدونکو وسيلو په نسبت اصلي نتيجه زياته په نظر کې نيسي.

د ويلبر سکرم له نظره ابلاغ د خپل اصلي خصلت له مخه دومره غوړېدلې لمن لري چې هغه په لنډو تعريفونو کې نه شي رانغښتل کېدلی. ابلاغيات يوازې خبرونه يا هغه شيان نه دي چې په لوستځيو (کلاسونو) کې شاګردانو ته ورکول کېږي. يوازې هغه کتابونه هم نه دي چې د مقصد د ټکو د موندلو لپاره يې پاڼې اړولې کېږي.

د ابلاغ يا مفاهمې په پروسه کې حقايق، نظريات، احساسات، لارښوونې، هڅونې او دې ته ورته نور مفاهيم خپل خپل ځايونه لري حتمي نه ده چې مفاهمه دې تل د کلماتو يا لفظونو په ذريعه روانه وي. يا دې په صريحه ژبه وشي، پټې معني ګانې او ګونګۍ ژبې هم په خپلو خپلو ځايونو کې مهم اطلاعات يو بل ته رسوي، که نه يې منځ نو شفرونه او د مخابرې رمزونه، د ګونګيانو اشارې په نظر کې ونيسئ.

تصويرونه، سمبوليک ادبي او هنري آثار، ډراماټيک اکټونه او دې ته ورته نور ډېر شيان د مفاهمې او ابلاغ د رنګونو او خوندونو په لوی کاروان کې ځای نيسي او هر يو يې انساني ذهنونو ته خپل خپل پيغامونه رسوي دا هم حتمي نه ده چې د ابلاغ پيغام دې استوونکی (مرسل) او اخيستونکی (مرسل اليه) ته کټ مټ يو شان وي. دغسې يوه زړه نظريه چې حقايق دې په سرتړلو بکسونو کې واچول شي او خوندي شوي دې له يو دماغ څخه بل دماغ ته ولېږدول شي، نوره قناعت بښونکې نه ده. هر څوک په اطلاعاتو کې هغه ټکي او مطالب لټوي چې د دوی له اړتياوو او مقصدونو سره سمون ولري.

يا به دا ووايو چې هر څوک له خپرونو او اطلاعاتو څخه د مفهوم او ګټو اخيستلو لپاره خپلې خپلې لارې لري.

د ابلاغ توکي

ابلاغ يا مفاهمه د شفاهي يا غير شفاهي (Verbal and Nonverbal) پيغامونو د استونې او اخيستنې پروسه ده. هغه مفاهمه اغېزناکه بلله کېږي چې په کې له اخيستونکې خوا څخه مطلوب عکس العمل ترلاسه شوی وي. که په ساده ژبه خبرې وکړو نو مفاهمه، د اطلاعاتو او نظريو د بدلون يو دوه اړخيزه بهير دی. مفاهمه دا توکي يا اجزا لري: (۱) زمينه (۲) استوونکی (انکوډر) (۳) پيغام (۴) رسندوی (Medium) (۵) اخيستونکی (ديکوډر) او (۶) غبرګون (Feedback)

۱- زمينه Context:

دا هغه ډګر دی چې مفاهمه په کې کېږي، په دې ډګر کې هېواد، کلچر موسسه او ښکاره (external) او پټې (internal) انګېزې يا هڅونې (stimuli) شاملېږي.

۲- استوونکی (مرسل): کله چې تاسې يو پيغام استوئ نو تاسې په عين حال کې يو (انکوډر Encoder) هم ياست چې د خپل پيغام، کلمات، الفاظ، زيګنالونه، تصويرونه او اشارې د اخيستونکي له پوهې او ادراک سره برابروئ. مفاهمې د (Encode) لفظ له خپلې خور (مخابرې) څخه په پور اخيستي دي چې د رمز مانا لري. په مخابره کې مرسل (استوونکی) خپل پيغام په داسې رمز بدلوي چې د مفاهمې هغه بل اړخ له هغه څخه مفهوم واخيستلای شي. په مخابره کې کېدای

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي چې عادي خبرې په رمز او شفر بدلې شي، خو په ابلاغ او مفاهمه کې حالت معکوس دی یانې دا چې استوونکی د خپل ذهن خبرې داسې (Encode) کوي چې د اخیستونکی ذهن یې واخیستلای شي.

په ابلاغ یا مفاهمه کې استوونکی یا مرسل کېدای شي یو فرد وي چې خپل پیغام د خبرو، لیکنې، رسامۍ او یا د اشارې له لارې یو بل چا ته یا کوم ټولنیز ګروپ ته واستوي. همدارنګه کېدای شي چې استوونکی یو فرد نه، بلکې د ورځپاڼې، راډیو، تلویزیون او د عکاسۍ د سټډیو غوندې موسسې وي.

۳- پیغام: هر هغه حقیقي یا خیالي مطلب چې پر یو اخیستونکې (مرسل الیه) باندې که هغه انسان وي یا غیر انساني موجود وي، نېغ په نېغه یا په غیر مستقیم ډول اغېزه وکړي او غبرګون یا عکس العمل راپیدا کړي، پیغام دی. کېدای شي پیغام د کاغذ پر مخ د لیکل شویو یا چاپ شویو تورو په شکل وي، یا د غږ، په هوا کې د برقي جریان د څپو، په هوا کې د لاس، څادر یا بیرغ د خوځولو یا نورو داسې زیګنالونو، علامو او اشارو په اشکالو وي چې ذهنونو ته مفهومونه رسولای شي.

۴- اخیستونکی (مرسل الیه): کېدای شي اخیستونکې خوا یو اورېدونکی، ننداره کوونکی یا لوستونکی څوک وي. یا د کوم ګروپ مثلاً د مباحثې د ګروپ غړی وي. یا هم د فټبال د لوبې له ننداره کوونکو څخه یو څوک وي. ډله ییزه اخیستونکې خوا یا جمعي مرسله الیه (Mass audience) د یوې ورځپاڼې د لوستونکو، د یوه تلویزیون د ننداره کوونکو او یا د یوې راډیو له اورېدونکو څخه جوړېږي.

اخیستونکی (مرسل الیه) ډیکوډر (Decoder) هم دی، علایم او غږونه له خپل ذهني فیلټر څخه تېروي، ډیکوډ کوي یې او هغه مفهوم ورڅخه اخلي چې دده له پوهې او ادراک سره سم وي. په ډله ییزه مفاهمه کې کېدای شي چې ستاسې د پیغام د اخیستنې او تعبیرولو لپاره له یوه څخه زیات ډیکوډران موجود وي. کامیابه مفاهمه هغه ده چې استوونکی (انکوډر) او هم اخیستونکی (ډیکوډر) د پیغام سمبولونه: الفاظ، کلمات، زیګنالونه او اشارې یو شان ته تعبیر کړي.

۵- رسندویه وسیله Medium: رسندویه وسیله هغه چینل دی چې د مرسل او مرسل الیه ترمنځ د پیغام د استونې په کار کې رابطه ساتي. زموږ او ستاسې اعصاب او پنځه واړه حواس تر ټولو لومړنې رسندویه وسیلې دي. همدارنګه زموږ او ستاسې عادي خبرې اترې، یا لیکل شوي او چاپ شوي کلمات، الکترونیکي څپې، د غږ اهتزازات، تصویرونه او اشارې له رسندویو وسلو څخه ګڼل کېږي. زما خپله د ماشومتوب دوره نه هېرېږي څو کسان به د کومې غونډۍ له پاسه کښېناستل چې د روژې یا اختر میاشت وګوري دوی به چې میاشت ولیده، د غونډۍ په سر به یې د اور لمبې جګې کړې په دې توګه به یې خلک خبر کړل چې سبا روژه یا اختر دی. د جهاد په وختونو کې زموږ کلي ته مخامخ یو تور غر ولاړ و. د همدغه غره پر سر یو مجاهد وظیفه لرله چې لیرې سړکونه وڅاري، کله به چې دده ولیدل قوه د ولسوالۍ پر لوري راروانه ده، نو د تور غره پر سر به یې خاورې باد کړې او د ټوپک یوه یا دوې ډزې به یې هم ورسره وکړلې، خلکو به کولای شول چې خپل کوچنیان غرونو ته وخېژوي او دوی په خپله سنګرونه ونیسي. رښتیا به وایو هغه وخت به د غره له پاسه جګې شوې دوړې خلکو ته د کابل راډیو په نسبت ښه پیغام درلود. ځکه هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت د کابل راډیو رښتیا خبرې نه کولې یا یې ډېر کم رښتیا ویل. په دې توګه د ماښام په تته غونډې تیاره کې د اور لمبې او د تور غره پر څوکه سپېرې دوړې د خاصو مانا لرونکو سمبولونو په توګه له مهمو رسندویو وسیلو څخه وې.

باید وویل شي چې ژبه د افهام او تفهیم تر ټولو مهمه وسیله ده خو د یوې مهمې رسندویې وسیلې په توګه تقریري ژبه د مفاهمې د ډېرو ډولونو لپاره، له لیکنۍ ژبې څخه ډېره موثره او ګټوره ده. د دې لپاره چې موږ د تقریري ژبې ځینې ښېګڼې وشمېرلی شو، غواړو هغه له لیکنۍ ژبې سره پرتله کړو:

تقریري ژبه	لیکنۍ ژبه
فیدبیک (غبرګون په کې ګړندی وي	فیډبیک په کې ځنډنی وي
لنډ لنډ وییونه، لفظونه او لنډې جملې په کې په کار لوېږي.	اوږده، اوږده لفظونه او اوږدې جملې په کې راځي.
د خلکو محاورو ته نژدې وي	د خلکو له محاورو څخه لرې کېږي زیات رسمي او تشریفاتي اړخ لري.
د مخاطب اړیکو لپاره ډېره ښه رابطه ګرځي	شکل او محتوی ته یې تر رابطې اهمیت ورکول کېږي.
راتلونکو نسلونو ته د کلتوري توکو د لېږدولو لپاره ډېره مساعده وي.	د حقایقو د ثبتولو او اسـنادو د خوندي ساتلو لپاره ډېره ګټوره وي.

۶- غبرګون Feed back: فیډبیک هغه غبرګون یا عکس العمل دی چې اخیستونکی (مرسل الیه) یې د پیغام اخیستلو په نتیجه کې ښکاره کوي. کېدای شي دا غبرګون د سمې مفاهمې په وجه په زړه پورې وي، ممکن د غلط فهمۍ په وجه ښه نه وي. کېدای شي هغه د خبرو په ذریعه یا د لیک په ذریعه څرګند شي، ښایي هغه شفاهي "Verbal " وي یا غیر شفاهي (Nonverbal) وي په بڼه یا څېره کې راغلی بدلون هم د فیډ بیک یو شکل وي، کله کله مانا لرونکې چوپتیا هم یو ډول فیډبیک وي. استوونکی، د دې لپاره چې د مفاهمې په اغېزه وپوهېږي د خپل پیغام فیډبیک ته سترګې په لار وي.

د مفاهمې د پروسې عملي اړخ:

هر پیغام چې د ابلاغ یا مفاهمې په پروسه کې له مرسل څخه تر مرسل الیه پورې کومه لاره وهي هغه په لاندیني ډیاګرام کې تجسیم شوي ده:

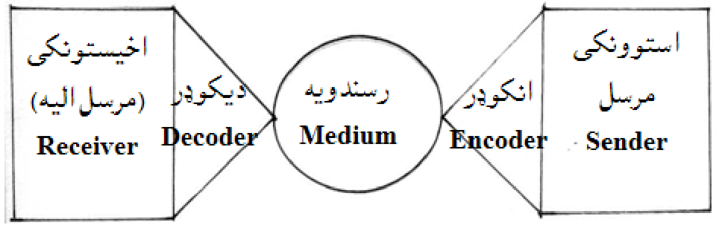

فرض کړئ! تاسې احمد نومېږئ د یوې علمي او فرهنګي مجلې د چلونې مسؤلیت پر غاړه لرئ. ستاسې یو قلمي ملګری

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمود نومېږي، چې د لرغونو آثارو او زړو قلمي نسخو له مطالعې سره مينه لري. ده د خپلې مقالې په ارتباط تاسې ته يو عکس هم رالېږلی دی. تاسې غواړئ چې د عکس په باره کې هغه ته څه وواياست نو تاسې خپلې آيډيا يا نظريې ته د يوه پيغام شکل ورکوئ، نو تاسې د "مرسل او هم انکوډر" په توګه د خپل پيغام شکل او محتوي داسې جوړوئ، چې د محمود ذهن يې د "مرسل اليه او هم ډيکوډر" په توګه واخيستلای شي، نو څه کوئ د خپل پيغام محتوی د محمود له فهم او ادراک سره سمه عياروئ يانې کوښښ کوئ چې خپل پيغام په خپله د محمود د اړتيا او ضرورت له مخې هم تعبير کړئ. که تاسې خپل پيغام د تيلفون له لارې هغه ته رسوئ بيا نو د انکوډ (Encode) او ډيکوډ (Decode) پروسه يو څه نوره هم غځېږي يانې ستاسې د تيلفون "مايک" هم ستاسې په څېر "انګود" ګرځي او د محمود د تيلفون "ريسور" هم د هغه په څېر ديکوډر ګرځي. هغه داسې چې ستاسې د تيلفون د محمود د تيليفون ريسور هغه ديکوډ کړی شي بيا د تيلفون د ريسور راوتلې خبرې د محمود ذهن ډيکوډ کوي يعنې له خپل ادراک سره يې سمې تعبيروي. (1) د انکوډ (Encode) او ډيکوډ (Decode) اصطلاحات اصلاً له مخابرې څخه اخيستل شوي دي. له انکوډ څخه مقصد په رمز (Code) کې د يوه پيغام اچول دي او ډيکوډ له رمز څخه د هغه ايستل دي. خو په ابلاغ يا مفاهمه کې هڅه کېږي چې پيغامونه د داسې لفظونو، سمبولونو، تصويرونو او اشارو په قالبونو او اشکالو کې راوستل شي چې د مفاهمې دواړو خواوو ته د پوهېدو يا تعبيرولو وړ وي د مفاهمې د دې پروسې په نتيجه کې د محمود ذهن ته داسې يو پيغام رسېږي:

"د... کتاب له يو مخ څخه چې تاسې کوم عکس اخيستی دی، فوکس يې سم نه دی، نو په کليشه کې هم سم نه راځي...." خو خبره په دغه ځای پای ته نه رسيږي. زموږ په ډياګرام کې دوې نورې بيضوي شکله کړۍ هم زياتېږي، لکه دا:

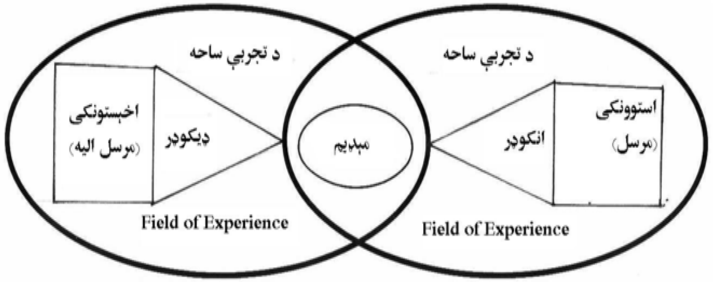

په پورتني پيغام کې دوه تخنيکي لفظونه لکه "فوکس" او "کليشه" له هغو کلماتو څخه دي، چې په وروستيو کلونو کې زموږ ژبې ته راغلي دي. له دې امله چې د ليکوالو او ژورناليستانو د تجربې ساحې يوه له بلې سره زياتې ګډې شوې دي. نو د دې ضرورت له منځه تللی دی چې د پيغام د استولو په وخت کې يو بل ته د دې ډول اصطلاحاتو په باب اضافي څرګندونې وشي. يانې تاسې دې ته اړ نه ياست چې د فوکس يا کليشې معناوې محمود ته څرګندې کړئ.

د مفاهمې د فنونو د انجنيرانو له نظره دوه نور شيان هم شته چې هغه د مفاهمې پر بهير منفي يا مثبت اغېز لري دا، د همدوی په ژبه د تحريف او د تصفيې (Distortion and filtering) لپاره مداخلې دي.

تاسې به ډېر ځله اورېدلي وي چې کله کله يو هېواد د بل هېواد راډيو پر ضد خپله حمله کوي نو تر حملې لاندې هېواد د دفاعي هڅې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په توګه په هماغه فریکونسي کې مزاحم غږونه تولیدوي، یا په تخنیکي ژبه "پارازیت خوشي کوي". همدارنګه کله کله د تلویزیون پر سکرین باندې مزاحمې څپې خپل ځان د نري نري شبنم ته ورته باران په شکل ښکاره کوي چې اصلي څېرې او منظرې اخلالوي. دا ډول مزاحم غږونه او مزاحمې څپې موږ د خپل ډیاګرام له پاسه د یوې کږې وږې منحني کرښې ایستلو ته اړ باسي لکه دا:

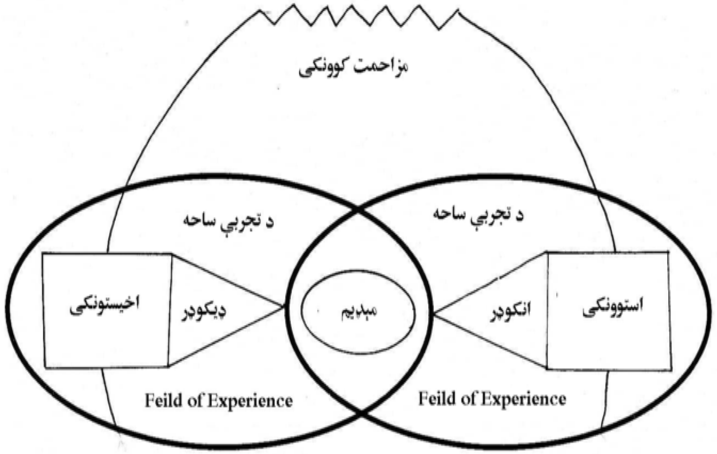

دا نوې پورته ایستل شوې کږه کرښه، ښیي چې د استوونکي او اخیستونکي تر منځ مفاهمه د مداخله کوونکو غږونو او څپو په وسیله اخلالېږي. په کار دي چې هغه د تصفیې د وسیلو په مرسته د مفاهمې له بهیر څخه وایستل شي.

موږ هم کله کله د مفاهمې د دواړو اړخونو (استوونکي او اخیستونکي) په توګه د مفاهمې په جریان کې، خنډونه او مزاحمتونه راپیدا کوو. د مفاهمې په جریان کې د نامانوسو خارجي کلماتو یا جوړو شویو وییونو په کار اچونه،د خبرو ډېره چټکتیا یا ډېر غړندتوب، د خبرو اوږدوالی یا په خبرو اترو کې په اصطلاح د

"حشوو او زوایدو " په کار اچونه، د مفاهمې د تیوریستانو له نظره مفاهمه اخلالوي، نو هر پیغام استوونکی د خپل پیغام د استولو یا کوم خبر لیکلو په وخت کې باید فکر وکړي چې اورېدونکی، کتونکی یا لوستونکی نه شي کولای چې په لږ وخت کې دومره زیاتې خبرې خپل ذهن ته وسپاري. په دې اړه د یوې بېړۍ د مخابرې د آپرېټر تجربه د پاملرنې وړ ده. هغه چې د مخابرې په وخت کوم مطلب د (SOS) له لارې مخابره کوي، نو د خپل پیغام بېل بېل توکي، یو په بل پسې، په مناسبه فاصله کې استوي تر هغه مهاله چې ډاډه شوی نه وي. لومړی مطلب مقابلې خوا ته رسېدلی او هغه ډیکوډ کړی دی، بل مطلب نه ورمخابره کوي.

د یوې مخابرې یا مفاهمې دا ډول خصوصیت موږ ته ضرور داسې یوه پوښتنه راپیدا کوي چې په یوه ټاکلي وخت کې د زیاتو اطلاعاتو یا نظریو وړاندې کول به ښه وي او که به دا غوره وي چې د مقابل لوري د ښه پوهېدلو لپاره په هماغه وخت کې لږ مطالب هغه هم په تکرار سره مخابره شي؟ دا دواړه خبرې، سړی، له یو ډېر مشکل انتخاب سره مخامخ کوي. که څېرې خپلو اورېدونکو، کتونکو یا لوستونکو ته خپل پیغامونه ډېر ورو ورو استوو نو دوی به زموږ په دغه کار سره یو ډول ستوماني احساس کړي او د وخت د ضایع کېدو پرېشاني به هم ورته پیدا شي، خو که د مفاهمې یا مخابرې جریان ډېر ګړندی کړو یعني په لږ وخت کې ورته ډېر مطالب وړاندې کړو بل څه به ونه کړو، بس د دوی ذهن به زیات مغشوش کړو. دا ربړه هلته هوارېدلی شي چې استوونکی او اخیستونکی یو له بله سره خپله مفاهمه، د چا خبره په سور او تال برابره او یا په تخنیکي ژبه په ټیون (Tune) کې یې سره سمه کړي. دا به هغه حالت وي چې د پیغام

(c) ketabton.com: The Digital Library

استوونکي او اخستونکی یو له بل سره د خپلو تجربو ساحې شریکې کړي او یو د بل په ژبه او واقعي اړتیاوو پوره پوهېدلي وي. که داسې شوي وي بیا په خپل ډیاګرام یوه بله د نیمې دایرې کرښه زیاتولی شو. دا به د فیډبیک یا د مفاهمې د کامیابۍ او موثریت کرښه وي.

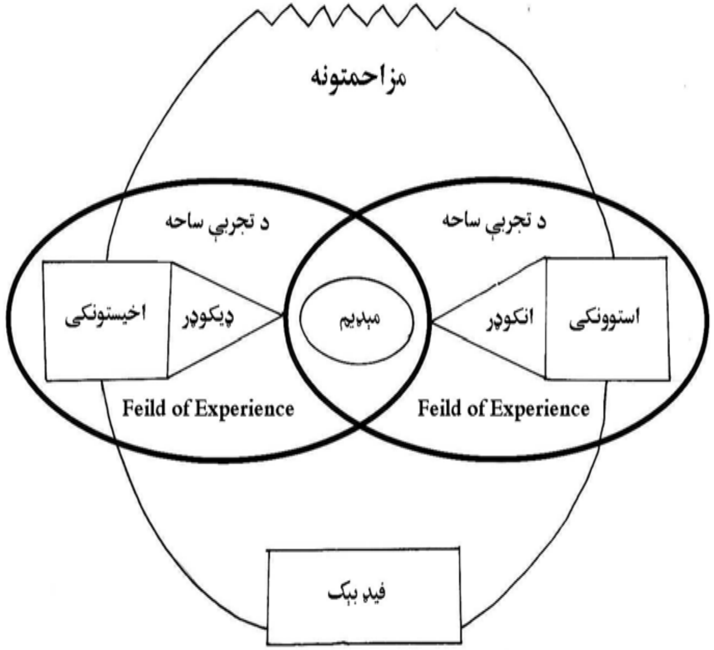

کله چې د مفاهمې د بهیر لاره سمه وي، مزاحمتونه هېڅ نه وي، یا ډېر کم وي. پیغام دواړو خواوو ته مفهوم ولري یا دواړو خواوو ته د تعبیر وړ وي نو بیا د مفاهمې یو ډېر مهم توکي "غبرګون یا فیدبېک" ته زمینه برابرېږي فیدبېک د مفاهمې جریان غبرګوي کله کله خبره دې حد ته رسېږي چې په مخامخ خبرو یا مرکو کې، د استوونکي خوا او اخیستونکي خوا تر منځ د پیغام استونې په کار کې توپیر له منځه ځي تر دې چې د داسې یو ډیاګرام جوړېدو ته لاره برابروي چې په هغه

کې مرسل او مرسل الیه خپل، خپل ځانګړې ځایونه، وار په وار یو له بله سره بدلوي. تر دې چې خپل خپل شخصي عنوانونه هم له لاسه ورکوي او دواړې خواوې د تعبیروونکي (Interpreter) تر عنوان لاندې راځي لکه دا:

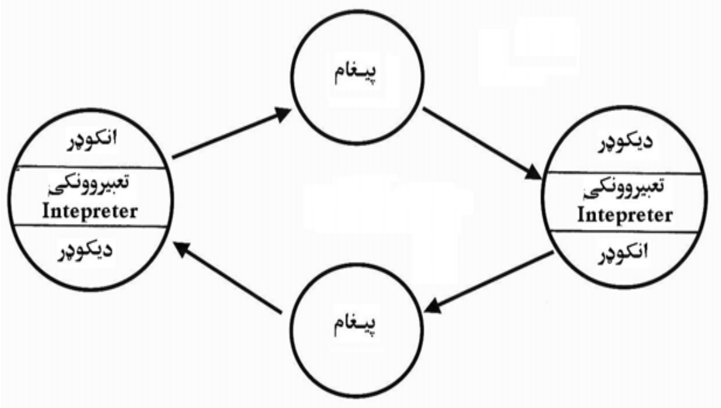

فیډبیک چې د مفاهمې ډېر مهم توکی دی یوازې د "هو" یا "نه" په ویلو یا دې ته ورته د سوال او ځواب په نورو خبرو کې نه راڅرګندېږي، بلکې په مخامخ مفاهمه کې، په څېره کې پرله پسې بدلونونه هم د غبرګون ننښې رانښیي د فن او هنر په دنیا کې کېدای شي رنګونه او انځورونه فیډبیک وښیي د "شنه څراغ" اشاره هم د "هو" غوندې یو مثبت ځواب دی.

بله خبره دا ده چې کله موږ له خپل ځان سره (Intera personal) مفاهمه کوو هلته هم فیډبیک زموږ د مفاهمې د سموالي، موثریت او بریالیتوب لپاره ډېر ښه لاربښود دی. دا لاندې ډیاګرام په غور وګورئ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

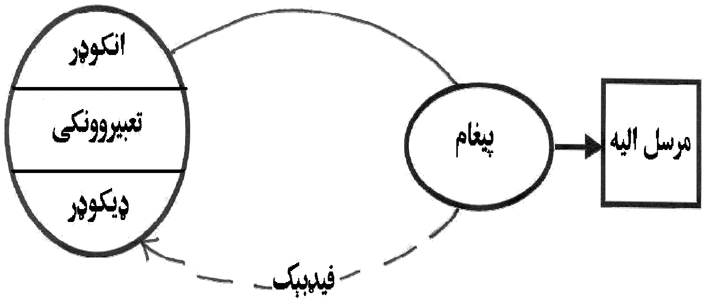

لکه چې په پورتني ډیاګرام کې ښودل شوي دي، موږ د مفاهمې په وخت له هرڅه نه دمخه د خپل پیغام لفظونه او نور سمبولونه د انکوډ کولو په وخت کې په خپله هم ډیکوډ کوو. یعني په خپله یې تعبیروو او ارزیابي یې کوو چې هغه خو به کومه غلطي نه لري، الفاظ خو به یې مشکل نه وي. آیا د مقابل لوري لپاره به د پوهېدو وي؟ همدارنګه د مفاهمې په وخت کې د خپل غږ ځرنګوالی هم په نظر کې نیسو هغه څومره طبیعي یا مودبانه دي. د پیغام لهجه هم له نظره نه اچوو آیا مقابل لوري زموږ په لهجه پوهېدای شي او که نه؟ د معیاري ژبې څخه مو کار اخیستی دی او که څنګه؟

خبره به رالنډه کړو که په هر ډول مفاهمه کې د غبرګون لاره صافه او هواره وي نو دا مفاهمه به د افهام او تفهیم هغه لوړ پوړ ته ورسېږي چې تل د کورنیو او نورو لویو او کوچنیو ټولنیزو ګروپونو

تر مینځ اختلافونه له مینځه وړي او د یوې ټولنې یا ملت ټول افراد د ګډ یا ملي تفاهم داسې مرحلې ته رسوي چې ګډه ملي اراده یې له هر ډول اټومي یا اقتصادي طاقت څخه ډېر ځله پیاوړې او روڼ ځواک ګرځي. دا هماغه ځواک دی چې د یو ملت خپل انقلاب په مخ بیایي او د نورو صادر شوي انقلابونه خنثی کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

ډله ييزه مفاهمه، ابلاغ عامه

“Mass Communication”

ډله ييزه مفاهمه، ابلاغ عامه

“Mass Communication”

ډله ييزه مفاهمه چې ځينې افغاني ليکوال يې ډله ييزې اړيکې او د لرې پښتونخوا ليکوال يې د اردو په تقليد "ابلاغ عامه" هم بولي. ماس کمونېکېشن د مفاهمو يا ابلاغياتو تر ټولو اوچت او پراخ غځېدلی پوړ دی. ددې پراخې مفاهمې لمنه ډېره غوړېدلې ده. که ووايو چې زموږ دا ټوله نړۍ او له هغې څخه چورلېدونکې سپوږمۍ چې موږ ښکلې مخونه ورسره تشبيه کوو او د آسمان هغه ستورې چې زموږ پر لورې سترګکونه وهي ددې ډول کمونيکيشن د شبکو په پراخ اوبدل شوي جال کې را نغښتل شوي دي، مبالغه به نه وي.

يو وخت چې لوی خوشال بابا ته پر ستورو باندې د کمند اچولو هيله پيدا شوه او علامه اقبال د هغه دغه لوړه آرزو زموږ د زمانې ځوانانو ته ابلاغ کړه، د ډله ييزې مفاهمې وسيلو هغه د رښتيا کېدو مرحلې ته ور سوله. انسان پخپله سپوږمۍ ته ور وخوت او ټوله نړۍ يې د سپوږمۍ له حالاتو څخه خبره کړله. دا لړۍ لا روانه ده. دا دی وخت په وخت د نورو سيارو او اقمارو په باره کې تر لاسه شوي اطلاعات د نړۍ ټولو اوسېدونکو ته رسېږي. عامه ابلاغياتو موږ د ځمکې د زړه له حال او د سمندر د تل د بې شمېره زياتو مخلوقاتو د ژوندانه له حالاتو او خاصو کړو وړو څخه خبر ساتلي يوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډله ييزې مفاهمې وسيلې يوازې موږ د خپلې اوسنۍ زمانې له حالاتو څخه نه خبروي، بلکې د زرګونو کلونو مخکينيو انسانانو پيغامونه يې هم تر موږ پورې را رسولي دي. له ميلاد څخه ۲۵۰۰۰ کلونه مخکې د فرانسې د (Lascaux) نومې ځاى د يوه غار پر دېوال باندې د يوه آس، دوو غويو او يوې بزې (وزې) تصويرونه ايستل شوي دي. که څه هم د تاريخ پوهانو له نظره دا تصويرونه کومه ليکل شوې شرحه نه لري چې هغه زمانه ورباندې د تاريخ مبدا وبلله شي. دا هم پوره جوته نه ده چې دا تصويرونه د څه مقصد لپاره کښل شوي دي؛ خو هغه د داسې رسنۍ وسيلې په توګه چې د ژورناليستانو په ژبه د زرګونو لفظونو او کلماتو ارزښت لري، موږ ته د هغې زمانې د خلکو يو پيغام را رسوي هغه دا چې: "دا د کار څاروي دي چې بايد وساتل شي او وپالل شي".

همدارنګه په لرغوني مصر کې د "ژوندانه د کلۍ سمبول" اوس هم موږ ته بې مفهومه نه دى، په اوسنيو رسمي تشريفاتو کې د لويو ښارونو ښاروالان خپلو ډېرو درنو او مهمو مېلمنو ته د خپل - خپل ښار د "کلۍ سمبول" د سوغات په توګه چې لوړ معنوي ارزښت لري وړاندې کوي. ګواکې يوې نړيوالې عنعنې د يو نړيوال پيغام يوه ارزښتمنه محتوى تر موږ پورې را رسولې ده او هغه لکه دا څنګه چې بند ورونه (دروازې) په کلۍ خلاصېږي، هماغسې د زړه کلپونه هم د مينې او لورېينې په کلۍ خلاصېږي.

يو جرمني "زرګر ګوتنبرک" په خپل کار او زيار سره په ۱۴۵۳م کې د چاپ د ماشين په اختراع کولو سره د معاصرو پېړيو تاريخ ته يوه بله مبدا وټاکله. د نړۍ دوه ډېر دوامداره اوځواکمن انقلابونه (صنعتي انقلاب او د ميډيا انقلاب) له همدغه وخت څخه پيل شول.

په رښتيا چې دا ډېره لويه انقلابي پېښه وه چې يو آسماني کتاب (انجيل) د پاپانو د انحصار له منګولو څخه ووت او پيغام يې عامو خلکو ته ورسول شو. زموږ له نظره که دا کار دمخه شوى واى، ښايي انجيل به له ګوتو وهلو او تحريفونو څخه خوندي ساتل شوى واى.

ډله ييزه مفاهمه د مفاهمې د نورو ډولونو په پرتله:

که څه هم دلته زموږ د بحث اصلي موخه ډله ييزه مفاهمه ده، خو له دې امله چې د ډله ييزې مفاهمې لمنه ډېره پراخه ده او په هغې کې د مفاهمو نور ډولونه لکه له خپل ځان سره مفاهمه، د دوو کسانو تر منځ مخامخ مفاهمه، د کوچنيو او لويو ټولنيزو ګروپونو تر منځ مفاهمه، کار و باري مفاهمه يا تنظيمي مفاهمه، خپل خپل ځايونه لري، نو غواړو چې د ډله ييزې مفاهمې ته د رسېدو د لارې پر سر د مفاهمې ځينې نور ډولونه هم څه ناڅه وپېژنو.

له خپل ځان سره د يو چا مفاهمه (Intrapersonal Communication):

په دې ډول مفاهمه کې يو څوک له خپل ځان سره فکر يا خبرې کوي، خپل احساسات پخپله ارزيابي کوي. خپلې خبرې يا خپله ليکنه د کار په جريان کې تر خپلې څارنې لاندې نيسي. په دې مفاهمه کې د يو چا عصبي نظام يا حسي ارګانونه د پيغام استوونکو (مرسل) په توګه کار کوي. دده دماغ د مرسل اليه (اخيستونکي) دنده سرته رسوي. فرض کړئ تاسې پخپله له ځان سره مفاهمه کوئ، نو د پيغام استوونکى او هم اخيستونکى تاسې پخپله ياست. کله کله ددې ډول مفاهمې پيغام په برقي، کيمياوي ټکانونو يا ضربو (Electro Chemical Impulses) کې پېچل کېږي. رسنۍ وسيله

(c) ketabton.com: The Digital Library

(میډیم) یې مرکزي عصبي سیستم (Central Nervous System) دی. فیډبیک یې هم هماغه برقي کیمیاوي ټکانونه دي.

که د موضوع له یو څه پېچلي تخنیکي حالت څخه راووځو، نو تاسې د خپل مېز له پاسه اېښودل شوی ټلیفون په نظرکې ونیسئ، لکه څنګه چې د ټلیفون شبکه په یوه ښار کې هرې خوا ته غځېدلې ده، هماغسې ستاسې د عصبي نظام شبکه ستاسې د بدن هرې خوا ته غوړېدلې ده، چې ستاسې پینځه واړه حواس د دماغ له مرکزي برخې سره په ارتباط کې ساتي، مثلاً ستاسې د سامعې او باصرې حواس د غږ او ستاسې د سترګو د نظر له لارې دماغ ته د یو ډېر ګړندي موټر د رانژدې کېدو خبر ورکوي او ستاسې دماغ ژر ستاسې بدن ته حکم کوي چې ځان ډېر ژر د سړک یوې څنډې ته کړي.

خبره روښانه شوه له خپل ځان سره ستاسې د مفاهمې په جریان کې ستاسې محسوسات، خپل تفکرات او خپلې فیصلې شاملېږي، په دې ډول مفاهمه کې تاسې خپلې خبرې یا خپلې لیکنې پخپله ارزیابي کوئ، که تاسې غواړئ خپلې خبرې یا خپل کړه وړه ثبت کړئ بیا نو له سمعي او بصري وسیلو څخه یا له کمپیوټر څخه هم کار اخلئ. ددې مفاهمې پروسه پخپله د یو فیډبیک په توګه راتاوېږي. یعنې تاسې په خپله د خپلې مفاهمې په غبرګون خپل ځان ډېر ژر پوهولای شئ.

د ابلاغیاتو ځینې ماهران له خپل ځان سره د یو چا مفاهمې ته د کمیونیکیشن په ساحه کې مهم ځای نه ورکوي، خو ځینې نور د هغې مقام ډېر لوړ بولي او وایي چې نورې مفاهمې له کړو وړو، کردارونو یا اکشنونو سره، خو - له خپل ځان سره د یو چا مفاهمه له مانا سره زیاته رابطه نیسي، مانا دا چې د یو پیغام اصلي ارزښت ټاکي. د دغو

پوهانو له نظره د مفاهمې ټول ډولونه یو له بل سره د رابطې په مزو تړل شوي دي چې یوه له بلې څخه په جلا توګه نه شي مطالعه کېدلی په تېره بیا له خپل ځان سره د یو چا د مفاهمې (Intrapersonal Communication) مطالعه چې د تخیل او تفکر په لحاظ لوی ارزښت لري بنسټیز اهمیت هم لري.

د ژورنالیزم د استادانو له نظره له خپل ځان سره د یوه راپورټر خپله مفاهمه د یوې مهمې مرکې لپاره د چمتووالي په کار کې مهمه مرسته کوي. یو راپورټر پخوا له هغه چې له یو مهم سړي څخه د مرکې لپاره وخت واخلي، دی باید د هغه د عمر، شخصیت، مسلک، او کار په باره کې پخپله له خپل ځان څخه ډېرې پوښتنې وکړي او بیا پخپله خپلو پوښتنو ته ځوابونه ولټوي له مهم شخصیت څخه یوازې د هغو موضوعاتو په باره کې پوښتنې وکړي چې په خاص ډول د ده له کار او نظریاتو سره ډېره رابطه ولري.

که دی داسې وکړي بیا به مجبور نه وي چې له یو ډېر مشهور شخصیت سره خپله خبره په دې خبره پیل کړي "مهرباني وکړئ تاسې خپل ځان لوستونکو یا اورېدونکو ته معرفي کړئ" کېدای شي یو مشهور سړی د یو راپورټر دا ډول یوه خبره د ځان لپاره یو سپکاوی وبولي او په داسې یوه پوښتنه کېدای شي مرکه له پیل کېدو څخه دمخه په ټپه ودرېږي، ځکه مشهور شخصیتونه ښایي ونه غواړي چې په خپله خوله خلکو ته خپل ځان ور وپېژني، نامتو کسان په دې شرمېږي چې خپلې کارنامې پخپله بیان کړي یا د ځان صفت پخپله وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که يو راپورټر د يو مهم سړي د ژوند او شخصيت په باره کې خپله مفاهمه تر يوه حده بشپړه کړې وي نو دی به ښايي خپله مرکه په داسې يوه ښه مقدمه پيل کړي:

" پوهاند ډاکټر... صاحب! تاسې د خپل عمر څلويښت کلونه د هېواد د پوهنې په خدمت کې تېر کړي دي، څومره چې زه خبر يم تاسې په دې ساحه کې د تاليفاتو او مطالعاتو خاوند ياست. په څو نړيوالو سيمينارونو او کنفرانسونو کې مو هم برخه اخيستې ده. دلته که اجازه راکړئ، غواړم چې د پوهنې او روزنې په باره کې د دولت د نوې ستراتيژۍ په اړه ستاسې له نظر څخه خپل لوستونکي يا اورېدونکي خبر کړم.

مخامخ مفاهمه (Interpersonal Communication):

دا ډول مفاهمه زياتره د دوو کسانو تر منځ کېږي، داسې يوه مفاهمه د شخصي روابطو په جوړونه او ټينګښت کې ډېره اغېزناکه ده. دا مفاهمه دوه ډوله ده. يوه يې د مخامخ (Face to Face) خبرو او بله يې له يو ځای څخه بل ځای ته د پيغام استولو (Point to point) مفاهمه ده.

د مخامخ خبرو مفاهمه لکه چې له نوم څخه يې څرګندېږي. د مخامخ خبرو اترو يا لارښوونو په شکل سرته رسېږي. پيغام يې معمولاً د اشخاصو تر منځ د ژورو شخصي اړيکو د ټينګولو په باره کې وي. رسنۍ وسيله يې خبرې همدارنګه په بڼه او څېره کې راغلي بدلونونه، د سترګو، وروځو، شونډو او لاسونو حرکات (Body Language) او ځينې نورې غير شفاهي نښې او نښانې دي. غبرګون

(فيډبيک) په کې ګړندی وي ځکه چې په مفاهمه کې سمدلاسه د خبرو يا نورو کړو وړو له لارې غبرګون ښوول کېږي.

له يو ځای څخه بل ځای ته (Point to Point) مفاهمه کې پيغام معمولاً د ټيليفون، ليکونو، تلګرافونو، د کمپيوټر او يا د ملکي راډيو (CB) له لارې سرته رسېږي. په دې ډول مفاهمه کې پيغام معمولاً تشريفاتي اړخ لري. فيډبيک يې د ټيليفون له لارې نسبتاً ګړندی دی، هغه کمپيوټر هم چې په نېټ ورک کې يې ګڼه ګوڼه زياته نه وي، د فيډبيک له ګړندي کېدو سره مرسته کوي. خو د پوستې تلګرام او داسې کمپيوټر له لارې چې په نېټ ورک يې ګڼه ګوڼه زياته وي فيډبيک يو څه ځنډنی وي.

د کوچني ګروپ مفاهمه (Small group Communication):

د کوچني ګروپ مفاهمه په يوه کوچنۍ غونډه کې هر چا ته د خبرو اترو، حقايقو بيانولو يا نظر څرګندولو موقع برابروي. دا مفاهمه دوه ډوله ده، چې يو ډول يې مخامخ او بل ډول يې له يو ځای څخه بل ځای ته مفاهمه ده.

د کوچني ګروپ په مفاهمه کې وړانديزونه، د مجلس اجنډا د پيغام حيثيت لري، رسندويه وسيله يې غالباً خبرې اترې وي، خو کله کله سمعي او بصري وسيلې هم په کې په کار لوېږي. غبرګون يې هم د خبرو اترو په بڼه وي خو کله کله د تاييد په توګه سرښورول کېږي، کېدای شي د مخالفت لپاره هم سر په بل ډول وښورول شي، همدارنګه د رايو يا ووټونو ورکول يا د تايېد او هم د مخالفت په توګه د لاسونو اشارې هم په فيډبيک کې راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کوچني ګروپ د (Point to Point) مفاهمې پيغام له هغو موضوعاتو څخه جوړېږي چې د يو ګروپ غړي ورباندې د ممکنو وسيلو له لارې بحث کوي. ددې مفاهمې رسنۍ وسيلې ټيليفون، لوډسپيکر، ويډيو او کمپيوټري رابطې وي. فيډبيک يې د ځينو وسيلو له لارې ګړندی او د ځينو نورو وسيلو له لارې ځنډنی وي.

د لوی ګروپ مفاهمه (Large Group Communication):

په دې ډول مفاهمه کې د پيغام اخيستونکو شمېر تر پيغام استوونکو ډېر وي. په پيغام کې يې د تفريحي موضوعاتو په ګډون ډېر شيان راتلی شي. رسندويه وسيلې يې مخامخ خبرې دي چې سمعي او بصري وسيلې هم ورسره مرسته کوي. کوچنۍ کوچنۍ ډرامې، موسيقي او داسې نور هنري شيان هم ورسره ملګرتيا کوي. د لوی ګروپ مفاهمه د وسيلو له لارې ډله ييزې مفاهمې ته ور نژدې کېږي.

عامه يا ډله ييزه مفاهمه (Public or Mass Communication):

پخوا له هغه چې ددې ډول مفاهمې په باره کې لازم تفصيلات ورکړو غواړو پر هغو خصوصياتو لنډه رڼا واچوو چې عامه مفاهمه له نورو ډولونو څخه راجلا کوي، ددې مفاهمې پيغام استوونکي يوازې يو څوک يا څو کسان نه دي. بلکې د ميډيا موسسې لکه ورځپاڼې، د فيلم سټډيو، د تلويزيون شبکې او د دوی خپروونکي په زياترو هېوادونو کې د اطلاعاتو وزارتونه د پيغام استوونکو په توګه کار کوي.

ددې ډول مفاهمې په پيغام کې له خبري، ديني، تعليمي، جدي، اجتماعي، اقتصادي او سياسي مسايلو څخه نيولې تر تفريحي موضوعاتو پورې هر څه راځي. رسندويه وسيلې يې د ميډيا ټول ډولونه په تېره بيا مطبوعات، راډيو، تلويزيون او فلمونه دي. ددې مفاهمې د پيغام اخيستونکي عام خلک دي. فيډبيک د لوستونکو، اورېدونکو يا ننداره کوونکو د غبرګون ليکونه دي چې د خپرونو مرکزونو او دفترونو ته استول کېږي، غبرګون يې د نورو مفاهمو په نسبت زيات ځنډنی وي، معمولاً د متبادلو وسيلو له لارې استول کېږي. ددې خبرې مانا داده چې د تلويزيون ننداره کوونکي يا د راډيو اورېدونکي خپل، خپل سټېشنونه نه لري، نو د خپلو نظرياتو يا شکايتونو د استولو لپاره له نورو متبادلو وسيلو لکه ليک يا ټيلفون څخه کار اخلي.

له دې کبله چې په (۱۹) پېړۍ کې د نامعلومو افرادو لويه ټولنه (Mass Society) بلل کېده، نو د ډله ييزې مفاهمې لوستونکي او اورېدونکي (Anonymous audiences) يانې بې نومه مخاطبين بلل کېدل، نو د دوی لپاره پر کار اچول شوې مفاهمه باندې د (Mass Communication) نوم اېښودل شوی و. خو اوس د کميونيکېشن د يو پروفيسر او څېړونکي فريدريک ويليامز له نظره د نن زماني لوستونکي، اورېدونکي او ننداره کوونکي دومره هم نومورکي نه دي. ځکه چې نن خاص- خاص ټولنيز ګروپونه د ابلاغياتو او اعلانونو لپاره په نښه کړل شوي هدفونه ګرځېدلي دي. نو اوس دده له نظره د (Public) کلمه د (Mass) په نسبت د عامه مفاهمې لپاره يوه مناسبه کلمه ده. ښايي زموږ په ژبه کې د مانا په لحاظ دومره حساسيت موجود نه وي، ښايي اوس هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ "ډله ییزه" کلمه ورته مساعده وي ځکه چې هغه د "تودې" یا "مقدار" له کلمو څخه چې د (Mass) له تحت الفظي ماناګانو څخه دي، توپير لري. سره له دې هم کېدای شي څوک ورته عامه مفاهمه یا عمومي ابلاغ او یا هم ابلاغ عامه ووايي، اصلاً دا ډول اېښودل شوي نومونه یا اصطلاحات سمبولیکه بڼه لري او سمبول هغه کلمه یا بله ورته نخښه بلل کېږي چې د یو ډول ټولنیز تړون له لارې ورته داسې یوه مانا جوړه شوې وي چې د ټولو خلکو له خوا ومنل شي او په کار واچول شي، کېدای شي زموږ ځینې صلاحیت لرونکي "ویې جوړوونکي" استادان ورته مناسبه اصطلاح جوړه کړي خو دا اصطلاح به هغه وخت عمومیت پیدا کوي چې د ټولنې لویه برخه یې ومني.

د ډله ییزې مفاهمې یوه ځانګړتیا داده چې د هغې د میډیا لویې - لویې ادارې لکه ورځپاڼې، د راډیو او تلویزیون ادارې او سټیشنونه، د فلمونو سټډیوګانې او د خپرونکو نورې موسسې دي. خو په دغو ټولو موسسو کې افراد هم لویه برخه اخلي د مثال په توګه د کمیونېکیشن بنسټ تر ډېره حده د راپورټرانو کار او زیار پیاوړې کوي نور مسلکي او فني کسان هم په کې په انفرادي ډول مهمې ونډې اخلي. د دې مفاهې پیغامونه د ټولو کارکوونکو د هڅو په نتیجه کې جوړېږي او بشپړېږي.

په لویدیزه نړۍ کې د عمومي ابلاغ یا ډله ییزې مفاهمې موسسې د پانګه والو په پانګو چلېږي. نو باید پانګه والو ته هم لږې یا ډېرې مادي ګټې ورسوي. سره له دې هم د ډله ییزې مفاهمې خصلت دادی چې د ټولنې په مقابل کې خپل لوی - لوی مسولیتونه هېڅکله له نظره ونه غورځوي. د ټولنیزې مفاهمې ځینې موسسې هڅه کوي

چې د اعلانونو له لارې ځانونه له خپله کوره پوره کړي. خو اعلانونه پخپله په ځینو ځایونو او وختونو کې ددوی د غاړې غړوندي ګرځي او مسلکي آزادي یې زیانمنوي.

په سوسیالیستي هېوادونو کې، ډله ییزه مفاهمه د حکومت له خوا تمویلېږي او د هغې سیاسي لارې لپاره استخدامېږي چې دولت یې ټاکي. سره له دې هم د دې لپاره چې له خلکو سره څه نا څه ذهني رابطه ولرلای شي نو ځینې اجتماعي خدمتونه هم پر غاړه اخلي.

د ډله ییزې مفاهمې یو خاص کیفیت دادی چې په هغې کې د پیغامونو ګڼه ګوڼه زیاته وي چې دا خصوصیت د لوستونکو، اورېدونکو یا ننداره کوونکو له خوا د تقسیم فیډبیک امکانات ډېر کموي. دا کېدای شي چې تاسې یوې ورځپاڼې ته د غبرګون په توګه یو لیک واستوي، یا کېدای شي کوم څوک د راډیو او تلویزیون پر کوم پروګرام انتقاد وکړي، یا ښایي څو کسان په خپلو - خپلو لیکونو کې د هغوی ځینې خپرونې یا پروګرامونه وستایي، خو دا لیکونه چې البته د متبادلې وسیلې له لارې ور استول کېږي، د ټولو هغو پیغامونو غبرګون نه شي څرګندولای چې په ډېر زیات شمېر کې، په متراکم ډول د ډله ییزې مفاهمې له لارې خپرېږي.

داسې هم پېښېږي چې په تلویزیون کې د ځینو دیني، روغتیایي، اقتصادي او سیاسي موضوعاتو د تحلیل په جریان کې له اورېدونکو او کتونکو څخه کوم څوک د بحث په جریان کې د متبادلې وسیلې (د ټیلیفون یا انټرنیټ) له لارې پوښتنه وکړي. تحلیلوونکي د خپل بحث جریان موقتاً دروي او د پوښتونکي پوښتنې ته ځواب ورکوي. ځینې موسسې چې د ډله ییزې مفاهمې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسولیتونه پر غاړه لري کوښښ کوي چې د خپلو خپرونو په مقابل کې د خلکو غبرګون ځان ته معلوم کړي.

سره له دې هم له دې امله چې په ډله ییزه مفاهمه کې د پیغامونو په استوونکي موسسه کې زیات خلک کار کوي په میډیم کې یې هم ګنې او ډول ډول رسندویه وسیلې په کار لوېدلې دي لوستونکي، اورېدونکي یا ننداره کوونکي یې هم د خلکو لویې لویې پرګنې دي، نو د ټولو خلکو چټک غبرګون که بیخي ناشونی نه وي نو آسانه هم نه دی. د کمیونیکېشن د استادانو له نظره د پیغامونو د استوونکو او اخیستونکو تر منځ ډېر دیوالونه او ورونه درېدلي دي، په همدې دومره ورونو او دروازو کې دروازه وانان (Gatekeepers) هم پر خپلو خپلو دندو ګومارل شوي دي، دا دروازه وانان څوک وي؟ دوی د لویو خپروونکو موسسو یا بروډکاسټ کوونکو موسسو کارکوونکي لکه چلوونکي، منیجران، انجنیران، راپورټران او نور ډېر مسلکي او فني کسان دي. یوازې دوی نه بلکې ددوی د کار وسیلې د مرسلې او اخذې لویې لویې دستګاوې هم د دروازه وانانو په جمله کې راځي. ددغو دومره اصطلاحي دروازه وانانو موجودیت په عمومي ډول په ډله ییزه مفاهمه کې نه یوازې فیډبیک ځنډوي، بلکې په خپله د پیغامونو په رسونو کې هم ځنډ پېښوي، مثلاً که د راډیو او تلویزیون خبرونه چې په راډیو او تلویزیون کې ډېر لږ وخت نیسي او ځینې نور ژوندي (Live) پروګرامونه په نظر کې ونه نیسو دغه لویې نشراتي دستګاوې که څه هم ډېر وسایل ولري خلکو ته خپل زیات پیغامونه له دومره زیاتو دیوالونو، ورونو او دروازه وانانو څخه دومره ژر نه شي تېرولی او خلکو ته یې په بیړه نه شي رسولی.

له دې امله چې فیډبیک په هره مفاهمه کې د هغې د ګټورتوب او موثریت درجه ټاکي له بلې خوا په ډله ییز مفاهمه کې د غبرګون لاره ډېره اوږده او زیاته پیچلې ده. نو ټول هغه کسان چې په میډیا کې کار کوي، دا مسولیت پر غاړه لري چې د خپلو ټولو لوستونکو، اورېدونکو او کتونکو ټولو احتمالي پوښتنو ته (که څه هم مخامخ نه وي) په ځوابونو برابرولو سره خپل خبرونه او پیغامونه په مکمله بڼه وړاندې کړي. دا کار هغه وخت ښه سرته رسېدلای شي چې د انګریزي ژبې پنځه (W) ګانو او یو (H) ته او د پښتو پېنځه (څ) ګانو او یوې (چ) ته پوره پوره ځوابونه برابر کړي. یعنې په انګریزي کې د (Who, What, When, Where, Why) او (How) پوښتنو او یا د پښتو (څوک/ چا؟)، (څه؟) (څنګه؟)، (څه لپاره /ولې؟) ، (څه وخت؟) او (چېرې؟). پوښتنو ته ځوابونه برابر کړي.

ددې لپاره چې د خبر او پیغام د لیکلو په وخت کې د خلکو ټولو په تیره د هغوی ډېرو ضروري پوښتنو ته پوره او ښه ځوابونه ورکړل شوی وي نو باید د "څنګه؟" او "ولې؟" پوښتنې ډېرې تکرار شي.

د پیغام یا خبر ژبه باید کافي صراحت ولري ابهام باید په کې نه وي، کوښښ دې وشي چې له هغې ژبې څخه کار واخیستل شي چې ټول خلک وړباندې پوهېږي، سره له دې چې هغه باید یوه فصیحه او بلیغه ادبي ژبه وي خو په آسانۍ او ساده ګۍ کې باید عامیانه ژبې ته ډېره نژدې وي، په دې باره کې د "میډیا ژبه" تر عنوان لاندې یو څه زیاتې خبرې په وروستیو څپرکیو کې شوې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میډیا او ژورنالیزم:

د ډله ییزې مفاهمې د استادانو له نظره میډیا (دډله ییزې مفاهمې وسیلې) څلور بنسټیز مقصدونه لري.

۱- خبرول To inform

۲- ښوونه کول To educate

۳- اغېزه کول To Influence

۴- تفریح کول To entertain

پورتني مقصدونه د ژورنالیزم لپاره هم شمېرل شوي دي، ظاهراً ژورنالېزم لکه چې له نوم څخه يې څرګندېږي له ژورنالونو (ورځپاڼو، جریدو او مجلو) سره ارتباط لري، خو د کتابونو په ګډون ټول مطبوعات پخپله لمن کې رانغاړي. مطبوعات پخپله یو پراخ مفهوم لري، د افغانستان د ژورنالیزم د یو استاد ډاکټر ظاهر صدیق له نظره ټوله میډیا په مطبوعاتو کې شاملېږي چې په تخنیکي لحاظ په دوو برخو چاپي او برقي مطبوعاتو باندې وېشل کېږي.

اصلاً ګډو موخو او هدفونو چاپي او الکترونیکي میډیاګانې په یوه لاره رواني کړې دي. په تاریخي لحاظ هم پیغام او خبر یو د بل تر څنګ په شریکه لاره روان شوي دي. پخوا له هغه چې چاپي مطبوعات راپیدا شي یا الکترونیکي میډیا خپل جال هرې خوا ته خپور کړي. جارچیانو په یوه خوله او یوه ژبه خبر له پیغام سره یو ځای بیان کړی دی، همدا سبب دی چې نننی ژورنالیستان د پخواني جارچي د نوم او حیثیت درناوی کوي. د نړۍ څو مشهورو مجلو په خپلو ځانو د جارچي (Herald) نوم ایښی دی؛ دا دروند نوم د مبشر یا قاصد ماناګانې هم لري چې پر خلکو باندې ښې لګېږي.

د ژورنالیزم او کمیونېکیشن ماهران په ګډه سره خبرونو او اطلاعاتو ته زیات اهمیت ورکوي او د خلکو لپاره يې حیاتي او ضروري ګڼي، خو په شعر او شاعرۍ، ادبي او هنري آثارو کې هم په زړه پورې پیغامونه په تیره بیا د زړونو پیغامونه لټوي او هغه د ابلاغیاتو په لویه لمن کې راټولوي ځکه چې دغه ادبي او هنري اصناف هم پیغامونه لري او هم اغېزې.

الکټرونیک ژورنالیزم:

الکټرونیک ژورنالیزم ډېر اوږد تاریخ نه لري. مارکوني تقریباً اویا کلونه د مخه د بې سیم په اختراع کولو سره نړۍ یوې نوې مرحلې ته راداخله کړه، غږونه او آوازونه د هېوادونو له پولو او سرحدو څخه تیری وکړ. که له یوې خوا يې د بېلوبېلو هېوادونو د خلکو زړونه او فکرونه سره نژدې کړل نو له بلې خوا يې تبلیغاتي او پروپاګندي جګړې لا سختې کړې او کله چې جی. ایل بېرډ (J.L.Baird) تلویزیون اختراع کړ نو د نني عصر د انسانانو په مخ کې نوې هینداره کېښودله شوې چې د بېلوبېلو ملتونو خلکو په هغو کې خپلې او د نورو ښې یا بدې څېرې او د حرکتونو او فعالیتونو انعکاس ولید.

په لویدیځه دنیا کې راډیويي خپرونې له ۱۹۲۰ کال څخه وروسته پیل شوې دي. افغانستان ته د راډیو په راوړلو کې موږ له نورې دنیا څخه ډېر وروسته پاتې نه وو، د راډیو لومړنۍ کوچنۍ دستګاه په ۱۳۰۶ لمریز کال (۱۹۲۹م) کې په کابل کې نصب شوه، خو په هېواد کې د یوې ګډوډۍ په راتګ سره د عصر د نوي تخنیکي او نشراتي وسیلې خپل ژوند ته دوام ورنکړای شو بله پلا د راډیو اساسي خپرونې په ۱۳۲۰ لمریز کال کې پیل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د راډيو او تلويزيون په خاص ډول د تلويزيون په اختراع او فعال کېدو سره د ژورناليزم دنيا له لويو تحولاتو او همدارنګه له غټو سياليو سره مخامخ شوه.

په ۱۹۶۴م کې په امريکا کې څو سروې ګانې چې د بېلوبېلو ګروپونو له خوا سرته ورسېدې، دا وښودله چې ډېر زيات خلک د تلويزيون د خپرونو له لارې ځانونه خبروي.

د دغه کار يو عمده دليل دادی چې تلويزيون خپله مسلکي سويه لوړه کړې ده او د ابلاغ په دغه وسيله د خلکو باور زيات شوی دی. په دې توګه تلويزيون د ورځپاڼو او جريدو لپاره لوی سيال ګرځېدلی دی. لومړی د مطبوعاتي موسساتو مشرانو فکر کاوه چې تلويزيون د اعلاناتو په سيالۍ کې ميدان ګټلی دی خو ورو ورو وپوهېدل چې د خبرونو په ساحه کې هم تلويزيون له ورځپاڼو او جريدو څخه په منډه کې د مخه شوی دی.

دې سيالۍ د ورځپاڼو او جرايدو د نشراتي موسساتو مشران يا خاوندان دې ته اړ اېستل چې خپلې هغه ټولنې دسره تر مطالعې لاندې راولي چې دوی ته مشترکين يا لوستونکي برابروي. د دغو هلو ځلو په بهير کې شيکاګو ډيلي نيوز (Chicago Daily News) او نيويارک هيرل ټريبيون (New York Heral Tribune) له نورو نه د مخه د خپلو خبرونو په کيفيت کې تغييرات راوستل. کريشچن ساينس مانيټور (Christian Science Monitor) په خپل ميک آپ او د سرمقالو په سټايل کې تغييرات راوستل. دې اخبارونو کوښښ کاوه چې د خبرونو په راپيدا کولو او چاپولو کې له بيړې څخه کار واخلي او پېښو ته لا زيات په ژور نظر وګوري څو د الکټرونيک څخه د سيالۍ په ډګر کې وروسته پاتې نشي. سره د دې هم الکټرونيک

ژورناليزم ورڅخه په مخکې روان وو. تر دې چې په دې مسابقه کې د ځينو ورځپاڼو ادارو په خپله هم تلويزيون سټېشنونه جوړ او په کار واچول لکه چې په امريکا کې تر ۱۹۷۶ کال پورې د ورځپاڼو او جرايدو موسسو ۱۷۰ سټېشنونه په کار واچول.

تلويزيون له خپلو کتونکو او اورېدونکو سره مخامخ خبرې کوي. په ژبه ويل شويو کلماتو او الفاظو تأثر له هغو څخه چې چاپ شوي وي زيات دی. تلويزيون کولای شي چې مستقيماً له خپلو کتونکو او اورېدونکو سره مستقيمه روحي رابطه ولري او مسايل د انسان سترګو او ذهن ته ډېر ورنژدې کوي. خو خبرونه او اطلاعات يوازې د اورېدلو او کتلو له لارې نه جذبېږي او لوستلو ته هم اړتيا پيدا کېږي همدغه ضرورت دی چې لاتر اوسه پورې يې د مطبوعاتو اهميت خوندي ساتلی دی. د ورځپاڼو لوستونکي چانس لري چې په ورځپاڼې کې د خپلې علاقې وړموضوعات ولټوي، په تلويزيون کې د انتخاب دا ډول چانس له منځه ځي.

اساساً هر مخترع آرزو لري چې د ده اختراع شوی شی، د خلکو د ژوند چارې آسانه کړي او د اطلاعاتو ښه ګرمي زياته کړي، د بې سيم مخترع نه غوښتل چې د ده له اختراع څخه د جګړې وسيله جوړه شي خو نه يوازې بې سيم بلکه راډيو او تلويزيون هم د جګړې له وسايلو څخه وبلل شول. هغه وخت چې راډيو د خپل تکامل پړاو ته نژدې کېده او تلويزيون د ځوانۍ مرحلې ته رسېدلی ؤ سرې او تودې جګړې روانې وې راډيو تلويزيون څه ناڅه سړې جګړې تودولې او د تورو جګړو په اوريې د هوا لارې پروپاګنډې پطرول شيندل، همدا سبب دی چې د کوريا جګړه د «راډيو جنګ» وبلل شوه او د ويتنام جنګ د «تلويزيون جنګ» هم بلل کېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې تلویزیون په آسیا کې د دې سیمې هېوادو ته راوړل کېده، د سیمې د ځینو هېوادونو د توپونو خولې د ګاونډیو هېوادو سرحدونو ته برابرې شوې وې، نو د تلویزیوني آنټنونو ګردې ټیکلۍ یا غابونه هم دغو سرحدو ته د توپونو د خولو په څېر مخامخ ودرولې شوې.

د الکترونیک ژورنالیزم لنډ تاریخ تر اوسه پورې درې ډوله پروګرامونه راپېژندلي دي چې هغه ژوندي پروګرام، د خبرونو منظم پروګرام او د ژورې کتنې پروګرام دی، وروستیو وختونو د سرمقالې پروګرام هم وربانديې زیات کړل شوی دی.

په ژوندي پروګرام کې د پېښې جریان لکه څنګه چې دی کټ مټ له هغه ځای څخه را اخیستل کېږي چې دغه پېښه پکې روانه ده لکه د حج مراسم چې کټ مټ د عرفات له میدان څخه را اخیستل کېږي او هماغه وخت کې د مصنوعي سپوږمیو له لارې په ټوله دنیا کې خپرېږي. کله کله ژوندی پروګرام مستقیماً د پېښې له ځای څخه نه پروډکاست کېږي لومړي په فیته ثبت کېږي او بیا کټ مټ هغه د تلویزیون سټېشنونو ته استول کېږي. زیاتره سپورټي پروګرامونه، د مهمو شخصیتونو د جنازې مراسم او ډېر نور رسمي مراسم په همدې ډول سره پروډکاست کېږي.

ژوندی پروګرام لکه چې له نامه څخه یې څرګندېږي، پېښه په کاملاً ژوندی توګه راخلي. په تازه ګۍ او هیجان تولیدولو کې بل ډول پروګرام ورسره سیالي نه شي کولای. د امریکې یو لیکوال تیرودوروایټ چې په لویو پېښو یې کتابونه لیکلي دي وایي چې: «تلویزیون د وخت فیلټر له لارې یوه پېښه د خپلو ټولو خصوصیاتو سره همدا اوس په همدې وخت کې لیدلای شي. د تلویزیون خبرونه د

سهار د خپرونو په څېر د شپې له فیلټر څخه نه تېرېږي.» په دې توګه د راديو تلویزیون ژوندي پروګرامونه د ښوونې او بیان د آزادۍ ریکارډ جوړوي. چې د سانسور او کنټرول له قید څخه د نورو په نسبت ډېر آزاد دي.

تلویزیون هغه وخت را پیدا شو چې آسمان خپلې دروازې د انسانانو په مخ پرانیستلې. په فضا کې د مصنوعي سپوږمیو چورلیدو د دې زمینه برابره کړه چې انسان خارجي فضا ته د مسافرتونو، د سپوږمۍ کړی ته د انسان د ختلو هیجاني پېښې په خپلو سترګو ووینې، په ۱۹۶۳ کال کې د مصنوعي سپوږمیو په مرسته د تلویزیون ژوندي پروګرامونه وچلېدل په همغه وخت کې د نړۍ د بېلو بېلو هېوادو خلکو چې تلویزیوني شبکې یې لرلې او له مصنوعي سپوږمیو څخه یې استفاده کولای شو د انګلستان د نامتو سیاستمدار چرچیل د جنازې مراسم او په توکیو کې د المپیک لوبې په خپله په خپلو سترګو د پېښو په ځایو کې په داسې حال کې چې دا پېښې په خپل طبیعي جریان کې روانې وې ولیدلې. ژوندي پروګرامونه د خپل معنوي ارزښت سره یو ځای په ډېره لوړه بیه هم تمامېږي. (CBS) تلویزیوني سټېشن ته چې د امریکې د کانګرس د څلورو ورځو ویناوې یې ثبت کړې وې، خپل دغه کار تقریباً د یو میلیون ډالرو په بیه تمام شو.

سره د دې هم ځینې موارد شته چې ژوندي پروګرام ته زیاته اړه پیدا کوي هغه به سپوږمۍ ته د انسان د ختلو غوندې پېښې وې چې هره لحظه او شیبه به یې خاص اطلاعاتي او علمي اهمیت ولري.

د خبرونو تنظیم شوی پروګرام د ژوندي پروګرام هومره وخت نه نیسي، په دغه ډول پروګرام کې د وخت د محدودیت له مخې مواد په

(c) ketabton.com: The Digital Library

فشرده شکل سره تنظیم کېږي. د یوې مقایسې له مخې د خبرونو په نیم ساعت کې هغومره کلمات په کار اچول کېږي چې د نیویارک ټایمز د ورځپاڼې یو ساده مخ ورباندې ډکېږي. نو یو تلویزیوني خبریال د یوې ورځپاڼې د ټولو مطالبو یوازې یو کپسول وړاندې کوي. په نیم ساعت وخت کې د ورځپاڼې یو لوستونکی دومره کلمات په ذهن کې جذبوي چې یو نطاق یې په همدې دومره موده کې نشي ویلای. د ورځپاڼې لوستونکي کولای شي چې انفرادي موضوعات تر آخره پورې ولولي، دی کولای شي چې خپله مطالعه په هغو مطالبو کې متمرکزه کړي چې زیاته علاقه ورسره لري. خو دراډیو اوریدونکي او د تلویزیون کتونکي دا چانس نه لري چې د خپلې خوښې وړ موضوع په خپله انتخاب کړي. د براډکاست شویو او چاپ شویو مطالبو تر منځ دا ډول توپیر ایجابوي چې د تلویزیون د خبرونو تنظیم شوی پروګرام په خصلت باندې وپوهېږو. د خبرونو د پروګرام جوړوونکي له هر څه نه د مخه د وخت د محدودیت سره مخامخ وي. ورسره دی مجبور دی چې د کتونکو او اورېدونکو د پام ساتلو محدودیتونه هم په نظر کې ونیسي، نو دی باید هغه ډول خبرونه انتخاب کړي چې زیات خلک ورسره علاقه لري، خو دی پوهېږي چې د دغه کار لپاره لږ وخت لري نو دی باید په عاقلانه توګه فیچري شیان (هغه چې د ورځپاڼې په لومړي مخ کې نه چاپېږي) انتخاب کړي، کېدای شي له دې لارې څخه د ډېرو خلکو د علاقې مطالب برابر کړي. سره د دې هم دی نشي کولای چې ټول خلک قانع او راضي وساتي. دی نشي کولای چې د ټولنیزو اړیکو د نورو وسیلو له ورځپاڼو، اخبارونو، خبري مجلو او نظریاتي مجلو په اندازه موضوعات راټول

او خپاره کړي. راډیو او تلویزیون نشي کولای چې ټول خلک په هر څه خبر کړي یا یې مصروف وساتي.

د خلکو اکثریت ته ددوی د خوښې وړ مطالبو د برابرولو په کار کې د امریکې د یو نامتو براډکاستر والټرکرانکیټ برینکلي (Walter Cronkite Brinkly) تګلاره ګټوره او په زړه پورې ده، هغه دا ده چې د تلویزیون لپاره د خبرونو د برابرولو لپاره باید ورځپاڼې مطالعه شي په دې صورت کې به دی د سطحي قضاوت څخه ډډه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

مـــرکـــه

مـــرکـــه

نن سبا د ډله ییزې مفاهمې په باره کې ډېرې زیاتې خبرې کېږي چې انګازو او اغېزو یې ټوله نړۍ نیولې ده. مرکه یا مصاحبه د مفاهمې تر ټولو مهمه وسیله ده. له مفاهمې سره د مرکې رابطه د جسم او روح تر مینځ رابطې ته ډېره نژدې ده. همدا سبب دی چې مرکه په هر دم او قدم کې له مفاهمې سره ملګرتیا کوي.

موږ درې ډوله مفاهمې پېژنو چې یوه یې له خپلو ځانو سره مفاهمه (Interpersonal communication) ده. بله یې مخامخ مفاهمه (Inter personal communication). دربیمه یې ډله ییزه مفاهمه (Mass communication) ده. مصاحبه هم له مفاهمې سره په یوه شریکه لاره باندې د تګ له امله، دا درې واړه بڼې غوره کوي.

له خپل ځان سره مفاهمه، د هر چا په بدن کې د یو ډول برقي- کیمیاوي Electrochemical عمل په ذریعه سرته رسېږي، د بدن دغه داخلي مفاهمه یا مخابره په حقیقت کې د انساني مفاهمې د ټولو شکلونو او ډولونو اساس دی. که په جسم کې دننه د رابطې او مفاهمې دا سیستم ګډوډ شي، نو د بدن هر یو ارګانیزم په پوره ډول د کار کولو وړتیا له لاسه ورکوي، ځکه چې چاپېریال له حالاتو څخه د ناخبرتیا په حالت کې د انسان کړه وړه بې خطره نه دي. "

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه له خپلو ځانونو سره پخپله مرکه یا پخپله خپلو پوښتنو ته ځواب ورکونه په مخامخ او ډله ییزو مرکو کې اساسي رول لري. که موږ له یو شمېر مهمو کسانو سره د ډېرو مهمو موضوعاتو په باره کې له مرکو کولو نه دمخه پخپله خپلو ډېرو پوښتنو ته د مقدماتي مطالعاتو یا د مهمو اشخاصو د سوانحو د لوستلو له لارې ځوابونه برابر نه کړو، نو له هغو نامتو کسانو سره زموږ مرکې چې غتې پېښې ورباندې تېرې شوې یا یې مهمې پېښې راپیدا کړې دي یا د پراخو او ژورو مطالعاتو او نظریاتو خاوندان دي بې مورده اوږدېږي.

د دې لپاره چې زموږ مرکه ډېره اوږده نه شي او په دې سبب زموږ ځینې ضروري پوښتنې بې ځوابه پاتې نه شي، په کار دي د هغه چا په باره کې چې ورسره مرکه کوو له خپل ځان څخه هم یو لړ پوښتنې پیل کړو، لکه: دی څوک دی؟ چېرې زېږېدلی دی؟ په کومو کومو ځایونو کې یې تحصیل کړی دی؟ څه کارونه یې کړي دي؟ مهم کارونه یې کوم کوم دي؟ په تذکرو، اخبارونو او مجلو کې دده په باره کې څه ډول معلومات خپاره شوي دي؟

دغو پوښتنو ته پخپله ځوابونه ورکول موږ ته ښيي چې دی څومره مثالي انسان دی چې له ده سره مرکه کول یو ضروري کار ګرځي. که چېرې یو خبریال د کار له دې طریقې څخه کار وانه خلي ښایي له یو نامتو او مهم شخصیت څخه دده لومړنۍ پوښتنه دا وي:

- که تاسې خپل ځان لوستونکو یا اورېدونکو ته وروپېژنئ دا به ستاسې مهرباني وي!

ډېر امکان لري چې په همدغسې یوه پوښتنه مرکه ځای په ځای ودرېږي، وړاندې لاړه نه شي، یا د هغې په خوندور طبیعي جریان کې

یو څه خلل پېښ شي، ښایي یو نامتو سړی داسې یوه پوښتنه د ځان سپکاوی وبولي او یا ښایي هغه د عالمانه ساده ګۍ او خاکسارۍ له امله خپل ځان، څنګه چې دی هغسې ونه ښيي.

تر مرکې دمخه د شخصیت او د موضوع په باره کې له ځانه د پوښتنو کولو او هغو ته د ځوابونو ورکولو لړۍ بالاخره یو داسې ځای ته رسېږي چې انسان بې ځوابه پاتې کېږي، دا هماغه ځای دی چې سړی له اړوند شخصیت څخه خپلې پوښتنې د ډېرو مهمو او په زړه پورې حقایقو یا مطالبو ترلاسه کولو لپاره پیل کوي.

د ګوربت مجلې د لومړي کال په درېیمه ګڼه کې له استاد محمد آصف صمیم سره مرکه په یوه ښه ټکي پیل شوې ده. وګورئ ددې مرکې لومړۍ پوښتنه څومره پر ځای ده چې اصلي موضوع ته د ځان رسولو هڅه په کې ځان ښکاره کوي. پوښتنه دا ده:

"درون استاد صمیم صاحب، تاسې د یوې پښتو او کره پښتو په دودولو کې ډېرې هڅې کړې دي. تاسې یې نوي او ځوان کول ته د خپلولو څه وړاندیز لرئ؟"

په مرکه کې له دې پوښتنې څخه دمخه د صمیم صاحب د شخصیت د دوی د زده کړو او د دوی د تدریسي، علمي او ادبي خدمتونو په باره کې یوه مطالعه شوې ده، چې لنډیز یې د دې مرکې په پیل کې پخپله د خبریال له خوا لیکل شوی دی او دې ته ضرورت نه دی پېښ شوی چې له صمیم صاحب څخه په خپله دده د شخصیت په باره کې پوښتنې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوښتنې لومړنۍ برخه یعنې دغه مطلب چې "درون استاد صمیم صاحب تاسې د یوې پښتو او کره پښتو په دودولو کې ډېرې هڅې کړې دي... " په زړه پورې هڅوونکی اړخ لري چې په یوه مرکه کې یو شخصیت ښه په خبرو راوستلی شي. زما له نظره ددې مرکې لومړنۍ پوښتنه له دې حیثه هم ډېره یوه کامیابه پوښتنه ده.

په فني لحاظ دا مرکه یو بل غوره خصوصیت هم لري هغه دا دی چې په مرکه کې د پوښتونکي او ځواب ویونکي د تجربو ساحې سره اوبدل شوي دي. دغه خصوصیت ددواړو خواوو تر مینځ افهام او تفهیم آسانه کړی دی. یعنې دا چې د یوې پښتو او کره پښتو میلان د دواړو خواوو د خبرو سبکونه یا ستایلونه سره یو شانته کړي دي. داسې یوه موضوع د یوې مرکې په کامیابولو کې ډېر لوی لاس لري.

په خپل ژوند کې مې د داسې یوه مرکې ترخه تجربه کړې ده، چې په هغې کې د پوښتونکي او ځواب ورکوونکي د تجربو ساحې یوه له بلې څخه لیرې پرتې وې. زه، زما د ځوانۍ په یوه مرحله کې، د هغه وخت د کابل پوهنتون رئیس پوهاند اصغر ته، د اصلاح ورځپاڼې د خبریال په توګه استول شوی وم، چې استادانو ته د علمي رتبو په باره کې ورسره مرکه وکړم. دا کار په افغانستان کې نوی پیل کېده، موضوع ډېره مهمه وه، د مرکې لپاره سوالونه هم مرحوم محمد ابراهیم عباسي چې هغه وخت د اصلاح ورځپاڼې مسؤل چلوونکی و، د یو کاغذ پر مخ ولیکل او ما ته یې راوسپارل. پوهاند صاحب وخت راکړ. خو له بده مرغه زما او دده د تجربو ساحې بېلې بېلې وې. ده په روانه دري ژبه خبرې کولې او زما دري دده له نظره کرکیچو وه. د

علمي رتبو موضوع داسې وه چې باید ده په دې باره کې ماته (له ابتدا څخه نیولې تر انتها پورې) زیات معلومات راکړي وای دومره هم نه. ما باید د موضوع ابتدایي معلومات دمخه برابر کړي وای یا عباسي صاحب هغه ماته ښودلي وای.

مرکې خوند ونه کړ، پوهاند صاحب ورو ورو خپله خواشیني او ستوماني ښودله، زما یو څو پوښتنو ته یې سرسري ځوابونه راکړل بالاخره یې زما د یوې پوښتنې په ځواب کې راته وویل: "په دې باره کې به زموږ اداري څانګې تاسې ته معلومات درکړي، لطفاً هلته ورشئ" زه وپوهېدلم چې د چا خبره هسې مې تر ځان تېروي.

د پوهاند صاحب تلیفوني پیغام زما بایسکل څخه ډېر ګړندی و، تر څو چې زه دفتر ته رسېدلم دده یوه خبره دمخه هلته رسېدلې وه. هغه دا وه:

"شخصې را بمن فرستاده بودی که لا اقل طرز صحبت کردن را نمیدانست... "

د پوهاند دې خبرې زه مایوس نه کړم او نه یې زما په باره کې د عباسي مرحوم زړه سوړ کړ. بل وار په نظر کې وو چې زه د پوهنې د هغه وخت له یو وزیر ډاکټر انس خان سره مرکه وکړم. پخوا له هغه چې زه ورسره مخامخ شم، ما د انس خان د شخصیت او سایکالوجۍ په باره کې او همدارنګه د مرکې د موضوع په باره کې مقدماتي معلومات تر لاسه کړل. کله چې زه او دی د یوې مرکې لپاره سره مخامخ شو ما ده ته وویل: "زه په دري ژبه هغسې چې په کار دي، روانې خبرې نه شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای، که اجازه راکوئ نو زه به خپلې پوښتنې په پښتو ژبه کې وکړم... "

زما په دې خبره دی لږ څه وارخطا شو، خو ژر یې ځان سنبال کړ. ویې ویل: "تاسې بالکل په پښتو پوښتنې کولای شئ، خو زه به ستاسې ځوابونه په دري ژبه کې درکوم".

هماغسې وشول سره له دې چې ژبې سره جلا وې خو د تجربو په ساحو کې بېلتون محسوس نه و، ځکه چې ما په موضوع کې د مخه یو څه مطالعه کړې وه، یا به دا وو ایم چې له ځان نه مې پوښتنې کړې وې او هغو ته مې پخپله ځوابونه لټولي وو.

دې کامیابې تجربې ماته د مرکو کولو په کار کې ښه پرمختګ راوباښه، په دې لړ کې زه له یوه داسې علمي شخصیت سره هم مخامخ شوم چې له هغه څخه پوښتنې کول په هېڅ وجه هم آسانه او ساده کار نه و. دا شخصیت د کابل پوهنتون د علومو پوهنځي رئیس د هېواد نامتو علمي څېره پوهاند عبدالغفار کاکړ و. دی په ویانا کې د اتومي انرژۍ په باره کې له یوې غونډې څخه راستون شوی و. د اتومي انرژۍ په باره کې له یو نامتو فزیک پوه سره خبرې کول هغه وخت آسانه خبره نه وه، خو زه دې موضوع دومره په وېره کې نه وم اچولی هغه په دې چې ما پخپله په اصلاح ورځپاڼه کې د اتومي انرژۍ په باره کې په آسانه اخباري ژبه ځینې مقالې ولوستلې.

کله چې زه ورغلم پوهاند صاحب په مینه زما هرکلي وکړ، د چایو یوه پیاله یې زما مخې ته کېښودله، بیا یې راته وویل: "وارخطا کېږه مه، زه خپل شاګردان ډېر آسانه پوهولای شم..." دا خبره یې چې

وکړه د یوې الماری مخې ته ودرېد د هغې له یوې برخې څخه یې څو رسالې او مجلې راوایستلې، هغه یې په مېز واچولې ورسره یې وویل "دا ستاسې یو ځواب". بیا ورغی د الماری له یوې بلې برخې څخه یې څه نور کتابونه راوایستل ویې ویل "دا یې ستاسې بل ځواب". د یوې بلې برخې نه یې څه نور کتابونه هم راوایستل ویې ویل "دا به هم ستاسو پوښتنو ته ځوابونه وو ایي ښه او س نو خپلې پوښتنې کوه... "

رښتیا به وایو د پوهاند صاحب دې حرکاتو زه یو څه وارخطا کړم، د یو ښه دوستانه ماحول د پیدا کېدو لپاره مې وویل:

- "اوربدلي مې دي چې ویانا ډېر ښه ښار دی، هیله ده هلته ستاسې غونډه په ښه توګه سرته رسېدلې وي"

د پوهاند صاحب ځواب په بله خوا روان شو:

- یه! یه! زمونږ غونډه په زړه پورې نه وه. دا سیاستمداران هم عجیب خلک دي. په هېڅ شي قانع نه دي، ښې ښې نجونې او ښه ښه... دوی ته رسېږي، مونږ خو د سیاست میدان دوی ته پرې ایښی دی، دوی بیا راځي زمونږ علمي غونډې هم اخلالوي... په کنفرانس کې د اسرائیلو او عربو تر مینځ شخړې راپیدا شوې، دوی زمونږ علمي مجلس له جنجالونو څخه ډک کړ.

د پوهاند خبرې تر دې هم اوږدې شوې، ما په داسې حال کې چې د پوهاند خبرو ته مې غوږ نیولی له ځان سره مې هم محاسبه کوله، خپل دې مسولیت ته ډېر متوجه وم چې بې ځایه پوښتنه مې کړې ده، ځکه خو د پوهاند خبرې په بله لاره روانې دي. نو مې په یوه مناسبه وقفه کې د پوهاند صاحب خبرې ورپرې کړې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"- پوهاند صاحب زه باور لرم چې تاسې په کنفرانس کې له اټوم څخه د سوله ییزې استفادې په باره کې د افغانستان دریغ په ښه توګه څرګند کړی دی، لطفاً په دې باره کې راته یو څه ووایئ."

- هو ! ما په دې علمي غونډه کې هغه ساحې وشمېرلې چې هلته له اټومي انرژۍ څخه استفادې ممکنې او ګټورې دي.

- په دې باره کې د عملي اقداماتو څه هیله کېدای شي او که نه؟

- هو ! کېدای شي ما مخصوصې کومیټې ته سپارښتنه وکړه چې افغانستان ته خپل یو هیات راواستوي او زموږ هېواد له اټومي انرژۍ څخه د سوله ییزې استفادې له نظره مطالعه کړي. دوی زما دغه سپارښتنه په علاقه مندۍ سره ومنله. زه هیله لرم چې په نژدې راتلونکي کې به دغسې یو هیات راشي...

د پوهاند صاحب وروستنی ځواب ماته هغه موضوع په لاس راکړه چې ما د خپل رپوټ په لیډ کې راوستلې شوای. نورې خبرې یې په تفصیلاتو کې راغلې. د سیاستمدارانو تر مینځ شخړې د لاندې په پس منظر کې ولوېدې...

بښنه غوارم. خبرې را څخه یو څه اوږدې شوې، چاره نه وه. زما د ځینو تېروتنو او تجربو یادونه ضروري هم وه. رابه شو خپله موضوع ته بیا راونیسو. د ګوربت مجلې له یو شمېر ډېرو مهمو شخصیتونو لکه پوهاند اکاډمیسن رشاد، ډاکټر عبدالوکیل، ډاکټر راج ولي شاه خټک، مولوي محمد یونس خالص او نورو سره مهمې او ډېرې په زړه پورې مرکې کړې دي. خو په فني لحاظ له ډاکټر عبدالولي وردګ او

استاد صمیم سره مرکې یې په خاصه توګه د یادونې وړ دي، ځکه چې خبریالانو د مرکو تر پیل کېدو دمخه د موضوعاتو او هم د هغو شخصیتونو په باره کې یو څه مخکینۍ مطالعې کړې دي او د پوښتنو ټول بار یې د هغو کسانو په اوږو نه دی اچولی چې مرکې ورسره شوې دي.

تر دې ځایه موږ له خپل ځان سره د مفاهمې او مصاحبې په موضوع او د هغې په ضمن کې، د تجربو د ساحو د یو شان ته کېدو په باب په لنډه توګه بحث وکړ. خو که چېرې له ډله ییزې مفاهمې سره د مصاحبې اړیکې له نظره واچوو نو زموږ موضوع به په هرلحاظ نیمګړې پاته شي.

ډله ییزه مفاهمه د مفاهمې له دوو نورو شکلونو څخه څو غټې توپیرونه لري. په دې مفاهمه کې اورېدونکي، لیدونکي یا لوستونکي یو کس نه دی، بلکې عام ولس یا عام ولسونه یې مخاطبین ګڼل کېږي. له ځان سره د مفاهمې یا د مخامخ مفاهمې لاره لنډه نور څوک یا نور شیان د استوونکو او اخیستونکو تر مینځ بندیزونه نه لګوي. خو په ډله ییزه مفاهمه کې ګېټ کیپران (Gate keepers) د خرڅګیرانو یا پاټک والانو په څېر، د مفاهمې یا مخابرې جریان له بېلابېلو خنډونو سره مخامخ کوي، دا ګېټ کیپران هغه کسان دي چې د مفاهمې مواد او وسایل، د کار په جریان کې، لاس په لاس ګرځوي او هغه تخنیکي وسایل هم په ګېټ کیپرانو کې راځي چې د مفاهمې یا ابلاغ مواد لاندې باندې کوي یا یې له یو شکل څخه په بل اړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو وقفو له امله چې ګېټ کيپران يې د ډله ييزې مفاهمې په جريان کې را پيدا کوي، په دې ډول مفاهمه کې د غبرګون پروسه يا په فني اصطلاح فيډبيک (Feed back)، د مفاهمې د دوو نورو اشکالو د فيډبيک په نسبت ځنډنی کوي. يعنې يو راپورټر، يا يو نطاق يا يو ليکوال د خپلې ليکنې، وينا يا مرکې له انعکاس څخه ژر نه خبرېږي. کېدای شي چې د تخنيکي وسايلو او نورو امکاناتو په پراختيا سره د ډله ييزې مفاهمې فيډ بيک يو څه ګړندی شي. په دې ساحه کې د امريکې ږغ راډيو د افغانانو لپاره د مرکو د ځينو پروګرامونو په جوړولو کې يو څه پرمختګ کړی دی. ځکه په دې پروګرامونو کې ډېر ځله د نظرياتو انعکاس ډېر ژر اورول شوی دی. په دې وختو کې د پاکستان تلويزيون د ځينو نورو تلويزيونونو په تقليد د مرکو داسې پروګرامونه کله کله وړاندې کوي چې په هغو کې غبرګون يا فيډبيک څه ناڅه ګړندی شوی دی. مثلاً دوی کله کله د يو ايالت ګورنر يا د مرکزي کابينې کوم وزير تلويزيون ته وربولي او د يو ژوندي پروګرام له لارې هغه له خلکو سره مخامخ کوي. يو زيات شمېر ژورناليستان پوهان، سياست وال او نور خلک ورته مخامخ ناست وي، ګورنر يا وزير د حاضرينو پوښتنو ته ځوابونه وايي. له ټولنې څخه هم د تيلفون يا اي مېل له لارې پوښتنې راځي چې ځوابونه ورته ويل کېږي.

دلته ددې مطلب په راوړلو سره زما مقصددا نه دی چې د ګوربت غونډې يوه بې وسه دوه مياشتنۍ مجله دې حتماً د خپلو مطالبو د لوستلو لپاره د تلويزيون د کتونکو په څېر هغومره ډېر خلک ولري او بيا دې د دوی تر مينځ فيډبيک هم ډېر ګړندی وي، خو

ددې مجلې ځوان او ډېر فعال کارکوونکي دا کولای شي چې د مصاحبې لپاره د هرې يوې پوښتنې د جوړولو په وخت کې د زرګونو علاقه مندانو اړتياوې، غوښتنې، احساسات، ذوقونه او د دوی احتمالي عکس العملونه په نظر کې ونيسي.

تکړه ژورناليستان د مهمو او په زړه پورې حقايقو د ترلاسه کولو په مقصد د مهمو پوښتنو د تخليق لپاره له خپلو ځانونو سره ژورې مفاهمې او مصاحبې ته ډېر زيات ضرورت لري. زما هيله دا ده چې د ګوربت مجلې مرکه کوونکي هم له دې لارې داسې پوښتنې تخليق کړي چې د ډېرو خلکو د غوښتنو يا هيلو ترجماني وکړي او ډېرې خولې ورباندې آفرين ووايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم څپرکی

ادب او ژورنالیزم

ادب او ژورنالیزم

د افغانستان یو ښه فیچر لیکونکي سراج وهاج هغه وخت چې د کابل د مشهورې ذوقي مجلې "ژوندون" مسؤل مدیر و، د "عکسونه خبرې کوي" تر عنوان لاندې یې ځینې داسې عکسونه چاپول چې هر یو یې د زرګونو الفاظو او کلماتو ارزښت درلود. یو عکس یې په یوه مېلمستیا کې د نامتو ادیب مرحوم استاد عبدالروف بېنوا او د یو پخواني ژورنالست ښاغلی محمد خالد روښان له یو ملاقات څخه اخیستل شوی و. په دغه عکس کې ښاغلي روښان د خپل لاس څپېړه داسې پر اړخ سره پر مېز لګولې وه چې د دوی دواړو تر منځ یې د یوه دربدلي دبوال حالت غوره کړی و. په عکس کې څرګندېده چې روښان-بېنوا ته خپلې دواړې سترګې ښغې نیولې دي او د مرحوم بېنوا څېرې د حیرانتیا بڼه لرله.

تر دغه عکس لاندې یو ډېر لنډ مطلب لیکل شوی و او هغه هم د ښاغلي روښان له خولې څخه وتلې دا خبره وه چې "بالاخره ژورنالیزم له ادبیاتو څخه خپله لاره بېلوي..." له هماغه وخته تر نن پورې په ځینو لیکوالو کې داسې انګېرنه پیدا شوې ده چې ګواکې د ژورنالستیکي او ادبي لیکنو تر منځ لوی واټن شته؛ خو حقیقت داسې نه دی. یوازې د تنوع او ویرایتۍ په کوڅو او دهلیزونو کې ژورنالستیکي لیکنې له سمبولیکو او علاماتي ادبیاتو څخه خپله لاره بېلوي. خو د ادب له

(c) ketabton.com: The Digital Library

چو کاټ څخه نه وځي. لکه څنګه چې په یوه دهلیز کې شعر او شاعري، ناولونه، لنډې کیسې، ډرامې او داسې نور ادبي اصناف یو له بل څخه لارې بېلوي ژورنالیزم هم تر هماغه دهلیز پورې له نورو ادبي اصنافو سره د خپلو هنري په تېره بیا د فیچري لیکنو په مرسته ملګرتیا کوي. فیچري لیکنې په حقیقت کې د ادبیاتو یو بل تکاملي پړاو رانښیي.

فیچر (Feature) د لاتیني ژبې (Facture) څخه اخیستل شوی دی. په انګریزي کې دا لفظ د بڼې، څېرې، شکل بېلوونکې نښې، فارقه علاقې، ننداري او ښوونې معناګانې لري. د ژورنالیزم زیاتره استادان وایي چې فیچري لیکنه یوازینۍ وسیله ده چې له الیکټرانیک ماس میډیا (راډیو- تلویزیون) سره یې د مطبوعاتو اخبارونو او رسالو، سیالي برابره ساتلې ده. یو پاکستانی لیکوال عبدالله ملک وایي چې "فیچر د ادب او صحافت امتزاج دی". مجیب الرحمن شامي لیکي چې د واقعاتي حقایقو داسې ډول یو رپورټ چې انشایي ښکلا ولري فیچري بلل کېږي. ضیاء الاسلام انصاري لیکي دا فیچر دی چې د راډیو او تلویزیون د چلنج په وړاندې یې اخبارونه ژوندي ساتلي دي او دا صنف د ژورنالستیک اسلوب او ټکنیک ډېره کامیابه بڼه ده.

د ژورنالیزم یو افغان استاد پوهاند حبیب الرحمن هاله یو فیچري خبر داسې راپېژني چې که د یوې پېښې په باره کې، که څه هم هغه دومره جدي نه وي په خاص ادبي مهارت سره داسې یو ډراماتیک خبر ولیکل شي چې هغه زیاته توجه راجلب کړي نو دا به یو فیچري خبر وي. مثلاً: که د کابل په ده افغانانو باندې د ویشتل شوي راکټ له پېښې څخه څو ډوله خبرونه جوړېږي نو فیچري خبر به د

هغې ښځې په باره کې جوړېږي چې پر لېچو یې د سرو زرو د ونښیو تر څنګ د سرو وینو بنګړي هم جوړ شوي وي. په فیچر لیکنه کې هم له ادبي او هم له ژورنالستیکي مهارتونو څخه کار اخیستل کېږي او پېښو او پدیدو ته په ژور نظر کتنه دغو مهارتونو ته وده ورکوي. که څه هم یو ښه فیچر لیکونکی ښه راپورتر کېدای شي، خو ځینې ښه راپورټران شته چې فیچر لیکونکي نه دي. ډېر داسې خبرونه خپرېږي چې د خبر لیکونکي نوم ورسره نه لیکل کېږي خو له فیچرونو سره د لیکوالو نومونه لیکل کېږي ځکه چې فیچرونه د ممتازو ژورنالستانو او تکړه لیکوالو له خوا لیکل کېږي، فیچر لیکنه بې نقشې او بې پلانه کار نه دی. تل فیچرونه په ژوندي او جالب عبارت سره چې لوستونکو ورجلبوي پیلېږي. په فیچر کې جالب مطالب داسې یو له بل سره اوبدل کېږي چې دا په زړه پورې لړۍ له شکېدو څخه ساتي. د فیچر لپاره یو روښانه سکېچ جوړېږي او په هغې کې هغه په زړه پورې ضروري حقایق تحلیل او تجربه کېږي چې د فیچر لیکلو باعث ګرځي. د فیچر موضوع باید داسې وي چې خلک ورته لېوالتیا ولري. نه داسې موضوع چې یوازې لیکوال یا ژورنالیست ته په زړه پورې وي.

د فیچر یوه نمونه:

د "Refugee" مجله چې په ژنیو کې له مرکزي دفتر څخه خپرېږي. کله کله د نړۍ د لالهاندو، ستومانو، پرېشانو او مایوسو مهاجرینو حالات په عاطفه پاروونکې فیچري بڼه هم لیکي. د دې مجلې په یوه ګڼه کې داسې یو لنډ فیچري خبر خپور شوی دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حبشې څخه راغلی یو تور پوستی مهاجر ۲۷ کلن "اندامکاسا" چې ټوله شپه یې د نیویارک په هوټل کې کار کاوه او د هوټل صفایي یې لوی کار و ، د خپلې مزدورۍ پیسې ډېرې ټینګې ساتلې. دی یوه ورځ په واشنګټن کې د UNHCR دفتر ته ورغی خو دا ځل ده د څه غوښتلو لپاره لاس ورانږدې نه کړ، بلکې هغه یې په خپل جېب وواهه او زر ډالره یې ورڅخه را وایستل. ده دا پیسې د دفتر مشر ته ونیولې ویې ویل:

واخلئ ! دا پیسې د افریقا مهاجرینو ته یې ورسوئ. ده د پیسو د سپارلو په وخت کې دومره وویل چې دا دومره پیسې نه دي چې د مهاجرینو د نړیوالې مؤسسې څلور کاله د مخه په کمپیونو کې په ده باندې لګولې دي. کله چې د ده خوله وپلټل شوه نو نورې خبرې هم ورڅخه راووتلې ده وویل: زه ۹ کلن وم چې مارکسیستانو زما په هېواد کې واکمني تر لاسه کړه. دغه انقلاب زما او زما د کورنۍ لپاره لویې ربړې پیدا کړې. زما پلار د حبشې په ختیزه خوا دهاربیچ په سیمه کې د قهوې یوه کرونده او پینځه کورونه درلودل. ده به له نورو بزګرانو څخه هم قهوه په بیه رانیوله. ښار ته به یې د خرڅلاو لپاره وړله مارکسیستان راغلل زما د پلار د ګټو وټو مخه یې ونیوله ورسره یې دا وویل: که انقلاب لاره دا سې وي نو....

ده ته هېڅ شی پاتې نه شول، له دغه امله لېونی غوندې شو. عقلي او عصبي ډاکټر د ده تداوي پیل کړه. خو ناروغي یې کمه نه شوه لا زیاته شوه.

پلار مې یوه شپه لوی چاقو راواخیست زما په مور او ورور یې حمله وکړه، دواړه یې ووژل. پولیسان راغلل دی یې د بندیخانې په لور راوان کړ. په دې توګه په هماغه شپه یو بل انقلاب راغی چې دغه

انقلاب زموږ په خپل کور کې تخریبي بدلون راووست. د دې دواړو انقلابونو په نتیجه کې ماته په خپل کور او خپل هېواد کې څوک او څه راپاتې نه شول زه ۱۳ کلن وم چې د مهاجرینو په لویه ټولنه ورګډ شوم.

دا فیچري خبر چې د یوې ښکلې افسانې رنګ او خوند هم لري، په ډېره ساده ژبه لیکل شوی دی. د دې د سادګۍ دلیل یوازې دا نه دی چې په هغه کې د یوې بېطرفه نړیوالې موسسې نشراتي پالیسي په نظر کې نیول شوې وه، بلکې په هغه کې د یوه خاص ژورنالیستک سبک پیروي شوې ده. په دې سبک کې حقایق د ښکلو الفاظو په لطیفو او وریښمینو پردو کې پټ نه دي ساتل شوي. د فیچر عاطفي جنبه ډېره قوي ده خو له استعارو او تشبیه ګانو څخه په کې کار نه دی اخیستل شوی، بلکې د مخ لوڅو حقیقتونو څېرې په خپله هم جالبې دي او هم عاطفه پاروونکې. د دې خبرې معنی دا نه چې ژورنالستیکې سبک یا فیچري لیکنې، استعارې او تشبیه ګانې بې ارزښته ګڼي بلکې صحافي لیکنې په مناسبو ځایونو کې له تشبیه ګانو او استعارو څخه کار اخیستل د فصاحت او بلاغت له ضروریاتو څخه بولي. دغه به هغه موارد وي چې په لنډو الفاظو کې د یو جامع مطلب د څرګندولو ضرورت پېښ شوی وي. خو دا استعارې او تشبیه ګانې باید ډېرې مبتذلې او سولېدلې نه وي بلکې هغه باید نورې ښې ولرې او د نویو حقایقو ښکارندوی وي.

د ژورنالیزم پروفیسرانو د هغو خبرونو لپاره چې عاطفي جنبه یې زیاته وي د معکوس هرم شکل غوره کړی دی. دا ډول خبرونه کټ مټ د لنډې کیسې په بڼه لیکل کېږي. لکه څنګه چې د لنډې کیسې په لیکنه کې پیاوړې تخیل ته ضرورت پېښېږي، په دې ډول لیکنه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم همدغسې یوه تخیل ته اړتیا زیاته وي. تو پیر یې دا دی چې په لنډه کیسه کې فکتونه د تخیل په طاقت تخلیق کېږي، خو د فیچري خبر په لیکنه کې پیاوړی تخیل د داسې دقیقو سوالونو له تخلیق سره مرسته کوي چې د ځوابونو په میندلو سره یې مهم، په زړه پورې واقعي خو خیال انګیزه حقایق او واقعیتونه رابرسېره کېږي، له دې لارې داسې نادر، جالب او دلچسپ حقایق ترلاسه کېږي چې کله کله حتی د تخیل موشګافي هم ورته د حیرانتیا ګوته په غاښ نیسي. د ژورنالیزم استادانو د جدي خبرونو تر څنګ د فیچري لیکنو لپاره پرانیستې لاره پرې ایښې ده. له دې کار څخه د دوی مقصد دا دی چې د فیچري خبرونو له لارې هم د حقایقو لپاره د خلکو لوږه لیرې کړې او هم د دوی ادبي او هنري تنده ورباندې ماته کړي. له بلې خوا فیچري خبرونه د تکراري جدي خبرونو او نور مبتذلو موضوعاتو ستوماني له مینځه وړي. مثلاً: ترافیکي پېښې اوس په زیاترو ټولنو کې له تکراري پېښو څخه بلل کېږي، خو که د کومې ټرافیکي پېښې د یو خبر عنوان داسې وي چې "یوې غومبسې یا غالبوزې موټر چپه کړ" دا ډول عنوان به یوازې د یوې سمبولیکې کیسې عنوان نه وي بلکې هغه به په یوه ټرافیکي پېښه باندې د یوه فیچري خبر عنوان هم وي چې دغه ټرافیکي پېښه یې له نورو ورته پېښو څخه جلا کړې او له تنوع څخه په کې کار اخیستل شوی دی کله چې د دې ټرافیکي پېښې په باب ډېرې زیاتې او دقیقې پوښتنې شوې، په نتیجه کې ځینې حقیقتونه رابرسېره شوي دي چې ډراماتیک رنګ او خوند لري. په دې توګه د پېښې اصلي عامل یو کمزوری موجود (غومبسه) ده چې لوی او دروند موټر یې چپه کړی دی. هغه څنګه؟ داسې چې غالبوزې یا غومبسې ډریور په لاس چیچلی او د ده اعصاب یې له کنټرول څخه

ایستلي نو موټر په حقیقت کې غومبسې چپه کړی دی. له بده مرغه دا یوازې غومبسې نه دي چې په حساسو وختونو کې ډریوران چیچې او اعصاب یې خرابوي، بلکې د اندېښنو او پریشانه افکارو لړمان او ماران تر غومبسو زیات، په حساسو لحظو کې انسانان له کنټرول څخه وباسي. موږ دلته د دوو داسې ډریورانو مثالونه وړاندې کوو چې د اندېښنو لړمانو او مارانو چیچلي او خپل موټرونه یې له نورو سره جنګولي دي. له یوې پېښې څخه د ژورنالیزم یو پروفېسر ډېر ښخوا یو فیچري خبر جوړ کړی دی او له بلې خوا یې زموږ یو ځوان ادیب سمبولیک وزمه کیسه جوړه کړې ده. د پروفېسر د فیچري خبر لنډه خاکه په دې ډول ده هغه چې نن له خپل کور څخه روانېده مېرمنې ورته وویل: احمده ! ته هره ورځ په یوه تیاره کې له کوره وځې په بله تیاره کې کور ته راځې. ستا کوچنیان د بابا نارې وهي خو تا نه شي لیدلی ځکه چې هغه ستا د وتلو او بېرته راتللو په وخت کې بیده وي....

احمد چې د خپلې مېرمنې دا خبرې واورېدې، څو شېبې په اندېښنو کې ډوب شو، بیا یې یوازې دومره له خولې ووتل:

دا به، که د خدای رضا وه، کور ته زما وروستنی ناوخته راتګ وي. د احمد اصلي کار او دنده معلمي وه. خو په خپله تنخوا یې ګوزاره نه کېده، نو دی مجبوره و چې د معلمۍ له وخته وروسته ټکسي هم وچلوي. په دغه ورځ چې دی له خپل کور څخه ووت یوه ټوټه لار یې وهلې وه چې پر یو بل موټر مخامخ ورغی. دواړه موټران سره ټکر شول. په نتیجه کې د احمد دا خبره رښتیا شوه چې "دا به یې خپل کور ته وروستنی ناوخته ورتګ وي".

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې سمبولیک وزمې کیسې لنډیز چې زموږ ځوان ادیب زرین انځور لیکلې او د سپېدې په مجله کې خپره شوې ده، په دې ډول دی:

"...په یوه زاړه مهاجر شوي موټر باندې، د ده له طاقت څخه زیات بار وړل کېده، د ده خپلې خوښې ته نه کتل کېدل او د ده د میل په خلاف زیات چلول کېده. دی د ماهیپر د یخو اوبو په ارمان و ځکه چې د دغه ځای په تودو اوبو د ده تنده نه ماتېده او زړه یې نه ورباندې یخېده د یخو اوبو لپاره د همدغسې یوې تلوسې او اندېښنې په وخت کې ناري شوې.

یاالله خیر !

خیر یا الله !

او د سورلیو له همدغو کړیکو سره، دی له یو تور عسکري ګاډي سره مخامخ جنګېدلی و. لکه چې غلام صابر استاد هم د خپل بنز په څېر همدغو سوچونو له ځان سره بیولی و.

د کیسې له پای څخه څرګندېږي چې اصلي پرسوناژ، غلام صابر استاد دی چې د یو جامد او بې شعوره موټر د زړه یا دماغ په حیث د موټر د خوږمنو احساساتو مرکز دی. او د موټر د ټکر ذمه واري په غاړه لري. اصلي مسؤلیت بیا هم د ده پرېشانه افکارو ته راجع کېږي.

حقیقت دا دی چې پرون زموږ او نورې نړۍ لپاره ترافیکي پېښنو ډېره تکراري جنبه درلوده. سره له دې هم یو شمېر حساسو لیکوالو نه غوښتل چې له هغو څخه راپیدا شوې ډېرې غمجنې خاطرې تېرې او هېرې شي. چا هغه په فیچري سبک لیکلې او ځینو نورو ډول ډول کیسې ورڅخه جوړې کړي دي. مګر اوس له بده مرغه

زموږ په هېواد کې، د وژنو په میلونو پېښې له ټرافیکي پیښنو څخه زیاتې تکراري شوې دي. هغه وخت چې موږ له خارجي دښمنانو او د دوی له ګوډاګیانو سره په مخامخ جګړه بوخت وو، نو وژنو د ویاړ یا د زړه د یخېدو بڼه درلوده. تنظیمي یا حزبي خپرونو له دومره زیاتو شهیدانو څخه د ډېرو لږو کسانو لنډې سوانح ولیکلې او د شهادت خاطرې یې د تاریخ حافظې ته وسپارلې د دې شهادتونو ډېر مهم خصوصیات او عاطفه پاروونکي جزئیات ډېر کم په فیچرونو او نورو ادبي اثارو کې منعکس شول. چې له ځینو څخه یې سمبولیکې کیسې هم جوړې شوې چې په هغو کې د بهرنیو انګېزو پر ځای له داخلي او روحي کشمکشونو څخه زیات کار اخیستل شوی دی. یو مثال یې یوې ادبي، انتقادي غونډې ته د ځوان لیکوال ایمل پسرلي د (درې په درې) سمبولیکه کیسه ده چې په هغې کې د یو قاتل په ضمیر کې د خیر او شر تر منځ د یوې شخړې څېره په ښه توګه ایستل شوې ده.

که څه هم شعرونه او سمبولیک منثور آثار د ادبیاتو له ډېرو ښکلو اصنافو څخه دي خو د هغو هنري چوکاټونه داسې جوړ شوي دي چې د مهمو حوادثو ټولو مهمو او جالبو جزئیاتو ته انعکاس نه شي ورکولی. له بلې خوا د ځینو پېښنو ماهیت او خصلت داسې دی چې په هغو کې خارجي عوامل تر داخلي یا روحي جهان توپاني او بحراني زمانې د ټولو اجتماعي او نفسیاتي ماهیتونو د تجسیمولو لپاره یوازې د ادب سمبولیکه ژبه کافي نه ده. بلکې په واضحه او روښانه ژبه د حقایقو څرګندونه له لومړنیو ضروریاتو څخه بلل کېږي، که چېرې د سپینو خبرو لپاره امکانات موجود نه وي نو بیا د زړونو د سپکولو لپاره سمبولیکې لیکنې وروستنۍ چاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو تصادف له مخې د دې موضوع د لیکنې په وخت کې د پاکستان د انګریزي ورځپاڼې "نیوز" هغه ګڼه تر لاسه شوه چې د کراچۍ د "بزم علم و دانش" له خوا د یوې جوړې شوې علمي او ادبي غونډې رپورټ په کې خپور شوی و. دا غونډه د یو پاکستاني لیکوال سعید پرویز د لنډو کیسو پر مجموعه "بازیګر" باندې د بحث کولو لپاره جوړه شوې وه، لومړنۍ موضوع چې په دې غونډه کې بحث کولو ته وړاندې شوه دا وه چې د سبمولونو، استعارو او تشبیهاتو په کار اچول په قصدي توګه د مفاهمې په لاره کې خنډونه اچولي دي. اوس چې په پاکستان کې مارشالا نه شته نو بیا حقایق ولې په بربنډ ډول بیان نه شي.

ما ته د دغه مطلب په لوستلو سره د افغانستان د "غوره نثرونه" د لیکوال مرحوم استاد ګل پاچا الفت داسې یوه لیکنه سترګو ته ودربده:

"ښځه" او "خبره" دواړه د تانیث علامې لري...اوس چې زمانې د ښځو مخونه لوڅ کړي دي خبرې هم باید له پردې څخه راووځي...

پخپله الفت صاحب د ویښو زلمیانو د تحریک د چلېدو په وخت کې یو خاص خوندور ادبي او انتقادي سبک درلود چې د سمبولیک نثر رنګ یې زیات و. خو کله چې دی له خپل ملي او اصلاحي نظر سره د ډیموکراسۍ لسیزې ته راورسېد او د خپل هېواد په پارلمان کې کېناست، نو بیا یې نه غوښتل چې د زړه د خبرو مخونه په رنګینولو پټو او یا پوړنې کې پټ وساتي.

په سیاسي ملاحظو سربېره ځینې نور دلایل هم شته چې د هغو له مخې ځینې کسان د خپلو خیالاتو او زړه د پټو خبرو د بیانولو لپاره سمبولیک ادب غوره ګڼي او کله کله ورته ضرورت هم لري. مثلاً د

تماس مجلې په ۴-۵ ګڼه کې د ښاغلي نظر پاییزي د "وینې" په نوم افسانې اصلي موضوع (Theme) د یو لړ اجتماعي مشکلاتو په وجه له سمبولیکې ژبې څخه پرته په بل ډول نه شي بیانیدلی. خو ځینې کسان بې له دې چې ضرورت په نظر کې ونیسي یوازې د تفنن لپاره سمبولیکې افسانې لیکي. دا غالباً هغه کسان دي چې هر شي ته د ښکلا او خوند له نظره ګوري. یوه امریکایي لیکوال (Enroflhone) د لنډو کیسو په باره کې لیکلي دي: د کلماتو تحت الفظي معناوې د انسان د فکر او احساس د بیانولو لپاره کافي نه دي. د افسانو ژبه باید له داسې استعاروي ذرایعو څخه ډکه وي چې د افسانو سبک ته ښکلا وبښي او هم په کې ژور والی راولي. دا ذرایع سمبول، استعاره، قیاس اغراق مبالغه او داسې نور دي. له بلې خوا په هغه ادبي سیمینار کې چې څو کاله دمخه، په مشترکه توګه د آزاد افغانستان د لیکوالو د اتحادیې او د افغانستان د کلتوري موسسې له خوا جوړ شوی و. یو شمېر ځوانو لیکوالو "ابهام" د لنډو کیسو لپاره یو مهم عنصر وباله څو چې لنډې کیسې د بېدل او کاظم خان شیدا د اشعارو مقام ته هسکې کړي.

دا پر خپل ځای کې یو ښه نظر دی چې په معاصرو ادبیاتو کې د کلاسیکو ادبیاتو خوند او عظمت وساتل شي، خو د دې خبرې ضرورت هم ډېر زیات محسوس دی چې اوسني انسانان چې د ډول ډول رنګارنګو په زمانه کې ژوند کوي، یوې داسې روښانه ژبې ته ضرورت لري چې د ژوندانه ډېره تیاره ګوټونه ورباندې راڅرګند کړل شي.

دا بده خبره نه ده چې سمبولیک ادب د "ژورو فکرونو او لوړو خیالونو" د خاوندانو د کلاس یا قشر په خدمت کې مصروف وساتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. خو دا هم ډېره ښه خبره ده چې ژورنالیزم ته موقع ورکړل شي چې د خپلو خبرې فیچري لیکنو له لارې د عامو خلکو د فکري تغذیې او هنري تندې ماتولو لوی او درونډ کار په غاړه واخلي.

د ژورنالیزم فیچري ستایل غواړي ټولې ادبي ښکلاوې په خپله ارته لمن کې راټولې کړي. خو له ابهام، اغراق او مبالغې څخه ډډه کول یې اصلي کار دی.

ژورنالیزم هم د هغو افرادو د روحي عالم (Internal) او خارجي (External)ماحول د عکاسۍ او انځورنې سره علاقه لري چې مهمې پېښې یې راپیدا کړې وي او یا مهمې پېښې ورباندې راغلې وي. خو دا کار د خیالي دنیا جوړولو له لارې نه کوي بلکې د خپلو ډېرو زیاتو او دقیقو پوښتنو په مرسته واقعي دنیا تمثلیوي او تجمیلوي یې، په ژورنالیزم کې حقایق تر الفاظو مقدم او مخکښ دي. که څوک وکولی شي چې ډېر تازه دقیق او رقیق حقایق را پیدا کړي د هغو لپاره پخپله مناسب موافق او ښایسته الفاظ راپیدا کېږي. که څوک پخپله په دقت سره د کونډو او یتیمانو اوښکو ته وګوري نو د اوښکو په هر څاڅکي کې به داسې رڼاګانې او منظرې وګوري چې د هغو د بیانولو، تمثیلولو او تجسیمولو لپاره به مستقیماً داسې تازه، نادر او ښکلي الفاظ، استعارې او تشبیه ګانې ورته پیدا شي، چې د ده لیکنې ته به نوی رنګ او خوند وروبښي. د ژورنالیزم فیچري سبک له هغو استعارو او تشبیه ګانو څخه مرسته غواړي چې یقیناً له فصاحت او بلاغت سره مرسته کوي. که داسې نه وي نو د ژورنالیزم له نظره مهم او په زړه پورې حقایق خاصه ښکلا لري چې د بې ځایه استعاروو او تشبیه ګانو هغو خالونو او نکریزو ته ضرورت لري چې طبیعي ښکلا ته نور رنګونه ورکوي. د ژورنالیزم له نظره له بې ضرورته سمبولونو،

استعارو تشبیه ګانو او کنایو څخه ډکه لیکنه د داسې منقوشو هېندارو یا ښیښنو حیثیت لري چې په خپله ډېر ښایسته وي خو د باغونو او د باغچو د ګلانو ښکلاوې یا یې اغزي له نظر څخه پټ ساتي او دا هغه ضروري شیان دي چې په هېڅ وجه باید پټ او پټ مخي پاتې نه شي.

د ادب له ژبې سره د مطبوعاتو د ژبې رابطه

کومه بلیغه، فصیحه، صریحه، له ابهاماتو خلاصه، موجزه، ساده او آسانه ژبه چې ادبي فنون یې پیشنهادوي هماغه ژبه د مطبوعاتو ژبه هم ده، البته کله کله قالبونه او ظروف د دواړو ژبو ترمنځ بیلتون راولي او د شعر ژبه د خبر له ژبې څخه جلا کوي.

د حقایقو او واقعیتونو له موضوع سره په ارتباط، کې د دواړو ډوله ژبو لارې سره بیلې دي هدفونه یې شریک دي. د ادب ژبه د یو حقیقت د تمثیلولو لپاره د الفاظو قیمتي تابلو جوړوي مګر د مطبوعاتو ژبه کې یې د لاسه پوره شي د هماغه حقیقت مستقیمه عکاسي کوي. که د اختناق شرایط په منځ کې نه وي د دواړو ډوله ژبو تر منځ پولې نرۍ کېږي حتی د توحید یوې داسې مرحلې ته رسېږي چې تقریباً یوه ژبه ورڅخه جوړه شي.

اما د اختناق په شرایطو کې د مطبوعاتو ژبه خپل وظایف د ادب او هنر ژبې ته سپاري، په داسې شرایطو کې که مطبوعاتو څه لیکلي وي نو هغه یې په خپله ژبه نه دي لیکلي. همدا سبب دی چې په افغانستان او په نورو ډېرو هېوادو کې د ادب د ژبې د خدماتو دوره د مطبوعاتو د ژبې په نسبت زیاته ده. د ادب ژبه په ډېرو سختو شرایطو کې د خپلو بهترینو وسایلو استعارو او تشبیه ګانو په برکت او قوت،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله بقا او په مختلفو ادبي پیرایو سره یې د خپلو خدمتونو سلسله جاري ساتلې ده.

په افغانستان کې د شلمې پیړۍ په دویمه ربع کې په نسبي ډول د اختناق دله مینځه تللو یوه ډېره لنډه وقفه راغله او د هغه وخت په لویه جرګه کې د وخت د پاچا له خولې څخه ځینې داسې خبرې ووتلې چې د مطبوعاتو په ژبه یې د یو جالب تاریخي رویداد لیکلو ته زمینه برابروله، پاچا په خپله د ملت نمایندګانو ته وویل:

«تاسې د پخوا په څېر د حقایقو د څرګندولو لپاره پټه خوله مه اوسئ او هر څه چې په تاسې کېږي غلي او حیران مه ورته دربېږئ خو داسې هم مه کوئ چې یوازې د دښمنانو په آوازو اچولو او د بدخواهانو په شورماشور د حکومت ټولو کوښښونو او ځیګرخونیو ته د مخالفت په سترګه وګورئ...»

یو ملت ته د خپلو حالاتو څخه د خبرتیا حق ورکول د ژورنالیزم روح او د مطبوعاتو هدف دی، بې تصنعه ساده وینا یا لیکنه په الفاظو، کلماتو او جملاتو کې لنډیز چې په دې وینا کې لیدل کېږي، د ژورنالستیک سبک هغه خصوصیات دي چې همدا اوس یې د ژورنالیزم او ادبیاتو پروفیسران پیشنهادوي.

له بده مرغه د هغه وخت افراطي او تفریطي حرکتونو د نوي ژوندانه لپاره زموږ د ملت یو ښه چمتووالی اخلال کړ. بیا نو هغه پاچا چې د ملت د نمایندګانو په مخ کې یې په خپلو ساده، بې آلایشه خبرو د افغانانو فطري ولسواکي تمثیلوله، د محترم داوي په قول ځان د امیرعبدالرحمن خان لمسی. وباله. اراده یې وکړه چې د برچې په زور د اصلاحاتو په نامه خپله اراده په ملت باندې تحمیل کړي. په دې ډول هغه لنډه وقفه چې په افغانستان کې د پر له پسې استبدادي

حکومتونو تر منځ د راڅرګندېدو په حالت کې وه ډېر ژر له منځه یوړله شوه ورسره زموږ ادبیات او ژبې د اختناق په فولادي او په ځینو مواردو کې د هنر په طلایي زنځیرونو وتړلې شوې.

د ویښو زلمیانو په دوره کې یو ځل بیا ترځمکي لاندې اجتماعي تحرک او سیاسي حرکتونو د استبدادي رژیمونو څه نا څه کمزوري کړي وو، په دغه وخت کې، نویو هیلو او غوښتنو د اظهار ژبه غوښتله، څو پوهو کسانو نه غوښتل چې خپلې نظریې او غوښتنې په زړه کې غوټه کړي، دغه وخت استعارې او کنایې د کار ډېرې ښې وسیلې وې چې په هنر مندۍ سره په کار اچول کېدې او د دغه وخت یو خاص سمبولیک نثر یې ایجاد کړ چې د استاد الفت غوره نثرونه د همدغسې سرایښو پیداوار دي. مطبوعاتو آزادي درلوده خو په خپله صریحه ژبه یې خبرې نشوای کولای، له روانو بدبختیو څخه د شکایت کولو ژبه آزاده، فصیحه بلیغه او کله کله رنګینه وه خو د بدبختیو دعواملو او عاملینو د ښودلو لپاره صریحه نه وه.

د اساسي قانون په لسیزه کې چې مطبوعاتو نسبتاً یوه څه زیاته آزادي ترلاسه کړې وه، د یو لړ بې تجربه ګیو او د فني پرسونلونو د کمښت په وجه مطبوعاتو لکه چې لازم ؤ هغسې په خپله ژبه ډېرې کمې خبرې کولای شوای. په غیر دولتي اخبارونو کې یوازې د «کاروان» ورځپاڼې دا امکانات درلودل چې د خلکو د خبرتیا لپاره موضوعات را پیدا کړي او د مسایلو توضیح او تشریح لپاره څه نا څه له مطبوعاتي ژبې څخه کار واخلي، د دغه وخت زیاترو غیر دولتي جرایدو د حقایقو د بیانولو په ځای احساساتو او نظریاتو ته زیات انعکاس ورکاوه، له بده مرغه د دغه وخت مطبوعاتو د واردو شویو ایډیالوژیو د راتګ لاره صافوله. دې ایډیالوژیو چې په مطبوعاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

حتې د هېواد د دشورۍ په دوارو جرګو کې يې وسيع انعکاس درلود، له يوې خوا د خلکو په اذهانو کې نوې نوې پوښتنې متراکمې کړې وې، له بلې خوا يې د مطبوعاتو ژبه د نويو سياسي لفاظيو او اصطلاحاتو ډېر درونډ بار په ډېر ناڅاپي ډول چې زموږ ژبو ورته قبلاً آمادګي نه لرله تحميل کړی ؤ، د «ايزمونو» اوږدې سلسلې چې د افغانستان خلکو ته يې څه مفهوم نه درلود، د مطبوعاتو ژبه ورو ورو له خلکو څخه بيګانه کوله.

د هغو انقلابونو په زمانه کې چې خلکو ته يې د جمهوريت او دموکراتيک جمهوريت په نامه نوي استبدادي رژيمونه په تحفه کې راوړل، د موهومي دموکراسۍ، مترقي او هوسايۍ په خاطر يې د خلکو د ارادو او خولو ترلو لپاره نوې او تر په خوا کلکې زولانې او زنځيرونه هم ورسره راوړي وو. د مطبوعاتو آزادي هسې يو خوب او خيال وبلل شو. ادب او هنر ته هم ورېښمين پړي او مزي جوړ شول او هغه د «ايزمونو» په موړيو وتړل شول.

د ادبياتو، هنرونو او ژبو څخه د ايجاد، تمثيل توضيح او تشريح وظايف پاته شول. په اصطلاح نوی ادب د بيان او اظهار دغه ټول وسايل يو ځل بيا د نوي سره دخپلې پېژندنې په جنجالي مسايلو بوخت وساتل.

ادب څه شی؟ هنر يعنې څه؟ مترقي ادب کوم دی؟ د علمي نړۍ سره د ادب رابطه.. او داسې نورو کليشه يي عباراتو سوالونه زياتول مګر ځوابونه يې محدودول. د ادبياتو يو پوهاند چې د ادب د تيورۍ په باره کې ځان د نظر خاوند بولي په يوه سيمينار کې د ادبياتو په باره کې داسې خبرې اوږدې کړې وې:

«راځئ چې لومړی دا خبره جوته کړو چې ادبيات څه ته وايي؟ دې پوښتنې ته به د سم ځواب موندلو يوه لار دا وي چې د ادبي تيورۍ اوږد، تاريخ له نظره تير کړو، خو دا کار اوس ځکه نه کوو چې دلته بې ګټې خوندي بربېښې او ګران حاضرين په ښه توګه وربانديې پوهېږي، په نننی نوي او مترقي مفهوم سره «ادبيات د ټولنيز ژوندانه د واقعيتونو هنري انعکاس دی د ژبې په واسطه» په دې تعريف کې دوه سره تړلي مفهومونو پراته دي، لومړی دا چې ادبيات د ټولنيز ژوندانه د واقعيتونو انعکاس دی. په دې لحاظ ادب له علم سره کټ مټ يو شی دی ځکه چې علم د انسان په ذهن کې د عيني نړۍ د واقعيتونو انعکاس دی، نو ادبيات د علم په څنګ کې د خارجي نړۍ د حقايقو د پېژندګلوۍ او شناخت يوه وسيله ده. دويم دا چې دغه انعکاس بيا هنري بڼه لري يعنې خارجي واقعيتونه په عاطفي ژبه بيانېږي، عاطفي ژبه هماغه ده چې زموږ د ادب پوهنې په عنعنه کې ورته د «مخيل» کلام تعبيرول کارول شوی دی»

دغه پوهاند د ژبې د يو مهم ډيپارټمنټ مشر ؤ، د ده سوابق ده ته د نورو ډېرو غټو ادعاګانو مثلاً د ادب د تيورۍ، استادۍ اجازه ورکوي، موږ هم وايو دی هر څه دی، د ادب د تيورۍ استاد دی، په اصطلاح له علمي نړۍ ليد او نورو اجتماعي علومو سره د دې تيورۍ په رابطه باندې اوږدې خبرې کولای شي، خو د ده د دې ليکنې څخه داسې څرګندولای شو چې دی، به پوهاندوي ليکن ليکوال او اديب نه دی، ځکه د ليکوالۍ او ادبي فنون اجازه نه ورکوي چې:

- پروګرافونه يې ډېر اوږده وي، د ده د ليکنې هغه پروګراف چې ما دغه مطلب ورڅخه اقتباس کړی دی، ډېر اوږد دی چې له ۲۲ کرښو څخه جوړ شوی دی، يو بل پروګراف يې دومره

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوږد دی چې د کتاب د عادي صفحې نه هم يو سطر زيات شوی دی.

- په ليکنه کې يې د اطناب نه کار اخيستل شوی دی، حاشوی او زوايه پکې زښت زيات دي، که نه نو د دومره اوږدو خبرو څخه د ده د مقصد ټکي يوازې دا دي:
- په نوي او متفرقي مفهوم سره، ادبيات د ژبې په واسطه، د واقعيتونو هنري انعکاس دی.
- نو د هغه علم تر څنګ، له ذهن څخه د باندې د خارجي نړۍ د حقايقو د پېژندنې يوه وسيله ده چې خارجي واقعيتونه، عاطفي ژبه يا مخيل کلام بيانوي

يوازې دغه پوهاند نه بلکه د ده په څېر نور کسان چې ځانونه په اصطلاح په علمي ايډيالوژۍ مجهز بولي، کله چې د ژوند، ادب، تيورۍ او د علمي نړۍ ليد تر منځ په روابطو بحث کوي، داسې پېچلي مسايل را پيدا کوي چې په خپله يې د حل کولو نه عاجز پاتې کېږي په تيره هغه وخت چې د ادب د تيورۍ د تحليل نه مقصد د مارکسيزم د جملې فلسفې او سوفسطايي نظرياتو څخه د ژبې او ادبياتو قربانول وي.

که د ادبياتو موضوع د قلابي فلسفو له قالبي چوکاټونو څخه د باندې په علمي ډول تحليل کړو نو د ادب او هنر له درې ډوله مکتبونو سره آشنا کېږو او هغه دا دي: ايډياليزم، سورياليزم او رياليزم. زه دلته نه غواړم چې ددغو مکتبونو د تعريفونو په تکراري مطالبو ستاسې قيمتي وخت ونيسم بلکه غواړم چې په ډېره مؤجزه توګه د هغو د ماهيتونو مازې يادونه وکړم.

- د ايډياليزم د مکتب پيروان د وربښمو د چينجيانو په څېر د خولې نه نار وباسي ښکلي او نفيس شيان ابداع کوي او مطلقه ښکلا د هدف په توګه په نظر کې نيسي.
- د سورياليزم پيروان د مېږيانو په څېر ډول ډول دانې راټولوي او سره يو ځای کوي يې د ترکيب او تحليل پروايې نه ساتي.
- اما د رياليزم په لاره راون کسان د شاتو د مچيو په څېر د موضوعاتو له هر ګل سره ارتباط نيسي د ډول ډول ګلانو عصارې را ټولوي او د تحليلولو نه وروسته يې د شاتو په څېر د مفيدو او خوږو موادو په شکل يې عرضه کوي او يو عالي مقصد په نظر کې نيسي.

د رياليزم ادبي مکتب چې په يقيني ډول د ژوند او ادب تر منځ اړيکې پالي، جهان شموله محبوبيت ترلاسه کړی او د نړۍ د بېلوبېلو هېوادو ادب پوهانو په همدې صافه او د رحمان بابا په قول بې رويه بې ريا هينداره کې د خپلو ادبياتو څېرې ته کتلې دي.

د افغاني ادبياتو د يو لوی محقق مرحوم پوهاند حبيبي په قول د پښتو ادب يوه غټه برخه لکه د نورو ګاونډيو ژبو ادب د ايډياليزم په موږې راڅرخيده خو څومره چې انسان د خپل خيال پرستۍ په اجتماعي ناروغيو پوهوي هومره د ادب له خياله راګرځيدلی دی او د رياليزم په خوا را روان شوی دی.

په دې اساس، د پښتو ادب لکه ګاونډي نور ادبيات، يوازې د بډايانو د ماڼيو او د عياشانو د بزم او صله خورو شاعرانو د لاس آله نه وه، دا ادب په شفاهي او نا ليکلي ډول د کوچيانو په کېږدو، د خوارانو په کوډلو، د اوبو وړونکو پيغلو په ګودرونو او د عوامو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

میلو او د جګړې په میدانونو او سنګرونو کې استعمالېده نو ادب په دې بڼه به خپله غايي مقصد نهٔ بلکه آله او وسیله وه.

نن سبا غربي دنیا د ریالیزم د ادبي مکتب په وروستیو تکاملي پړاوونو کې د یو خاص ژورنالستیک سبک په جوړولو چې زما د دې مقالې له خاصو مقاصدو څخه یو دی کار کوي.

له بڼه مرغه په افغاني لیکوالو کې هم داسې یو تمایل راڅرګندېږي مثلاً زموږ او سني نقا د لیکوال محترم سعدالدین شپون د همدغسې یو نوي سبک په هینداره کې زموږ د شلمې پیړۍ د دویمې نیمایي ادبیاتو شعرا و شاعرۍ ته ګوري مبالغه آمیز لقبونه، مفتونه او په اشعارو کې ډیرې تکرار شوې مبتذلې کلمې لکه (سور اوریم، طوفان یم، له غیرته اور اخلم، سره لمبه شوم، شنه لوخړه شوم، په جامو کې نه ځایېږم...) سولیدلي ترکیبونه، بابیزه تخیل او مبتذلې خبرې بولي چې نه د ولس د ربښتینې وضعې ترجماني کولای شي او نه د هنر په سیمه کې د هغو پرېښودل روا دي.

ژورنالستیک سبک:د جمعي ارتباط د وسایلو انکشاف په تېره بیا د الکترونیکس حیرانوونکو پرمختګونو، ژبه او د ادبیاتو ټول اصناف نوي او پخواني ادبي مکتبونه له مهم چلنج سره مخامخ کړي دي. که ژبه او ادبیات له دغو وسایلو سره ځان عیارنکړي، نو د ژبو او ادبیاتو د زرګونو کلونو خدمات او اثرات به د فضا د امواجو په طوفان کې لاهو شي او صامت فلمونه به موږ ته د اشارو په ژبه خبرې کوي، له بده مرغه سمعي او بصري وسایلو همدا اوس موږ او زموږ په څېر نورو ملتونو ته د ګڼو رسولو په ځای نوې معضلې را پیدا کړې دي. د خارجي هېوادو د فلمونو بازار ډېر تود شوی او زموږ

ځوانان بې له دې چې د هغو په ژبو وپوهېږي د فلمونو حرکاتو ته ځیر ځیر ګوري چې منفي اغیزې وربانده‌ې کوي.

اوس د کسیټونو د ډېرښت په سبب زموږ بیسواده وروڼه میرزا او ملا ته د کښیناستلو او خپلو دوستانو ته د خط لیکلو د احتیاج نه ځانونه فارغ بولي خپلې خبرې بې له دې چې سواد ته په اهمیت قایل شي، په کسیټونو کې ثبتوي او استوي یې، الکترونیکي ژبې له بده مرغه د سواد اهمیت راټیټ کړی دی:

موږ نشو کولای چې الکترونیکي وسایل ټول محوه کړو، او یا هغه د خپلو کورونو، بازارونو او ښارونو څخه نورو ځایو ته واستوو، خو که وغواړو خپلې ژبې له هغو سره عیارې کړو نو د زیان په ځای به ورڅخه ګټې واخلو.

نوره دنیا کوښښ کوي چې زړو سندرو، کیسو او متلونو ته ډېره توجه ونکړي بلکه غواړي چې د جمعي ارتباط د وسایلو د اړتیا سره سم نوي ژورنالستیک سبکونه جوړ کړي. موږ هم مجبور یو دغه کار وکړو او په دغه برخه کې د نورو له تجربو څخه ګټه واخلو.

د ادبي سبک دوو څېړونکو ډونالډ-ای-سپیرا و مارګریټ بورلنډ د «ژورنالیزم په خپله سبک جوړوي» تر عنوان لاندې، د امریکې د اتو تنو مشهورو ناولستانو آثارو څېړل چې خپلې دا څېړنې یې د «ژورنالیزم» د دری میاشتنۍ مجلې د ۱۹۷۰ کال د منې په ګڼه کې خپرې کړې.

د دغو اتو کسو ناولستانو له جملې څخه چې د ژورنالیستیک سبک خاوندان دي، ستیفن کرن (۱۸۸۰- ۱۹۰۰)، تیودوردریسر (۱۹۰۰- ۱۹۲۰)، ارنست همینګوی (۱۹۲۰- ۱۹۴۰) او جان هرسی (۱۹۶۰-۱۹۴۰) دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ناول لیکونکي چې د لیکنې سبک یې ژورنالستیک نه دی بلل شوی: هانري جیمز (۱۸۰۰- ۱۹۰۰)، ایدت وارتون (۱۹۰۰- ۱۹۲۰)، تامسن و الف (۱۹۲۰- ۱۹۴۰) او ترومن کپوت (۱۹۴۰- ۱۹۶۰) دی.

د لیکنې ژورنالستیک سبک چې د تیرې پیړۍ په جریان کې یې د جمعي ارتباط د اړتیا سره سمه وده کړې ده، لاندیني خصوصیات لري:

۱- ښه لیکنه هغه ده چې لنډې، لنډې، یوه له بلې سره مربوطې جملې پکې راوستل شوې وي. په دغو جملو کې لنډ او ساده کلمات چې معنی او تلفظ یې آسانه وي په کار اچول شوي وي.

۲- پروګرافونه یې لنډ او موجزوي چې هر یو یې په خپل ځان کې تکمیل شوی وي، که چیرې د لیکنې څخه کوم یو یې حذف کړل شي د موضوع عمومي مفهوم ته زیان ونه رسوي.

۳- لنډیز، بلاغت، فصاحت، صراحت، سلاست او سادګي د یوې لیکنې ښه اوصاف دي، لیکنه باید اطناب ونه لري، حشوې، زاید الفاظ او عبارات او بې ضرورته اعراضیه جملې باید پکې نه وي.

۴- د لیکنې هر لفظ او کلمه باید د یو واقعیت نماینده وي، لاپې، شاپې او غیر معقول اوصاف صفات او القاب (لکه د زمانې رستم، د جود او سخا حاتم) او نورو دګماتیک الفاظ باید لیکنې ته لاره پیدا نکړي.

۵- په لیکنه کې باید د زړو لغاتو او مبتذلو، ډېرو استعمال شویو، سولیدلیو، زړو عباراتو او محاورو څخه کار وانه خستل شي.

۶- ژورنالستیک سبک باید ساده املا او انشاؤ پیشنهاد کړي او د املایي او انشایي وحدت سره باید مرسته وکړي او د یوې معیاري ژبې په جوړونه کې باید لویه برخه واخلي.

د پورتنیوخصوصیاتو له مخې په لیکنه کې باید اطناب او لفاظي څخه ډډه وشي، د ژورنالیزم یو استاد هاورډ سی. سي. هین (Howard C. Heyn) لغت پردازي د خبر او خبرې د مؤثریت په لار کې لوی مانع بولي. دی داسې یوه شنلې جمله د مثال په ډول راوړي:

«... د پولیسو مامرو په تېره اونۍ کې، له دواړو تنو سره د دوی تر کلي پورې ملګرتیا وکړه، دغه کار یې د دې احساس له مخې وکړ چې ګوندې، ځوان توردلی، له ده سره د قاتل په پیژندنه او یا د هغه د ځای په معلومولو کې ورسره مرسته وکړي.»

هین، د دغه اوږده مطلب په ځای چې (۳۳) کلمې پکې استعمال شوې دي، داسې یو لنډ مطلب پیشنهادوي.

«پولیس تېره اونۍ، له دوی سره، د هغوی تر کلي پورې ځکه ملګرتیا کوله چې ګوندې توردلی، د قاتل په پیژندنه کې یا یې د ځای په معلومولو کې ورسره مرسته وکړای شي.»

زاید الفاظ د جملې جوړښت ورانوي او د خبرې خوند خرابوي، مثلاً: «احمد د برېښنا د فابریکې څخه کتنه وکړه» د پښتو خپله محاوره نه ده، بلکه یوه تحت اللفظ ترجمه شوې جمله ده. همدا رنګه «لس تنه په قتل ورسېدل» غوندې جملې هم د پښتو له محاوروي ژبې پردی والی لري. د ژورنالستیک سبک استادان په دري ژبه او بله هره ژبه کې هم د «به قتل رسیدند» غوندې جملې له مطبوعاتي ژبې څخه وباسي او پرځای یې «کشته شدند» غوندې جملې تجویزوي. خو د ژورنالستیک سبک له مخې د «اجراأت بعمل آوردند» جمله له زړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکيبونو څخه شمېرل کېږي چې بايد په «اجراأت کردند» او يا نورو مناسبو عباراتو تبديله شي چې هم د کلماتو سپما په نظر کې نيول شوې وي او هم ژبه د خلکو عادي محاورې ته نژدې شوې وي او د افهام او تفهيم په کار کې نوره آساني هم راوستل شوې وي.

که دري ژبې دا ډول ترکيبات د يو دوامداره عادت په ترڅ کې ورخپل کړي وي او اوس هغه د تحريري ژبې جزء ګرځېدلی وي، نو په پښتو باندې د هغه تحميلول يو بدعت دی ځکه چې د «اجراأت په عمل راوړل» يا «د شوروي او امريکا د خارجه وزيرانو تر منځ خبرو صورت وينو» غونډې ترکيبات د دې ژبې له محاورو څخه ډېره زياته بيګانګي لري.

زايد او غير ضروري عبارات (Superfluous phrases) په هر ډول ژبه يو اضافي بار دی، لکه دا:

«ما له تيليفون څخه، په استفاده کولو سره، تر ده پورې ځان ورساوه.»

دا مطلب بايد داسې راوستل شي:

«زه ده ته د تيلفون له لارې ورسېدم «يا» مې په تيلفون کې ورسره خبرې وکړې.» د مخکينۍ اوږدې جملې په پرتله، په وروستيو لنډو جملو کې دوه عبارتونه «څخه په استفادې سره» او «تر...» سپما شول. په همدې ډول د داسې يوې جملې په ځای:

«د دې لپاره چې موضوع تر بحث لاندې ونيوله شي، نو د دغه مقصد لپاره يوه غونډه جوړه شوه.» د «په موضوع باندې د بحث کولو لپاره يوه غونډه جوړه شوه» د جملې جوړول غوره کار دی.

غير ضروري اطناب راوستونکي اعراضيه جملې (Superfluous Clasues) هم د زايدو او غير ضروري عباراتو په څېر که له يوې خوا د ژبې محاوروي جوړښت ته زيان رسوي نو له بلې خوا

د جملې د بې ضرورته اوږدوالي سبب ګرځي. مثلاً د «ټول هغه ښاريان چې ليوالتيا لري، بايد دې غونډې ته راوبلل شي.» اوږدې جملې په ځای د «ليوال ښاريان بايد غونډې ته راوبلل شي» لنډه جمله غوره ده.

مګر په ځينو مواردو کې چې مقصد يې په يوه جمله کې د دوويا زياتو جملو مطالب راټولول وي نو اعتراضيه جملو ته ضرورت پېښېږي لکه په دې جمله کې:

«يوې خيريه مؤسسې، محمود ته، چې خپله يوه پښه يې، په جهاد کې له لاسه ورکړې وه يو څه پيسې وبښلې.»

په ژورنالستيک سبک او مطبوعاتي ژبه کې مسجع الفاظ د کليشه يي عباراتو په څېر مطرود دي خو په ځينو خاصو مواردو کې خاص ښايست او ارزښت لري. مثلاً: د يو داسې مضمون لپاره چې په غير واقعي دموکراسۍ باندې بحث کوي د قالبي او قلابي دموکراسۍ عنوان ډېر جالب او مؤثر دی چې د انسان ذهن ته د يوې کنټرول شوې فرمايشي دموکراسۍ مفهوم ډېر ژر او په آسانۍ سره رسولای شي. همدارنګه د يو فصيح ژبې انسان لپاره د «خطيب او اديب» او د يو ښه ليکوال لپاره د «متفکر او مبتکر» اوصاف ليکل په هغه کې ښايست او ارزښت لري چې دغه اوصاف يې د مؤثوقو حقايقو له مخې ثابت شوي وي.

په همدې ډول، ذهن ته د افغانستان د اوسنيو غمجنو حالاتو د سريع انتقال لپاره د «اورونه، ويرونه» مسجع الفاظ يوازې د اشعارو د يوې مجموعې لپاره ډېر غوره عنوان نه بلکه په ډېرو نورو مواردو کې هم د ژورناليزم په اصطلاح د يو «کپسولي عنوان» لپاره موزون کلمات بلل کېدای شي په دې شرط چې تر همدغه عنوان لاندې فوراً د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بمباریو د اورونو او له هغو څخه د راپیدا شویو ویرونو خصوصیات د حقایقو په بڼه ښودل شوي وي.

اما ځیني جامع او ښکلي عبارات د ډېر استعمال په وجه سولېږي او د مبتذلو کلمو، عباراتو او جملو بڼه غوره کوي. دا ډول مبتذل عبارات هم د کابل د رژیم او هم د مجاهدینو په نشراتو کې ډېر زیات استعمال شوي دي، لکه د تاریخ کندې ته اچول، د دوزخ کندې ته اچول، معلوم الحال کسان، پیژندل شوې څېرې، تالي څټي، د استعمار منګولې، د استعمار لومې او ډېر داسې نور کلیشه یي عبارات.

په جملو کې د معروف فعل او مجهول فعل د استعمال موارد، یوه بله د پاملرنې وړموضوع ده، د ژورنالستیک سبک له مخې هغه جملې چې معروف فعل پکې په کار لویدلي وي زیاتې مؤکدې دي، ډېر صراحت لري او له لږو لغتونو څخه جوړېږي. مثلاً د «دغه پیښنه د لسو تنو له خوا لیدل شوې ده» د جملې په ځای د «لسو تنو دا پیښنه لیدلې ده» جمله په هر لحاظ غوره ده.

علمي ابهام: د علمي ابهاماتو له جال څخه د مطبوعاتو د ژبې را ایستل یوازې زموږ لپاره یوه ادبي معضله نه ده، بلکه دې موضوع غربي دنیا ته هم پرابلمونه جوړ کړي دي.

یو لیکوال ډونالډهولډن، په نیویارک ټایمز کې د «ولې پروفیسران څه نشي لیکلای؟» تر عنوان لاندې ولیکل:

«د کتابونو ناشران په دې پوهیدلي دي چې پروفیسران ښه لیکوالان نه دي، البته دوی څه ناڅه د ګرامر، املا او د تنقیې د اصولو مراعات کوي، ټکي، کامې، شارحې، ندائیې او ... په خپلو خپلو ځایو کې اېږدي. خو نثر یې د خپل علمیت ښودلو وسیله

ګرځولی دی. ځکه خو هغه مرتب، روښانه او عام فهمه نه دی.» ما د خپلې دې مقالې په تېره یوه برخه کې په افغانستان کې د ادب د تیوری د پوهانو څخه همدغسې یوه سرټکونه کړې ده.

ډونالډهولډن دا هم ولیکل چې علمي مقاله هغه ژبه ده چې پروفیسران یې د خپل حقارت د احساس د پټولو لپاره په کار اچوي.

یوې څېړونکې میرمنې فرانسس فتیزجرالد، چې د امریکې د متحده ایالاتو یوه مهمه جایزه (پلیتزر Pulitzer) یې ګټلې ده، د هغو کتابونو په کتنه سره، چې د لوړو تحصیلاتو د تعلیمي نصاب له مخې، د امریکا په تاریخ لیکل شوي دي. د هولډن دغه ادعا مستنده وښودله.

توماس- ایچ میډلټون، سټرډې ریویوته، په خپل اختصاصي ستون کې، له ژبې سره د ساینس پوهانو پر سلوک، په تیره لیونارډبلوم فیلډ، په داسې یوه نظریه، چې لیکل شوې ژبه، له ژبولۍ څخه وباسي او د داسې شکلونو مجموعه یې بولي چې په سترګو لیدل کېږي او د ژبې د ثبتولو وظیفه سرته رسوي، پرله پسې انتقادونه کړي دي.

میډلټون، په ژبه کې، پر راوستل شویو علمي او ادبي ابهاماتو باندې د انتقاد کولو په کار کې، ډېر وړاندې ځي او وایي چې اوس، دشکسپیر، ملټون، پاپ، ملوایل، جفرسن، ټوین او داسې نورو کسانو آثار د انګریزي ژبې کومه برخه نه جوړوي.

په ژبه کې د علمي ابهاماتو پرابلم دې حد ته رسیدلی دی چې حتی ځیني پوهان، په ژبه باندې د ګرامر د درانه بار په تحمیلولو عجیب انتقادونه کوي. مثلاد مکسیکو د پوهنتون د ژبې یو شمېر پروفیسران او مصنفین، د یوې نوې بې ګرامره انګلیسي نهضت پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ بيايي. په دې لړ کې ستانلې برن، په خپل اثر چې په اکثريت باندې په دې پلمه تحميلېږي چې ګواکې د ناپوهۍ څخه يې راوباسي.

حقيقت هم دا دی چې په انګريزي کې د ګرامر په تېره بيا د هغې املايي مشکلات، بې قاعده افعال او پرې پوزيشنونه يوازې د نورو هېوادو، انګريزي زده کوونکو ته نه بلکه په خپله انګريزي ويونکو ته ډېر زيات مشکلات را پيدا کړي دي. حتی د ژبې اهل په خپل سپيلنګ باندې ډاډه نه وي.

موږ هم له دوی سره ځينې ورته پرابلمونه لرو، په تېره د هغو عربي کلماتو په املا کې چې په محاوره کې کمې استعمالېږي مګر په فقهه، طب، رياضي او داسې نورو علومو کې د استعمال موارد لري. مثلاً اکثر خلک متردد وي چې «زاويه» په (ز) وليکي که په (ذ) د «توزيع» او «توضيح» کلمات هم اشکالات پېښوي. يو چا يو امر ليکلی ؤ چې «معاشات را توضيح کنيد» دغه مبهم امر باعث شو چې د کارکوونکو معاش دری ورځې وځنډېږي او شکايت پورته شي. د تحقيق نه وروسته معلومه شوه چې هيڅوک ملامت نه وو. يوازې د «توضيح» کلمه مسؤله وه چې غير حق يې د «توزيع» ځای اشغال کړی ؤ.

زموږ لپاره اوس دا مسئله مطرح نه ده چې د خپلو ژبو اوږې د ګرامر له بار څخه سپکې کړو، مګر په ژبه کې د «د املايي وحدت» تامينول او د مبهمو کلمو ايستل يا توضيح کول يوه ضروري موضوع ده، که چيرې دې خواته توجه ونشي، نو د مطبوعاتو ژبه، به کاملاً ناقصه پاتې وي او د ابهاماتو څخه به ډکه وي.

د جهادي تنظيمونو له خوا د سياست د اسلامي کېدو، د هغو په جريان کې خلک له نويو سياسي اصطلاحاتو لکه اسکتبار،

استعباد، طاغوتي او طالوتي ځواکونو سره ورو، ورو آشنايي پيدا کوي، د دې ډول اصطلاحاتو په جمله کې ځينې يې د خلکو له خوا ډول، ډول تعبير کېږي، مثلاً عوام د «د **اهل حل** او **اهل عقد**» اصطلاح ته مختلفې معنی ګانې ورکوي، ځينې ديني علماء دا **اهل حل** او **اهل** عقد صلاحيت يوازې په خپلو ځانو کې ويني، قومي سپين ږيري او مشران په تيره هغه يې چې ملکي او خاني ورته له خپلو پلرونو او نيکونو څخه په ميراث کې پاتې شوې ده، فکر کوي چې همدوی مسايلو ته د غوږو اچولو او ددغسې غوږو د خلاصولو په کار کې له نورو نه زيات مهارت لري. روښانفکران په تېره هغه کسان چې هم په اسلامي فقهه او هم په اجتماعي علومو کې د تعليماتو او مطالعاتو خاوندان دي فکر کوي چې يوازې دوی **اهل حل** او **اهل عقد** کيدای شي.

دا موضوع ډېره مهمه ده، د دې لپاره چې د افغانستان د راتلونکي سياسي او حقوقي نظام په باره کې علمي ابهامات له منځه وړل شوي وي، بايد يو شمېر پوهان، په نويو فقهي، سياسي، حقوقي او اقتصادي اصطلاحاتو کار وکړي او دوی بايد مطبوعاتو ته داسې اصطلاحات وسپاري چې معنا يې د خلکو لپاره روښانه او آسانه وي، او د افغانستان خلکو ته له ابهاماتو څخه چې يقيناً يو لوی اجتماعي خطر لري نجات ورکړي.

د ليکنې ښکلا او رنګيني:

ځينې کسان چې ذوقونه يې نازکخيالۍ، شاعرۍ او رنګينو ادبياتو روزلي او پاللي دي له ژورنالستيکو ليکنو څخه په دې ګومان چې دا ډول ليکنې په اصطلاح وچې دي او ادبي تنده نه ماتوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چندان خوند نه اخلي. دوی ملامت نه دي، د دولتي، حزبي او تجارتي مطبوعاتو پروپاګندي خپرونو او تحفوي خبرونو، د دوی زړونه تور کړي دي.

هدفمند مسلکي مطبوعات د خلکو د خبرتیا د حق په ځای کولو په ضمن کې په دلچسپه توګه، د دقیقو، مؤثقو حقایقو په وړاندې کولو سره د خلکو د فکري تغذیې لویه وظیفه سرته رسوي، ښه تغذیه هغه ده چې لوږه مشبوع کړي تنده ماته کړي. مطبوعات هم دا دواړه کارونه کوي فکر تغذیه کوي ورسره ادبي تنده هم ماتوي.

تکړه او لایق ژورنالیستان، تل د شاعرانو په څېر د لنډو، خو د معنې په لحاظ د جامعو، په تلفظ کې د آسانو، مانوسو الفاظو او هغو کلماتو په لټه کې دي چې اخلاقي وجاهت او ادبي ښایست ولري هغه فن چې یقیناً استعاري او تشبیهات او د عاطفي ژبې نور خصوصیات په خپلو اصلي او صحیحو ځایو کې استعمالوي ژورنالیزم دی.

ژورنالیستان استعارې او تشبیه ته د مطلق ښایست د خال او خط په سترګه نه ګوري بلکه د رڼا داسې ځلی یې بولي چې په هوا کې الوتکو، او په بحر کې بیړیو ته، مهمو شیانو لکه هوایي ډګر، د تلویزیون دستګاه، دلویو مخابراتي آنتنونو او یا په سمندر ونو او دریابونو کې د خطر د سیمو دشته والي اشارې رسوي، که دغه اشارې د خبرو یا لیکنې د لارې وشي نو خبره یا لکینه اوږده کېږي. مثلاً:

پام مو وي چې په دې خوا، بیړۍ رانه ولئ، ځکه چې په دغه ځای کې د لویو او کلکو ډبرو څخه یوې جوړې شوې دماغې د سمندر سینه څیرې کړې او وړاندې راتیره شوې ده. که ستاسې بیړۍ په دغه دماغه ولګیده نو هغه به خطرناکه پیښه را پیدا کړي.

نو د رڼا د ځلې په څیر له استعاري او تشبیه څخه هم دا ډول استفادې جایزې ده چې ضروري دي نو که یوه کلمه، یو عبارت یا یوه جمله په لنډ ډول د یو پروګراف، یوې مقالې، حتی د یو کتاب ټول مطالب په خپله لمنه کې راونغښتلی شي او هغه په ډېره چټکۍ، آسانۍ او امانتدارۍ، د خپل جامع مفهوم سره ذهن او دماغ ته وسپارلې شي بیا نو ولې له استعاري او تشبیه څخه کار وانخلو.

د «صحرا توپان» عبارت چې د خلیج جنګ یو بل مستعار یا استعاروي نوم دی، داسې یوه استعاره ده چې ښایي هغه د لومړي ځل لپاره کوم ادیب یا ژورنالیست په کار نه وي اچولې، ښایي دا استعاروي عبارت (Phrase) د لومړي ځل لپاره داسې چا استعمال کړی وي چې عاطفي ژبه نه بلکې د قوماندو ورکولو ژبه ډېره استعمالوي.

امریکائیانو د جنګ د سرنوشت د ژرمعلوملو لپاره ډېره بیړه کوله ځکه دوی د عراق د پوځیانو تر نظامي طاقت نه زیات د صحرا د توپاني ریګونو څخه چې په ګرم موسم کې پاڅېدل ویره درلوده، د صحرا د جنګ دا ډول خصوصیات یو کتاب خبرې لري چې هغه ټولې د «صحرا توپان» په استعاره کې رانغښتل شوې دي.

د ژورنالیزم له نظره چې څومره حقایق ښکلي او مهم وي هغومره ښکلا او اهمیت الفاظ نه لري، که چیرې په یوه لیکنه کې ډیرې زیاتې او بې مورده رنګینې استعارې او تشبیه ګانې استعمال شي نو دا لیکنه به د یوې کړکۍ هغې هیندارې په ډول وي مګر له هغې څخه به د باندې شیان، حقایق، حرکتونه او واقعیتونه به ښکاره نشي. لیکنه باید د پاکې هیندارې په څېر دومره روښانه او واضحه وي چې له هغې څخه هر څه ولیدلای شو، د دلچسپو حقایقو او د واقعاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دقیقو جزئیاتو او د دقیقو بشري احساساتو د تجسیمولو په وخت ښکلي الفاظ په خپله خدمت ته حاضرېږي او ددلچسپي موضوع په ښایسته کولو کې برخه اخلي.

ژورنالیزم لکه څنګه چې د ادب سره مینه او خپلواکي لري، هماغسې د قضیې، ډرامې او ناول د لیکنې له فنونو سره ملګرتیا لري، مګر د کار او ابتکار طریقه یې ورځخه بیله ده. په داستان، ډرامه او ناول کې پرسناژ، کریکټرونه او کردارونه ټول خیالي او تخیلي دي اما په ژورنالیستیکه کیسه کې پرسناژ واقعي شخصیت دی، دی هغه شخصیت دی چې پیښې ورباندې ورغلې او یا یې پیښې ایجادې کړې دي. په دې ډول لیکنه کې هیڅ شی فرضي او تخیلي نه دي بلکه ریښتیاني او واقعي دي په حقیقت کې د یو داسې چاپه باب مفصل خبر لیکل دي چې په ژوند کې یې زموږ د جامعې زیاتره پرابلمونه منعکس شوي وي خو دغه خبر «د مستقیم هرم» په شکل په عاطفي ژبه لیکل کېږي.

د ژورنالیزم د اساساتو سره سم زیاتره مهم جدي او حاد خبرونه د معکوس هرم په شکل لیکل کېږي په دې ډول خبرونو کې د موضوع بېل بېل اجزاء، د اهمیت د درجې په نظر کې نیولو سره له پاسه پیل کېږي، اما د مستقیم هرم د میتود له مخې خبر د داستان په شکل لیکل کېږي د «جلب نقطه» یې د هرم په رأس کې راوستله کېږي او د پیښې اصلي موضوع دهرمو په قاعده کې د «انفلاق د نقطې» په ډول چې په سخته توګه د ژړلو یا په شدت سره د خندلو نقطه ده راوستله کېږي.

ما په خپله یو وخت په خپلو ځینو لیکنو کې د تجربې په ډول، په ځینو کسانو باندې ورغلې پیښې، د مستقیم هرم، د میتود له

مخې ولیکلې، نسبتاً داسې ښه داستانونه ور څخه جوړ شول چې په ۱۳۵۳ لمریز کال کې یې د اطلاعاتو او کلتور د وزارت یوه هنري جایزه وګټله.

د مهاجرت په موده کې، زما یوې لور (نجیبه وجدي)، هغه وخت چې د مهاجرینو په یوه کمپ کې یې، د غذا او غذائیت په یوه پروګرام کې، په لوړه اخته افغاني میرمنو او کوچنیانو ته خدمت کاوه، زما د لارښوونې سره سم د مستقیم هرم میتود په کاراچولو سره د یو شمېر افغاني میرمنو په حالت داسې داستانونه ولیکل چې له نوموړو څخه نیولې تر کردارونو پورې هیڅ شی پکې خیالي او تخیلي نه وو، د دې کار نتیجه دا شوه، چې دې په ۱۹۸۶م کال کې د سپیدې مجلې ته په زړه پورې داستانونه چې په واقعي ډول یې د مهاجرو میرمنو ژوند او محرومیتونه ښودل ولیکلای شول.

یوه ریښتنې قصه، چې دې د یوې چکوسلواکي نرسې په باره کې لیکلې وه، دومره په زړه پورې وه چې د امریکا غږ رادیو هغه په خپل پښتو پروګرام کې د ډرامې په بڼه تمثیل کړه. دا چکوسلواکي پیغله دانیل نومېده، هغه وخت چې روسانو په چکوسلواکیا تیری وکړ، د دې کورنۍ له چکوسلواکیا څخه فرانسې ته مهاجرت کولو ته مجبوره شوې وه، دانیل د مهاجرت درد لیدلی ؤ، نو ځکه یې په ډېر اخلاص افغاني مهاجرینو ته خدمت کاوه. خو کله چې د دې د خدمت دوره پای ته ورسېده، هغه وخت چې دې د افغاني میرمنو سره خدای په اماني کوله، سخته ژړا ورتله. دې ته دمهاجرو کمپ د پاریس له ښار څخه ښه برېښېده، له همدغه کیفیت څخه یو ډېر ښه داستان جوړ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو امریکایي څېړونکي او ژورنالیست جرالډ-ډبلیو- جانسن په خپل یو په زړه پورې لیکچر کې چې د ۱۹۵۸ کال د اکتوبر په میاشت کې یې د امریکا د مطبوعاتو په کلوب کې ورکړ، ادعا وکړه چې پېښو د نړۍ د نامتو کسانو شخصیتونه جوړ کړي دي، ده ویلي دي که چیرې سکندریوناني، سزاراوناپلیون خپلو میندو نه وای زیږولي او د دوی روح بالکل نه وای خلق شوی، نو نور کسان به پیدا کېدل چې په هماغه وخت کې یې د دوی تاریخي کردارونه سرته رسولي وای. زموږ د هېواد یو (۲۵) کلن زلمی احمدخان، چې د افغانانو یوې کوچنۍ قبیلې ته منسوب ؤ، هغه وخت لوی احمدشاه بابا شو چې دلویو پېښو په مسیر کې راغی.

اما د ننني افغانستان د پېښو عظمت که چېرې ټول جزئیات یې وڅېړل شي، قصې به یې یوازې د افغانانو فکرونه تغذیه نکړي بلکه د نورو ادبي تندې به هم ماتې کړي. د دې پېښو ځینو دلچسپو جزئیاتو حتی د یوې بلجیمي نرسې شخصیت ته عجیبه برجستګي ورکړې ده. د دې پېښې روماني کیفیت یو (۶۲) کلن امریکایي ژورنالیست داسې لیکلی دی:

ما د افغانستان په شمالي برخه کې، په یو داسې ځای کې چې د روسیې له سرحد څخه یې تر ۱۰۰ میلو زیاته فاصله نه درلوده، یو اروپایي ټیم ولید چې د ختو څخه د یوې خیرنې خونې څخه یې کلنیک جوړ کړی ؤ. په دغه خیرنه او کثیفه خونه کې چې هیڅ شي د صحي اصولو سره مطابقت نه درلود یو ډاکټر، څو کسو نرسانو او یو ټیکنشن ژوند کاوه، دوی عیناً د سیمې د خلکو په څېر له بې شانه زیاتو مشکلاتو سره مبارزه کوله.

ما د ټیم له مشر څخه پوښتنه وکړه،دا سیاست دی که ایډیالیزم چې تاسې یې دلته، په دې دومره زیاتو کړاوونو کې ژوند کولو ته مجبور کړي یاست.

په ځواب کې راته وویل شول: ایډیالیزم خو لویه خبره ده، خو موږ دلته د سیاست په خاطر هم کار نه کوو، بلکه موږ طبي خدمت کوو او بس.

اما وروستیو پېښو د دې ژوندۍ ډرامې اصلي «کلایمکس» په بل ډول وښود. هغه دا چې یوه بلجیمي نرسه (Beatrice Fraiteur) خپل هېواد ته د ستنېدو په وخت کې د ډېر تاوده هرکلي سره مخامخ شوه. زښته زیاتې مطبوعاتي مرکې ورسره وشوې، کله چې دا په تلویزیون کې، د مرکې لپاره راښکاره شوه په غاړه کې یې د ګلانو امیل اچول شوی ؤ. د بلجیم پاچا دا دری ځله په خپل حضور کې ومنله.

اوس نو که په افغانانو کې داسې څوک پیدا شي چې دا ډول خاطرې چې زښته ډېرې دي، ولټوي، داسې کتابونه به ورباندې ولیکي چې لوی ادبي شاهکارونه به وګڼل شي او د فیلمونو تر ټولو په زړه پورې سناریوګانې به ورڅخه جوړې شي.

حقایق او واقعیتونه د ډېرو عالي ادبیاتو روح دی، که مهمو، په زړه پورې، نویو، تازه او نادرو حقایقو ته په دقت او ځیر وکتل شي د هغو د بیانولو، توضیح کولو او تمثیلولو لپاره ښکلي الفاظ او کلمات راپیدا کېږي. د شهید د وینو او د یتیم د اوښکو په باب زړې استعارې او تشبیه ګانې خپل ځای نویو نویو ښایسته او رنګینو الفاظو ته پرېږدي. په افغانستان کې د مادرنو وسلو استعمال د «تورود برښنا» قصه زړه کړه، د مصنوعي دوزخ دغه اورونه چې لمبې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شعلې یې د پخوانیو ورونو څخه فرق لري د ځان ښودنې لپاره د نویو نویو تمثیلي الفاظو په لټه کې دي.

پایلې او وړاندیزونه:

١- د لومړي ځل لپاره زموږ دري او پښتو ژبې د طباعت د صنعت سره نورو خلکو د خپلو دیني او سیاسي مقاصدو د پوره کولو لپاره آشنا کړې دي، له همدغه امله زموږ مطبوعاتو له موږ سره یوه بیګانګي پیدا کړې وه چې دې بیګانګۍ تر یوې اوږدې مودې پورې دوام کړی دی او لا تر اوسه پورې پوره له مینځه تللې نه ده.

٢- استعماري سیاسي هڅول له ډېرو اوږدو زمانو څخه په افغانانو کې د حقارت د احساس د پیدا کولو او ددوی د ژبو د بې اهمیته ښودلو لپاره د افغانانو ژبې له علم او مطبوعاتو څخه جلا ساتلې وې، د همدې تلقیناتو او بې تفاوتیو نتیجه ده چې تر اوسه پورې افغانان په خپلو چاپي آثارو پوره اعتماد نه لري او کوښښ کوي چې مهم او په زړه پورې موضوعات په نورو ژبو کې ولټوي. په افغاني مطبوعاتو کې د زړو او تکراري موضوعاتو ډېرښت د دې بې اعتمادۍ او بې تفاوتۍ یو بل عامل دی.

٣- زموږ په ژبو به تېره په پښتو ژبه کې د نویو لغاتو او اصطلاحاتو د جوړونې رجحاناتو دا ژبه د مصنوعي کیدو له خطر سره مخامخ کړې ده. په ژبه کې دې ډول تصرفاتو د افهام او تفهیم چې د هر ډول ژبې په تېره د مطبوعاتو د ژبې اصلي هدف دی، ډېره سخته کړې ده، همدا سبب دی چې د ځینو راډیوګانو له خپرونو خوند او ګټه نشي اخستلای. د بلې خوا د حوادثو په بهیر کې خلک د یو زیات شمېر داسې نویو شیانو سره آشنا کېږي چې دوی په خپلو ژبو کې، ورته

نومونه، نه لري، د زیاترو شیانو خارجي نومونه په تلفظ کې ډېر سخت وي. نو په داسې شرایطو کې د علمي او فرهنګي مؤسساتو او ذواتو مداخلې ته ضرورت را پیدا کېږي. خودغه مداخله باید علمي وي او د مشکلاتو د رفع کولو هدف ولري، نه داچې مشکلات لا زیات کړي.

زه دې موضوع ته دومره اهمیت ورکوم چې د افغانستان د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت ته په دې برخه کې یو پیشنهاد وړاندې کول غواړم. دغه وزارت باید د همدغې مهمې موضوع لپاره یو جلا سیمینار جوړ کړي او په هغه کې دې لیکوال، ژبپوهان او ژورنالستان د مباحثو لپاره راوبولي. د سیمینار په نتیجه کې دې یوه دایمي کمیټه جوړه شي چې په دوامداره توګه په دې موضوع کار وکړي. که امکان ولري د کمیټې د کارونو د ارزیابۍ لپاره دې وخت په وخت په افغانستان کې د لیکوالو د اتحادیو نمایندګانو او نورو لیکوالو او څېړونکو په ګډون ځانګړې او اختصاصي غونډې جوړې شي او په دې غونډو کې دې د نویو نویو شیانو لپاره نوي نوي وضع شوي نومونه، او د املایي او انشایي وحدت نور ضروري مسایل تصویب شي.

۴- په مطبوعاتو کې د علمي ابهام موضوع یوازې زموږ لپاره نه بلکه د نورو هېوادو لپاره هم مسایل را پیدا کړي دي. په دې برخه کې زموږ مشکلات د نورو په نسبت زیات دي. دا موضوع د علمي او فرهنګي مؤسساتو له خوا د خاصې توجه وړ ده.

له بلې خوا په فشار سره د تراجمو عملیې نه یوازې دا چې د افهام او تفهیم ژبې ته یې صدمه رسولې وي زموږ د ژبې د طبیعي سترکچر او جوړښت شمزۍ او ستون فقرات یې ورمات کړي دي. نو دا ډول موضوعات هم د خاصې پاملرنې وړ دي. زما په نظر ښه به دا وي چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني مطبوعاتو ښخه ناسمې جملې راټولې او د هرې ناسمې جملې په مقابل کې سمه جمله هم ولیکي.

۵- د ادب ریالیستیک سبک د خیال نه واقعیت ته ترجیع ورکوي او ژورنالستیک سبک حقایق او واقعیتونه تر الفاظو ښایسته او مقدم ګڼي د دواړو ژبو د افادې ژبې که سره بېلې دي، د زړه خبره یې یوه ده، بې مورده او بې ضرورته تفنن او تصنع باید دا دواړه سبکونه سره جلا نه کړي او د حقایقو او واقعیتونو د بیان، توضیح او تمثیل لپاره باید یو د بل ممد او مرستندوی وګرځي.

دا نوي سبکونه، تر هغه وخت پورې په یوه لاره روانیدلای شي چې مبتذل سولیدلي او ډېر استعمال شوي الفاظ او کلمات د جمعي ارتباط په وسایلو کې د استعمال وړ ژبې ښخه وایستل شي او ځای یې نوي نوي الفاظ او عبارات چې د ضرورت او علاقې له مخې منځ ته راغلي وي او د خلکو له محاورې سره نژدې والی ولري، ونیسي.

و من الله توفیق

اخځلیکونه

۱. قرآن مجید باترجمه و تفسیر (دري)، دویم ټوک، د کابل چاپ (۱۱۴) مخ.

۲. د ډله ییزې مفاهمې د سیمینار د مقالو په مجموعه کې د حبیب الله رفیع او شهرت ننګیال مقالې.

۳- جاوید، پوهاند دکتور احمد. پښتو چاپې آثار (په وروستیو دوو پیړیو کې د پښتو چاپي آثار د مقالو مجموعه)، ۲۳۰ مخ د کابل چاپ عقرب ۱۳۵۷.

۴- آهنګ، محمد کاظم او صدیق، ډاکټر محمد ظاهر- مطبوعاتو ته یوه کتنه (د افغانستان د مطبوعاتو د ورځې په ویاړ یوه خپرونه) د ۱۳۵۱ کال د وږي ۱۶ کابل- افغانستان.

۵- حبیبي، پوهاند عبدالحی. جنبش مشروطیت در افغانستان،

۶- رفیع، حبیب الله افغاني مهالنۍ خپرونې، په پرون، نن او سبا کې د افغانستان په راتلونکې ټولنه کې د ټولنیزو اړیکو د وسایلو سیمینار، ۱۳۷۰ کال د غویي میاشت، له ۲۱- ۴۴ مخونه.

۷- انځور، زرین. په افغانستان کې د راډیو تاریخچه او د ثور تر کودتا وروسته د راډیو انکشافات او انحرافات (په همدغه سیمینار کې لوستل شوې مقالې.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- آروال، میا. په افغانستان کې د ټلویزیون رامنځ ته کېدل، خپلواکي شپږم کال، پنځمه ګڼه ۱۳۷۰ هـ ش (۹۰-۷۱) مخونه
۹- د ډله ییزې مفاهمې د سیمنیار د مقالو په مجموعه کې د پوهاند هاله او شهرت ننګال مقالې.
۱۰- وسایل ارتباط جمعي و جامعه آینده افغانستان (مجموعه مقالات سیمینار): د دکتور محمد ظاهر صدیق، میا آروال او فیلس اوکلي مقالې.
۱۱- د پاکستاني ورځپاڼې (جنګ) بېلې بېلې ګڼې.
۱۲ - هاله، پوهاند حبیب الرحمن: فیچر نویسی، خپلواکي، شپږ کال- پنځمه ګڼه ۱۳۷۰ لمریز کال.
۱۳- خالد ، محمد آصف. آئینه صحافت جرنلزم برای بی-اې، پبلشر اردو بازار لاهور.
۱۴ – پروفېسر جالف، اساسات ژورنالیزم ، د کابل چاپ.
۱۵- انځور، زرین. د سپیدې مجله ۸۷ مخ ، د ۱۳۷۰ لمریز کال د زمري – وږي ګڼه.

16- Puri, G. K. Journalism, Competition Review, New Delhe-110008
17- Stevenson, R. L. & Reccole R. (1980). Foreign news flow and the UNESCO debate - A paper presented to meeting of the international studies association, Los Angeles.
18- Tunstall, J. (1977). The Media are American: Anglo-American Media in the World, Columbia University
19- The coining universal languid "Atlas" world prose review. (1979)

20- Computer systems: power for whom and for what? Journal of communication Quoting Harvard University. (1978)
21- Schiller, H., (1971). Mass Communication and American Empire, Becan Press, Boston.
22- Sofeloff, S. E. (1965). Free Press and Fair Trial: Reporting the News, Selection from Nieman Reports. The Belknop Press of Harvard University Massachusetts.
23- Lyons, L. M. Editorial Writing Made Easy- Reporting the news.
24- Boyd, A. (1997). Broadcast Journalism (fourth Edition) Printed in Great Britain
25- Dave, M. J. The Television in India. New college composition Published by ATAMA Kashmir Gate Delhi 110006.
26- Herald volume 31 number 2 February 2000 p.91.
27- Cyber-Journalism, The daily Dawn August 2000, Karachi.
28. Cooly, C. (1956). Social Organization. Scribner, New York, NY.
29. Schramm, W. & Eportter, W. (1982) "Men and Women, Messages and Media" New York.
30. Osgood, C. A Vocabulary for talking about communication.
31. Shahid, M. I. Mass Communication for M.A in Journalism, (publisher and place) in Pakistan.
32. Shanan, C. & Weaver, W. The Mathematical Theory Communication.
33. Broyoion, L. (1948, 1982). The communication of Ideas: edited by Institute for Reliyiun and social studies, Perspective on Mass Communication.
34. William, F. (1989). The new Communications.

(c) ketabton.com: The Digital Library

35. Scharamm, W. (1971). The Nature of communication between humans: The process and effect of the mass communication. University of Illinois, 1971.
36- Cronen, W. E. & Peace, W. B. & Horris, L. (1982).The Coordinated Management of Meaning" "Human Communication Thoery" Harper and Row, Publishers Inc. Newyork.
37- William A. (1967). Electronic Journalism: Wood Professor an the graduate School of Journalism at Columbia University. Columbia University press, New York and London
38- Donald A. (1970). Sear and Margaret Bourland: Journalism makes the style (Journalism quarterly)
39- Gerald Frances F. Gerald(1979). America Revisited: Little, Brown
40- Arn and Tibbets C.(1979). What is happening to American English: Scribner's
41- Berne S. Future Language: East New Mexico University
42- Zekowski A. Image breaking images: East New Mexico University
۴۳- سراج الاخبار، دمیزان ۱۶- ۱۲۹۰ لمریز کال.
۴۴- پښتو چاپي آثار (په وروستیو دوو پیړیو کې د چاپي آثار د سیمینار د مقالو مجموعه)
- د پوهاند دوکتور جاوید، هندي، پوهاند رام راهول، دوکتور روان فرهادي، مرحوم بینوا، دوکتور عبدالرزاق پالوال، سیدقاسم رشتیا، پوهاند سیدبهاءالدین مجروح، سعدالدین شپون او پوهاند مسیرحسنی شاه مقالې.

۴۵- د افغان یا د (غلام محی الدین افغان د تلین په ویاړ د یو سیمینار د مقالو مجموعه).
- د دوکتور مجاور احمد زیار، پوهاند محمد رحیم الهام، پوهنیار محمد کاظم آهنګ مقالې.
۴۶- پښتو څېړنې (د پښتو څېړنو د بین المللي مرکز د سیمینار د مقالو مجموعه).
- د مرحوم پوهاند حبیبي مقاله (د پښتو ژبې او ادب موقف د مرکزي ایشیا د خلکو په تمدنونو کې)
۴۷- رویداد لویه جرګه دارالسلطنه کابل (۱۳۰۳) د مرحوم مولینا برهان الدین کشککي لیکنه.
۴۸- د پښتونخوا د شعرها روبهار-د فرانسوي څېړونکي ډارمستېټر څېړنې د پښتو د پرمختیا او پراختیا د آمریت خپرونه.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library